

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Diplomová práce

Bc. Sylva Filačová

Sémantika prefixů ve slovesných neologismech

Semantics of prefixes in Czech verbal neologisms

2017

Vedoucí práce: Mgr. František Martínek, Ph.D.

Děkuji Mgr. Františku Martínkovi, Ph.D., za mnoho cenných komentářů k mé diplomové práci a za čas, který jejímu čtení věnoval.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 9. května 2017

.....

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá sémantikou prefixů v českých slovesných neologismech. První část charakterizuje slovesnou prefixaci, rozdělení prefixů a jejich hlavní funkce. Pozornost je následně věnována polysémii, kolokabilitě a valenci prefigovaných sloves. Následující část popisuje postup analýzy a charakterizuje elektronický neologický archiv Neomat, který je hlavním materiálovým zdrojem práce. Předmětem analýzy jsou neologická slovesa s prefixy *od-*, *pro-* a *vy-*. Významy prefixů jsou popsány s ohledem na kolokabilitu, valenční doplnění a polysémii sloves. Cílem analýzy je identifikovat hlavní významy prefixů a zjistit, zda existují některé, které nejsou v žádné práci zachyceny.

Klíčová slova: neologismus, okazionalismus, předpona, sémantika, sloveso, tvoření slov

Abstract

The present thesis deals with the semantics of prefixes in Czech verbal neologisms. The first part describes verbal prefixation, the classification of prefixes, and their principal functions. Subsequently, polysemy, collocability and valency of prefixed verbs are characterized. The following section discusses the methodology, and characterizes the electronic neological database Neomat, which is the primary source of material for the thesis. The subject of analysis is neological verbs with prefixes *od-*, *pro-* and *vy-*. The meanings of these prefixes are described in relation to the collocability, valency and polysemy of prefixed verbs. The analysis aims to identify the principal meanings of the prefixes and to determine whether there are any meanings which have not been presented in any paper yet.

Key words: neologism, nonce word, prefix, semantics, verb, word formation

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Charakteristika slovesné prefixace	10
2.1 Typy prefigovaných sloves ze slovotvorného hľadiska	10
2.1.1 Čistá prefixace – typ deverbatívni	10
2.1.2 Odvozování pomocí prefixů od neslovesných slovních druhů.....	11
2.2 Valence prefigovaných sloves.....	11
2.3 Funkce prefixů	12
2.3.1 Funkce lexikální	12
2.3.2 Funkce vidová	13
2.3.3 Další funkce	15
2.4 Inventář prefixů a jejich rozdělení	16
2.4.1 Dělení na základě původu a formy	16
2.4.2 Dělení na základě vyjadřovaných funkcí a sémantiky	17
2.5 Shrnutí.....	19
3. Polysémie, kolokabilita a valence prefigovaných sloves.....	21
3.1 Vznik polysémie – neosémantizace	22
3.1.1 Příklad neosémantizačních a paralelních pojmenovacích procesů.....	23
3.2 Kritéria polysémie	24
3.3 Kolokabilita a valence	25
4. Materiálová východiska a postup analýzy	27
4.1 Elektronický neologický archiv Neomat a jeho charakteristika	27
4.2 Výběr materiálu.....	30
4.3 Analýza materiálu	33
5. Prefix <i>od-</i>	37
5.1 Prefix <i>od-</i> v literatuře	37
5.2 Analýza prefixu <i>od-</i> v neologických slovesech	41
5.2.1 Pohyb od východiska.....	41
5.2.2 Časový význam – zakončení děje.....	47
5.3 Shrnutí.....	51
6. Prefix <i>pro-</i>	52
6.1 Prefix <i>pro-</i> v literatuře.....	52
6.2 Analýza prefixu <i>pro-</i> v neologických slovesech	56

6.2.1 Pohyb skrz	56
6.2.2 Intenzivní, důkladné provedení děje.....	64
6.2.3 Ztráta.....	65
6.2.4 Časový význam – perdurativnost	67
6.3 Shrnutí.....	70
7. Prefix vy-.....	72
7.1 Prefix vy- v literatuře.....	72
7.2 Analýza prefixu vy- v neologických slovesech	76
7.2.1 Pohyb ven	77
7.2.2 Zánik.....	81
7.2.3 Zisk	84
7.3 Shrnutí.....	88
8. Závěr	89
9. Seznam použité literatury a internetových zdrojů	92
Příloha – Seznam nalezených lexikálních jednotek.....	I

1. Úvod

Předmětem mé diplomové práce je sémantika slovesných prefixů v neologických slovesech. Slovesná prefixace je téma, které má v bohemistice tradici. Slovesným prefixům se věnoval již F. Trávniček ve 20. letech (např. 1923), na jeho poznatky navazovali v 50. a 60. letech I. Poldauf (např. 1954) a F. Kopečný (např. 1962). Později se prefixy zabývali D. Šlosar (např. 1981), I. Němec (např. 1968) nebo M. Komárek (např. 1971), jejichž práce jsou diachronně orientované, a také V. Šmilauer (např. 1971). V roce 1987 vyšla práce *Slovesné předpony* F. Uhra, který provedl kvantitativní analýzu prefigovaných sloves.

V posledních letech se v českém prostředí nikdo slovesnými prefixy systematicky nezabýval, vzniklo jen několik dílčích prací, z kterých jmenujme například studii A. Rechzieglové *K distribuci a funkci ingresivního významu u předponových sloves* (2010) či diplomovou práci Z. Lehoučkové *Sémantická analýza vybraných českých slovesných předpon* (2010), jež pojednává o významech prefixu vy- z kognitivnělingvistického hlediska. O prefigovaných slovesech se zmiňuje i L. Saicová Římalová v publikaci *Vybraná slovesa pohybu v češtině* (2010).

Slovesným prefixům se více věnují zahraniční autoři, kteří vydali několik podnětných prací o prefixech v jiných slovanských jazycích. Jmenujme například práci S. Oertla *Die slavischen Verbalpräfixe und Präpositionen: Polysemie und Grammatikalisierung* (2016), která porovnává jednotlivé slovanské jazyky, nebo soubor studií L. Jandy a kol. *Why Russian aspectual prefixes aren't empty: prefixes as verb classifiers* (2013) čerpající z poznatků kognitivní lingvistiky.

Hlavním motivem pro výběr tématu mé diplomové práce byla skutečnost, že slovesné prefixaci je věnováno málo pozornosti, i když jde stále o základní a nejproduktivnější způsob tvoření nových sloves. Žádná z nejnovějších prací, které vznikly v českém prostředí v posledních deseti letech, se navíc nezaměřuje na neologismy. Většina autorů analyzuje centrum slovní zásoby, takže pracuje stále s podobným vzorkem materiálu a nemůže tím pádem zachytit změny ve významech prefixů. Z neologicky orientovaných prací uveďme studii O. Martincové *Nová slovesná pojmenování* (2005), která se zakládá na materiálu slovníků *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 1* (1998) a *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2* (2004). Martincová tedy pracuje s materiálem, který byl excerpován mezi lety 1991 a 2005.

Neologismy si přitom zaslouží pozornost. Jedná se o jednoslovné či víceslovné lexikální jednotky, které se ve vztahu k existujícím jednotkám slovní zásoby vyznačují novostí. Neologismy vznikají z potřeby pojmenovat nové jevy či věci i z potřeby nahradit dosavadní výrazy prostředky přesnějšími či výraznějšími.

Při určování, zda jsou konkrétní lexikální jednotky neologismy, se uplatňuje několik kritérií. Jedním z nich je kritérium časové, tj. doba vzniku. Z diachronního hlediska jsou za neologismy považována taková pojmenování, která nejsou obsažena ve slovní zásobě minulého období. Ze synchronního hlediska jde o lexikální jednotky, které jsou na základě současných lexikálních norem tvořeny systémově a mají šanci se zařadit do centra slovní zásoby (Martincová 1983, s. 11; Janovec 2010, s. 106). Martincová (2017a) dále jmenuje kritérium jazykové variety (útvary), v níž neologismy vznikají a uplatňují se (spisovný jazyk, běžná mluva, slang atp.), kritérium strukturní, které se zakládá na vztahu formy a obsahu, kritérium lexikalizace (zapojení nové jednotky do lexika) a uzualizace (zobecnění v úzu). Kritérium psychologické je poněkud problematické. Spočívá v tom, že za neologismus může být považována jednotka, která je uživateli jazyka pocíťována jako nová či zvláštní (Martincová 1983, s. 12). Pocíťování těchto vlastností je velmi subjektivní a na základě tohoto kritéria by mohly být za neologismy považovány jakékoliv starší jednotky, které uživatelé jazyka neznají.

Neologismy můžeme rozdělit na neologismy vlastní, lexikální, a na pojmenování tvořená a užitá příležitostně, tj. okazionalismy. Martincová (2017b) uvádí, že okazionalismy charakterizuje několik rysů – řečový charakter, jedinstvo aktu utvoření, autorství, vázanost na kontext, neuzuálnost, jednorázové užití, zvláštnost, nápadnost, neobvyklost či novost. Od neologismů vlastních se odlišují tím, že nebývají jazykovým společenstvím přijaty do užívání a uchovávají si svou novost a neobvyklost nezávisle na době, kdy byly utvořeny. Okazionalismy v širším pojetí jsou veškerá slova tvořená příležitostně, zatímco v užším pojetí jde o nepravidelně až deformovaně utvořené útvary, které porušují určitá slovtvorná pravidla.¹

Materiálem pro analýzu budou nejen systémově tvořené neologismy, které mají potenciál začlenit se do centra slovní zásoby, ale i okazionalismy. Pokud bych okazionalismy vyřadila, mohlo by se stát, že by mi některé významy prefixů unikly. Vymezení pojmu okazionalismus navíc není ustálené a domnívám se, že spolehlivá identifikace okazionalismů není možná.

---

¹ Podrobnějším vymezením pojmu neologismus jsem se zabývala ve své bakalářské práci *Současné české neologismy z oblasti sportu* (2014).

Také v obou neologických slovnících je obsaženo mnoho okazionalismů, které ukazují obecné tendence, takže není důvod je vyřazovat.

Práce je rozdělena na několik částí. Po úvodní kapitole následuje část, která se věnuje charakteristice slovesné prefixace, funkcím prefixů a jejich rozdělení. V další kapitole se zaměřuji na polysémii, kolokabilitu a valenci prefigovaných sloves. Následuje kapitola pojednávající o hlavním materiálovém východisku mé práce, neologickém elektronickém archivu Neomat, a na způsob analýzy prefigovaných sloves. Poté již následuje část obsahující analýzu neologických sloves s prefixy *od-*, *pro-* a *vy-*. Cílem této práce je zjistit, jaké jsou hlavní významy vybraných prefixů u neologických sloves, zda některé převládají nad ostatními a zda existují nové významy prefixů, které nejsou zachyceny v žádné práci. Výsledky analýzy jsou shrnuty v závěrečné kapitole.

2. Charakteristika slovesné prefixace

Prefixace, tedy odvozování sloves předponami, je základní, nejproduktivnější a nejfrekventovanější způsob tvoření sloves². Jeho podstata spočívá v tom, že se před základové sloveso předráží slovotvorný morfém – prefix, který obměňuje lexikální význam základového slova, ale jeho gramatický charakter v podstatě nezasahuje, nemění jeho mluvnické významy (s výjimkou slovesného vidu) ani jeho paradigmaticku (MČ1 1986, s. 387).

Rusínová a Osolsobě (2017) uvádějí, že slovesná prefixace se od prefixace substantiv a adjektiv odlišuje tím, že jejím výsledkem není jen modifikace jejich významu, ale též změna zásadnější, a to mutace. Význam prefixu je vždy kombinován s významem základového slovesa, proto lze mluvit o stejném nebo podobném významu jedné předpony jen v souvislosti s určitým významovým okruhem sloves. To však není převládající názor – většina zdrojů uvádí, že při slovesné prefixaci dochází k pouhé modifikaci významu.

2.1 Typy prefigovaných sloves ze slovotvorného hlediska

MČ1 (1986, s. 389) uvádí, že nová prefigovaná slovesa mohou být tvořena přímo od sloves (jedná se o čistou prefixaci), nebo mohou být tvořena od jiných slovních druhů, nejčastěji od substantiv a adjektiv (jedná se o smíšený způsob prefixálně-konverzní a prefixálně-sufixální). Všechny tyto způsoby navíc mohou být kombinovány s reflexivizací.

2.1.1 Čistá prefixace – typ deverbativní

Prefigovaná slovesa vzniklá čistou prefixací se tvoří především od neprefigovaných sloves nedokonavých, méně často od neprefigovaných sloves dokonavých a obouvidových. Omezené je tvoření od sekundárních prefigovaných sloves nedokonavých a od prefigovaných sloves dokonavých (MČ1 1986, s. 389). Dokulil (1962, s. 52) uvádí, že postup prefixace může v rámci jednoho slova proběhnout jednou nebo dvakrát. Výjimkou je prefix *ne-*, který se může připojovat i ke dvojnásobně prefigovaným slovesům.

Při tvoření sloves tohoto typu se uplatňují všechny prefixy a ty modifikují lexikální význam základového slovesa (MČ1 1986, s. 389). Dokulil (1962, s. 51) uvádí, že čistá prefixace je spolu s deprefixací jediným případem, kdy je východiskem pro tvoření slov úplné slovo, nikoliv pouze jeho část, tzv. slovotvorný (odvozovací) kmen.

---

² Slovesa se mohou kromě prefixace tvořit ještě sufixací, prefixálně-sufixálním způsobem (cirkumfixací), konverzí (transflexí), prefixálně-konverzním postupem, reflexivizací a spojením sufixace, konverze (transflexe), prefixálně-konverzního postupu nebo cirkumfixace s reflexivizací.

2.1.2 Odvozování pomocí prefixů od neslovesných slovních druhů

Ridčeji se tvoří slovesa prefixy a zároveň změnou tvaroslovné charakteristiky, popř. odvozovacími sufixy z jiných slovních druhů (především ze substantiv a adjektiv). Každý z těchto způsobů má svůj repertoár prefixů a jistý okruh významů, které jsou pro něj charakteristické a jimiž se zároveň zapojuje ke slovesům odvozeným čistou prefixací (MČ1 1986, s. 389).

MČ1 (1986, s. 390) uvádí, že desubstantivní prefigovaná slovesa mají nejčastěji prefixy *na-*, *o-*, *od-*, *po-*, *pod-*, *pro-*, *roz-*, *u-*, *z-*, *vy-*, *za-* a často také sufix *-n-* (*odlesnit*, *uskladnit*). Typické významy nesubstantivních sloves jsou ‚učinit něčím‘ (*zocelit*, *ožebračit*), ‚stát se něčím‘ (*zvarhanět*, *sbratřit se*), ‚vybavit, opatřit něčím‘ (*zalesnit*, *ozvučit*), ‚zbavit něčeho‘ (*odlesnit*, *vykořenit*) a ‚uložit, umístit do něčeho‘ (*uskladnit*, *nalodit*). U deadjektivních prefigovaných sloves se nejčastěji uplatňují prefixy *o-*, *po-*, *roz-*, *u-*, *vy-*, *vz-*, *z-* a *za-*. Jejich významy jsou nejčastěji ‚učinit nějakým‘ (*ulehčit*, *vyprázdnit*) a ‚stát se nějakým‘ (*onemocnět*).

V mnoha případech není snadné určit, čím je dané sloveso motivováno. Např. sloveso *odislamizovat* může být motivováno jak slovesem *islamizovat*, tak substantivem *islám*. V prvním případě by šlo o čistou prefixaci a ve druhém případě o způsob prefixálně-sufixální. Z tohoto důvodu jsou předmětem mé analýzy prefigovaná slovesa vzniklá čistou prefixací i všemi způsoby kombinovanými s prefixací.

2.2 Valence prefigovaných sloves

AGSČ (2013, s. 243) uvádí, že při prefixaci může docházet ke změně valenčního potenciálu slovesa. Prefix může změnit základové sloveso intransitivní na sloveso tranzitivní (*sílit* – *posílit něco*), případně může změnit formu objektového komplementu (*čekat někoho/něco/na někoho/na něco* – *dočkat se někoho/něčeho*). Existují také případy, kdy prefix změnil význam slovesa i jeho tranzitivnost na intransitivnost, popř. na sloveso s adverbialním komplementem (*vítat někoho* – *zavítat někam*). Sloveso s tímž prefixem může mít různé významy, které se odrážejí i v jeho valenčním potenciálu – každý význam slovesa může vyžadovat jinou formu doplnění.

Jirsová (1979, s. 2) uvádí, že pokud u prefigovaného slovesa zůstává stejná vazba jako u slovesa základového, signalizuje to většinou, že nedošlo k většímu významovému posunu. Jestliže dochází ke změně slovesné vazby, bývá to především proto, že prefigované sloveso se významově více vzdálilo slovesu základovému a naopak získává vazbu sloves, ke kterým se

významově přiblížilo. Mezi slovesnými vazbami je nejčastější akuzativní vazba. Pokud má základové sloveso akuzativní vazbu, prefixované si ji pravděpodobně ponechá.

Jiným případem jsou slovesa reflexivní, která jsou nositeli neakuzativních vazeb, což je dáno tím, že „místo akuzativu je u nich blokováno reflexivním *se*“ (Jirsová 1979, s. 3). Mnohá reflexivní slovesa jsou bezpředmětová, některá jsou předmětová a vyskytuje se u nich obvykle vazba s předložkovým instrumentálem, prostým nebo předložkovým genitivem, bez ohledu na to, jakou vazbu mělo základové sloveso.

2.3 Funkce prefixů

Slovesné prefixy mají několik funkcí, přičemž nejčastěji se uvádějí funkce lexikální (slovotvorná) a funkce vidová (perfektivizační).

2.3.1 Funkce lexikální

První funkcí slovesné předpony je funkce lexikální, slovotvorná, někdy nazývaná též modifikační. Uher (1987, s. 19) používá termín vlastní, Kopečný (1962, s. 90) termín gramatickolexikální. Vzhledem k tomu, že prefix nemá vždy funkci gramatickou, perfektivizační, budu používat termín lexikální funkce.

Lexikální funkce spočívá v tom, že prefix je morfém, který nese lexikální význam a jako samostatný formant nebo ve spojení s reflexivním morfémem *se*, *si* (spoluformanty) mění lexikální význam slovesa. Prefix tak může vyjadřovat např. počátek děje, ukončení děje, dobu trvání děje nebo prostorové rozšíření děje.

Uher (s. 22) uvádí, že významem prefixu je to, čím se účast prefixu konkrétně projeví při lexikálněsémantické změně základového slova v nově utvořené. „Vztah funkce a významu lze tedy vystihnout tím, že prefix uplatňuje svou funkci prostřednictvím své konkrétní sémantiky (významu), jejíž určení je výsledkem sepětí prefixu a základu ve slovotvorné struktuře prefixativa.“

Podle AGSČ (2013, s. 242) může prefix vyjadřovat:

- a) časový průběh děje – počátek neboli ingresivnost (*rozesmát se*, *vyletět*), počátek a krátké trvání děje (*poskočit*, *zaběhnout (někam)*), počátek a ukončení (*načíst*, *vyskočit*, *rozkvést*), ukončení neboli terminativnost (*dokončit*, *odtroubit*), předčasnost vůči ději, který bude následovat (*předřadit*)

- b) orientaci pohybu určitým směrem – k místu, na němž se nachází účastník komunikace, jehož se děj týká (*přitáhnout*), od místa účastníka komunikace (*odejít*), směrem před někoho/něco, kterého se děj týká (*předjet*), pohyb na stranu (*zaklonit se*), pohyb vnitřkem prostoru (*prolézt, protáhnout*)
- c) rozšíření děje do prostoru (*rozvířit, vyrovnat*); po povrchu (*pomalovat*)
- d) orientaci děje na více adresátů, objektů, cílů (*podělit, obtelefonovat*)
- e) intenzitu děje (*rozkřičet se, naběhat se*)
- f) hodnocení děje, které spočívá např. v uspokojení (*popovídat si, zatancovat si*); ve snaze mít něco splněno (*odpracovat*)
- g) vznik nebo zánik (*objevit se, zahubit*) – zde AGSČ upozorňuje, že tyto významy ve značné míře souvisejí s významem základových sloves.

U většiny prefixy můžeme zachytit celé skupiny významů navzájem si velmi blízkých, ale i několik významů značně sobě vzdálených – tyto prefixy jsou polysémií. Na druhou stranu se některé významy jednotlivých předpon navzájem překrývají (jsou synonymní) – též význam může být vyjádřen několika prefixy. Někdy také můžeme vydělit dvojice prefixů (či spíše jejich konkrétní významy), jejichž významy jsou opačné (antonymní). Jedná se především o významy prefixů vyjadřující prostorové významy (např. *přinést – odnést, nastoupit – vystoupit*), ale i významy jiné (např. *zalesnit – odlesnit*) (MČ1 1986, s. 390–391).

AGSČ (2013, s. 242–243) uvádí, že jednotlivé významy prefixů se většinou neuplatňují izolovaně. Např. u sloves s prefixem *roz-* se prostorový význam, popř. orientace na více objektů spojuje s časovým významem ingesivním, příp. s rozdělením celku nebo významem intenzifikačním. Z exemplifikace k výše uvedené klasifikaci je to zřejmé – zatímco sloveso *rozesmát se* bylo přiřazeno k ingesivnímu významu, sloveso *rozkřičet se* k významu intenzifikačnímu.

Podle Uhra (1987, s. 19–20) je součástí lexikální funkce také funkce verbalizační, která se váže ke slovesům odvozeným z neslovesných slovních druhů. „Vyvozujeme ji z těch denominativních formací, kde sice předpona není hlavním nositelem verbálního charakteru prefixativa, ale tvoří část kombinovaného (složeného) morfému, bez níž sloveso neexistuje: *uzemnit, zdvojit, zdvojkolejnit, zpřístupnit, povýšit*.“

2.3.2 Funkce vidová

Další funkcí prefixu je funkce vidová, perfektivizační (Uher ji označuje jako nevlastní) – jedná se o morfém, který nese gramatický význam vidu. Tato funkce spočívá v dodání

příznaku dokonavosti, případně ve změně nedokonavého charakteru děje v dokonavý. V případě, že se jedná o jedinou funkci prefixu, hovoříme o prostě (čistě) vidových prefixech či o prefixech lexikálně prázdných. Uher (1987, s. 20) přitom zastává názor, že perfektivizace „není vlastní funkcí předpony, protože prefixací nedochází k pouhému zdokonavení původního základového slovesa, jak by to vyžadovala prefixace jako proces gramatický, nýbrž i k jeho významové obměně. Předpony nejsou prostředky pouze perfektivizační, zdokonavení je průvodním znakem prefixace. Pro to svědčí i spojování předpon se základy již dokonavými a významové modifikace těchto formací vzhledem k původním bázevým slovesům.“

Perfektivizační funkce může být oslabena v případech kombinovaného tvoření (*po-mrk-ávat*), vícenásobné prefixace, u nichž se účinek dalších prefixů připojovaných k dokonavému prefixátu nemůže projevit, a v dalších případech, především u dlouhých prefixů *ná-*, *zá-*, *pří-* (např. *následovat*, *záviset*, *příslušet*), u nichž nedokonavost „vyplývá ze starobylosti prefixace ještě z dob, kdy prefix ještě neměl zdokonavující funkci“ (Kopečný 1962, s. 98). Příkladem neperfektivizačního prefixu je podle něj prefix *po-* ve futurální funkci a prefix *u-* v tzv. schopnostních slovesech neboli kapacitivech (*unést*, *ujít*, *uzvednout*, *udržet*).

Jednotliví autoři však se neshodují v tom, jestli jsou kapacitiva dokonavá, nebo nedokonavá. Poldauf (1964, s. 50) je považuje za slovesa nedokonavá, která si vypůjčují tvary od sloves dokonavých, PMČ (1995, s. 205) je určuje jako obouvidová. Kopečný (1962, s. 36–37) tato slovesa považuje za dokonavá a pouze upozorňuje na jejich blízkost k imperfektivům, která také vyjadřují schopnost (*umět*). Řadí je mezi neaktuální perfektiva³. Veselý (2014, s. 56–63) uvádí, že proti jejich nedokonavosti jasně hovoří absence perifrastického futura v jejich paradigmatu a také to, že se od těchto sloves netvoří zpřídavnělé přechodníky přítomné. K nedokonavým slovesům tato slovesa přibližuje jejich schopnostní význam, který je spjat s nekonkrétním užitím slovesného tvaru (s nevyjadřováním konkrétního, určitého děje). Veselý však upozorňuje, že sloves se schopnostním významem je mnohem více (*překonat*, *zdolat*), ale ta mezi kapacitiva nebývají řazena. Argumenty proti nedokonavosti převládají, a když se podíváme na tato slovesa do slovníků, zjistíme, že jsou v nich považována za dokonavá. Můžeme tedy říci, že i u těchto sloves má prefix perfektivizační funkci.

Na oslabenou či chybějící perfektivizační funkci prefixu poukazuje i AGSČ (2013, s. 242), která uvádí, že některá slovesa však zůstávají nedokonavá i tehdy, jsou-li prefigována. Jako

---

³ Dalším typem neaktuálních perfektiv jsou podle Kopečného (1962, s. 36) slovesa intenzitní (a tím podle něj vždy poněkud afektivní), např. *nadělat se*, *nadřít se*, *nasmát se*.

příklady uvádí slovesa *nakupovat*, *ponocovat*, *přenocovat*, *navracet*, *předávat*. Toto tvrzení je v souvislosti s danými příklady poněkud problematické, protože většina uvedených sloves vznikla sufixací z dokonavých prefigovaných sloves. Sloveso *přenocovat* SSČ uvádí jako dokonavé, SSJČ jako dokonavé s tím, že ve významu 1 ‚pobýt, pobývat přes noc‘ může být i nedokonavé.

AGSČ tímto tvrzením spíše poukázala na skutečnost, kterou přesněji vystihl Luboš Veselý (2014, s. 17). Ten uvádí, že lexikální význam daného prefixu, jehož připojením došlo k vytvoření perfektiva, je přítomný i ve všech derivátech (např. v sekundárních imperfektivech), které jsou od tohoto perfektiva odvozeny. Prefix u sekundárních imperfektiv však nenese význam dokonavého vidu. Veselý si pokládá otázku, proč bychom si měli myslet, že v dokonavých slovesech prefix tento význam nese, když v jeho derivátech tomu tak není. Zastává názor, že dokonavá prefigovaná slovesa jsou dokonavá, protože vznikla prefixací, nikoliv proto, že předponový morfém nese význam dokonavého vidu.

2.3.3 Další funkce

Dále Uher (1987, s. 21) uvádí funkce, které jsou omezené. Omezení spočívá v tom, že funkce plní jen některé z prefixů daného inventáře, že se funkce uplatňuje jen v některých tvarech sloves, že se ve funkci uplatňují jen některé významy dané předpony nebo že se funkce uskutečňuje jen ve spojení s některými slovesy (skupinami sloves). Jednou z nich je funkce futurální (a výzvová), vyskytující se pouze u prefixu *po-*, pomocí něhož je tvořeno syntetické (nedokonavé) futurum⁴. Funkce je uskutečňována u omezeného počtu sloves spojením prefixu *po-* s přítomnými tvary těchto sloves. Uher uvádí, že u mnohých z těchto dalších sloves je možno chápat futurální formy s *po-* jako dokonavé tvary sloves s předponou. Funkce výzvová je omezena na několik imperativních slovesných tvarů, jde o vyjádření výzvy k pohybu (*poběž*, *poslyš*, *pojedme*).

Uher (1987, s. 21–22) uvádí i fakultativní funkce, které se neuplatňují při každém spojení dané předpony s libovolným slovesem nebo při každém spojení daného slovesa s různými prefixy. K těmto funkcím počítá především syntaktickou a stylistickou úlohu předpon, uskutečňovanou spolu s odvozovacím základem.

---

⁴ Kopečný (1962, s. 47–48) objasňuje, proč je typ *ponesu* nedokonavý. Jeho význam může být pouze budoucí, neohrazený v čase. Dalším argumentem pro jeho nedokonavost je jeho synonymie s analytickým futurem (*budu nést*). Nedokonavost navíc plyne z defektnosti tohoto typu. Kopečný uvádí, že kdyby byl tvar *ponesu* opravdu dokonavý, čekali bychom u něj také ostatní dokonavé tvary, především infinitiv **ponést* a préteritum **ponesl*.

2.4 Inventář prefixů a jejich rozdělení

Prefixy můžeme rozdělit do skupin na základě jejich původu a formy a na základě vyjadřovaných funkcí a sémantiky.

2.4.1 Dělení na základě původu a formy

Čeština má k dispozici devatenáct či dvacet slovesných prefixů. Z hlediska synchronního jich je dvacet, případně dvacet jedna (např. Rusínová a Osolobě (2017) řadí ke slovesným prefixům i prefix *ne-* pro tvoření negace⁵), ale z diachronního hlediska jich je devatenáct bez prefixu *ne-*. Prefixy *o-* a *ob-* jsou totiž původně varianty jednoho prefixu, které měly komplementární distribuci podmíněnou hláskoslovně. Formant *ob-* se připojoval pouze ke slovesům počínajícím *v-* (*v'-*), *l-* (*l'-*), *n-* (*n'-*) a *j-*, kdežto formant *o-* se připojoval ke slovesům ostatním (Šlosar 1981, s. 70).

AGSČ (2013, s. 244) uvádí, že prefixy se podle původu a formy dělí na prefixy vlastní a prefixy nevlastní. Prefixy vlastní, které nejsou homonymní s předložkami, má čeština tři – *roz-*, *vy-* a *vz-*. Ostatní prefixy jsou nazývány jako prefixy nevlastní či předložkové a jsou homonymní s předložkami. Jedná se o prefixy *do-*, *na-*, *nad-*, *o-*, *ob-*, *od-*, *po-*, *pod-*, *pro-*, *pře-* (významově odpovídá předložce *přes* a Ziková a Biskup (2017) i Uher (1987) ho na základě jeho formy řadí k prefixům, které nemají svůj předložkový protějšek), *před-*, *při-*, *s-*, *u-*, *v-*, *z-*, *za-*. Jejich významy mohou být s předložkami shodné, ale nemusí (srov. např. prefix *pro-*). Uher (1987, s. 25) tuto skutečnost zdůvodňuje takto: „Předpony se pokládají za vývojově konzervativnější, takže si udržují významy, které předložky ztratily.“

Kromě prefixů domácích se též v češtině uplatňují prefixy cizího původu, např. *de-*, *pre-*, *re-*. Uher (1987, s. 24) uvádí, že tyto prefixy nemají perfektivizační funkci, avšak vlivem českých předpon a existencí neprefigovaných variant jsou někdy chápány jako dokonavé (*dešifrovat*, *emigrovat*, *demilitarizovat*). Slovesa s prefixy cizího původu bývají obvykle považována za obouvidová.

Z formálního hlediska můžeme prefixy dělit na jednofonémové a vícefonémové, z hlediska kvality fonémů na vokalické, konsonantické a smíšené, dále na slabičné a neslabičné. Podle

---

⁵ Rusínová a Osolobě (2017) uvádějí, že prefix *ne-* má specifický status. „Svým řazením nalevo od kořene ukazuje vlastnosti prefixu (*ne-hrát*), má ale vlastnosti, které prefixy nemají: kombinuje se se všemi slovesy (kromě préteritálních a kondicionálových auxiliárů (**ne-jsem/*ne-bych přišel*); neperfektivizuje (*začnu hrát/nehrát* × *začnu hrát/*dohrát*); stojí vlevo před všemi prefixy (*ne-po-vy-hazoval*, *ne-pojedu*) a zvl. ve futuru se od slovesa přesouvá k auxiliáru *bud-*: *ne-budu číst* × *budu do-hrávat* aj.“

kvantity je lze dělit na krátké a dlouhé – mezi ně patří varianty prefixů *ná-*, *zá-*, *pří-*, *dů-*, *pů-*, *sou-* (Uher 1987, s. 28).

2.4.2 Dělení na základě vyjadřovaných funkcí a sémantiky

MČ1 (1986, s. 391) uvádí, že z hlediska sémantického se slovesné prefixy mohou dělit na prefixy lexikální a gramatické. Zatímco prefixy lexikální modifikují význam základového slovesa natolik, že vytvářejí nové významové jednotky, prefixy gramatické mění pouze vid slovesa. Kritériem pro rozlišení těchto dvou typů prefixů je možnost nebo nemožnost vytvoření sekundárních imperfektiv. Dokonavé sloveso odvozené lexikálním prefixem se od svého základového slovesa významově liší natolik, že s ním nemůže vytvářet vidovou dvojici. Proto se od dokonavého prefigovaného slovesa tvoří sekundární imperfektivum s tímž významem, které s ním tvoří vidovou dvojici. MČ1 (1986, s. 396) však upozorňuje, že toto kritérium nemá absolutní platnost, protože se z různých důvodů tvoří někdy sekundární imperfektiva i od sloves s předponou prostě vidovou. Nespecifikuje však, v kterých případech se to děje.

Veselý (2014, s. 14) uvádí, že indikátorem statutu prostě vidové předpony může být nejen absence, ale i nízká frekvence sekundárních imperfektiv k příslušným dokonavým slovesům. Tam, kde tato podmínka není splněna, přichází na řadu podmínka naprosté synonymie sekundárního imperfektiva s příslušným neprefigovaným slovesem (*blížit se – přibližovat se*) (Poldauf 1954, s. 51).

Uher (1987, s. 22) rozděluje prefixy na základě jejich funkcí na prostředky monofunkční (pouze lexikální nebo pouze gramatické) a polyfunkční (lexikálně-gramatické). Jeho dělení se zcela neshoduje s dělením MČ1, protože na rozdíl od ní bere v úvahu, že prefix může mít pouze lexikální funkci, nikoliv gramatickou (srov. případy, kdy prefixací nedochází k perfektivizaci).

Ivan Poldauf (1954, s. 50) rozlišuje dvě skupiny prefixů, kterým lze přiříst vidotvornou, perfektivizační funkci. To znamená, že přidáním těchto prefixů nedochází ke změně významu sloves. První skupinou jsou prefixy prostě vidové a prefixy subsumpční čili řadicí. Prefixy první, neproduktivní skupiny charakterizuje jako neslučitelné s významem slovesa (např. *promluvit*). Do druhé, produktivní skupiny patří prefixy s jasnou sémantickou funkcí a jen neschopné přidat něco slovesnému základu, protože vyjadřují to, co už je obsaženo ve významu základového slovesa (např. *provrtat*, *zadusit*, *oddělit*). Proti těmto dvěma typům s vidovou funkcí staví Poldauf prefixy lexikální, jimiž se tvoří nová slovesa. Komárek (2006,

s. 186–187) vyzdvihuje Poldaufovo zjištění, že jádrem vidotvorné funkce jsou prefixy subsumpční, kdežto prostě vidových prefixů je poměrně málo.

Do své koncepce přijal subsumpci i František Kopečný (1962, s. 92), který však nestaví prefixy prostě vidové a subsumpční proti sobě, nýbrž subsumpce je pro něj sémantickouází většiny prostě vidových prefixů. Častěji než o prostě vidových prefixech mluví o prostých perfektivech nebo o prostě perfektivizační (zdokonavující) funkci.

Mezi prefixy s funkcí prostě vidovou počítá Kopečný (1962, s. 129) vedle prefixů subsumpčních i s takovými, které mají ze synchronního hlediska oslabený, vyprázdněný význam, jde tedy o obdobu Poldaufových prefixů prostě vidových. Komárek (2006, s. 188) upozorňuje, že autoři se však v hodnocení sémantiky prefixů v jednotlivých slovesech neshodují, jelikož je v mnoha případech těžké určit, zda daný prefix ještě nějaký význam má (např. prefix ve slovese *uvařit* je podle Kopečného „ideálně prázdný“, Poldauf ho pokládá za subsumpční). Kritéria určení prázdnoty jsou navíc velmi nejasná.

Veselý (2014, s. 15) považuje dělení na prefixy subsumpční a prostě vidové za problematické. O prefixu prý nelze tvrdit, že nějaký význam „jakoby nemá“ pouze z důvodu, že jde o význam opakovaný, obsažený už v sémantice základového slovesa. Uvádí, že subsumpční prefix *při-* ve slovese *přiblížit se* nese svůj lexikální význam úplně stejně, jako ho nese (nesubsumpční) prefix *při-* ve slovese *přiskočit*. Subsumpční prefixy nemohou být tedy prefixy prostě vidové, protože nesou lexikální význam. Za důkaz toho, že jistá slovesa, jejichž prefixům byla přisuzována prostě vidová funkce, mají lexikální význam, považuje fakt, že tyto prefixy lze usouvztažnit s předložkami se stejným významem. Veselý uvádí, že prefix ve slovese *napsat*, kterému byla přisuzována prostě vidová funkce, lze usouvztažnit s předložkou *na* (*napsat něco na papír*), stejně jako je možné s předložkou usouvztažnit prefix, který jasně nese lexikální význam (*přistoupit k tanečníkovi*).

AGSČ (2013, s. 241) uvádí, že u některých prefixů funkce vidová převládá, a jako příklad uvádí prefix *z-/ze-*. Veselý (2014, s. 16) však namítá, že i v tomto případě má prefix lexikální význam, který můžeme definovat jako „přechod účastníka děje z jedné kvality (či z jednoho stavu) v kvalitu jinou (resp. ve stav jiný)“ a opět upozorňuje na významovou korespondenci prefixu a předložky *ze*.

Další dělení prefixů se zakládá na tom, že prefix mění nejen význam a vid slovesa, ale i způsob slovesného děje. Podle toho se pak prefixy dělí na kvalifikační a modifikační. „Kvalifikační předpony určují význam základového slovesa jakoby zevně, dodávají

k základnímu významu ještě další určující a doplňující odstíny, které jsou natolik podstatné, že předponová slovesa nejsou prostými významovými modifikacemi sloves výchozích sloves, ale novými slovesy. Mají proto vždy druhotná imperfektiva“ (MČ1 1986, s. 392). Naproti tomu modifikační prefixy pouze zužují sémantický obsah základového slovesa a vytvářejí nový způsobový odstín slovesného děje. Sekundární imperfektiva se od nich netvoří. Toto rozdělení objasňuje, proč je slovesná prefixace v některých pracích považována za modifikaci a v jiných za mutaci. V případech, kdy nedochází k zásadní změně významu, můžeme uvažovat o modifikaci (týká se to jen sloves vzniklých čistou prefixací), v ostatních případech jde o mutaci.

Kopečný (1962, s. 114) prefixy dělí na základě jejich významu na konkrétní a abstraktní. Zatímco konkrétní jsou spjaty s prostorovou tematikou, abstrakce spočívá ve vzdalování od této sémantiky (srov. slovesa *obejít* a *obelhat*). Přesné dělení na prefixy konkrétní a abstraktní však nelze provést, neboť u většiny prefixů jsou zastoupeny obě varianty. K předponám s převahou konkrétních významů můžeme zařadit *nad-*, *pod-*, *před-*, *v-*, *vz-*, k abstraktnějším *z-*, *za-* a především *u-* a *po-*, které jsou nejméně konkrétní a významově i funkčně nejrozmanitější.

2.5 Shrnutí

Prefixace je hlavním způsobem tvoření sloves. Čeština má k dispozici 19 či 20 prefixů (podle toho, zda je posuzujeme diachronně, nebo synchronně). Prefigovaná slovesa se mohou tvořit jak ze sloves (jde o čistou prefixaci), tak z neslovesných slovních druhů (především ze substantiv a adjektiv). Při tvoření prefigovaných sloves může být prefixace kombinována se sufixací, konverzí i reflexivizací. Vzhledem k tomu, že v mnoha případech nelze určit motivaci slovesa, budou předmětem analýzy prefigovaná slovesa vzniklá jak čistou prefixací, tak i zmíněnými kombinovanými způsoby.

Slovesným prefixům jsou tradičně přisuzovány dvě hlavní funkce – lexikální a vidová. Lexikální funkce spočívá v tom, že prefixací dochází ke změně lexikálního významu slovesa. Podstatou vidové neboli perfektivizační funkce prefixu je dodání příznaku dokonavosti. Prefixy na základě toho, které funkce jsou u nich přítomny, můžeme rozdělit na monofunkční a polyfunkční. Většina autorů bere v úvahu, že prefixy mohou mít pouze vidovou funkci (čistě/prostě vidové prefixy), nebo obě funkce. Prefixy, jejichž význam je obsažen již v sémantice základového slovesa, jsou nazývány subsumpční.

Při analýze neologických prefigovaných sloves vycházím z toho, že prefixy mají dvě základní funkce, které mohou být oslabeny, což však neznamená, že chybí úplně. Termín prostě vidový prefix nepoužívám proto, že neexistují objektivní kritéria pro jeho určení, a jak upozorňuje Luboš Veselý, prefixy vždy nesou lexikální význam, i když může být oslabený. Nepoužívám ani termín subsumpční prefix – opět vycházím z práce L. Veselého, který tvrdí, že to, že je význam prefixu obsažen v sémantice základového slovesa, neznamená, že prefix daný význam už nemá. Na shody významů prefixu a základových sloves budu v analýze upozorňovat, ale příklady budu řadit k odpovídajícím významům prefixů, nebudu vydělovat žádné skupiny subsumpčních prefixů.

3. Polysémie, kolokabilita a valence prefigovaných sloves

K prefigovaným slovesům se váže polysémie, tedy „existence více významů vázaných k jedné formě lexému“ (Čermák 2010, s. 60). Její opak, monosémie, je naopak poměrně řídká. Polysémie je výrazem jazykové ekonomie, pomáhá řešit protiklad stálé pojmenovací potřeby a omezenosti inventáře jazykových prostředků.

Jednotlivé významy polysémního lexému spolu sémanticky i geneticky souvisejí. Souhrn významů tvoří tzv. sémantické spektrum. Tento pojem upozorňuje na to, že jednotlivé významy nejsou diskrétní (jak se zdá zejména na základě lexikografického zpracování), ale jsou mezi nimi často plynulé přechody (Filipec 1985, s. 137–139). V případě, že mezi jednotlivými významy nelze žádnou souvislost najít, uvažuje se nikoliv o jednom polysémním lexému, nýbrž o dvou lexémech homonymních (Čermák 2010, s. 60). Hranice mezi polysémií a homonymií však není ostrá, což vedlo k vytvoření kosémie (nepravé polysémie), pro kterou platí, že významy jsou sice spjaty společným sémantickým komponentem, ale ne genetickým vztahem (např. *kopáč* ‚kdo kope‘, ‚náradí na kopání‘). Zdrojem kosémie je především polysémie slovotvorných formantů, zejména předpon (Dolník 1989, s. 323).

Hladká (2017) uvádí, že z hlediska rozlišení polysémie a homonymie je diskutabilní také slovnědruhovú konverze, která je ve slovnících řazena zpravidla k homonymii, avšak na rozdíl od ní obsahuje aspekt genetické provázanosti. K problematičnosti určování hranic mezi polysémií a homonymií přispívají také přechody mezi těmito jevy – na jedné straně se mohou jednotlivé významy lexému od sebe natolik významově vzdálit, že se jejich motivační vztah z hlediska synchronního zatemní a dojde k rozpadu polysémie (např. *pero* ‚část pokrývky ptačího těla‘ a *pero* ‚nástroj na psaní‘ lze synchronně považovat už za homonyma), na druhé straně se k sobě mohou jednotky od původu homonymní významově přiblížit (např. na základě lidové etymologie).

Čermák (2010, s. 79–80) uvádí, že v tvorbě polysémie se někdy projevují náznaky analogického typu tvoření dalších významů u některých typů slov k jejich významům daným, starým. Bývá založena na metonymii a objevuje se především u substantiv typu strom – plod (*meruňka*), činnost – produkt (*malba*) nebo u adjektiv přenášených od původního agenta na jeho výtvar, reakci apod. (*hloupý člověk* – *hloupá odpověď*). V těchto případech hovoříme o pravidelné polysémii.

3.1 Vznik polysémie – neosémantizace

Polysémie může vznikat několika způsoby. Nejčastěji jde o významové přenosy (metafora a metonymie) a posuny významu, např. generalizaci a konkretizaci významu, u nichž dochází k vypouštění či přidávání specifikačních sémů (Rangelova 2005, s. 161). Společným rysem významových přenosů a významových posunů je sémantická motivovanost nového významu. Nový význam je podmíněn významem jiným, je jím vysvětlitelný. U pojmenování založených na přenášení významu (metafora, metonymie) hovoříme o sémaziologicko-onomaziologické motivaci (Filipec 1985, s. 36).

Tento způsob tvoření slov, při němž forma získává výše uvedenými procesy nový význam, se nazývá sémantické tvoření (Dokulil 1962, s. 20) či sémaziologicko-onomaziologická derivace (Filipec 1985, s. 108). Výsledkem sémantického tvoření jsou tzv. neosémantismy (neboli sémantické neologismy), tedy lexikální jednotky, u nichž je rys novosti spojen s jejich významem. Můžeme je definovat jako výrazy s novým významem, jako spojení existující (staré) formy a nového významu, přičemž nový význam je motivován významem jiným, zpravidla tím, který patří do sémantického centra lexikální jednotky (Martincová 1983, s. 84). Motivy vzniku neosémantismů mohou být různé – potřeba pojmenovat nový jev, předmět (označit nový denotát), snaha o výstižnější pojmenování (hledání obraznosti, asociativnosti významu), jazyková ekonomie (viz výše) apod. (Rangelova 2005, s. 159).

Rangelova (2005, s. 174) uvádí, že specifický případ sémantického dynamismu představují paralelní pojmenovací procesy, při kterých dochází k již zmíněné kosémii. Nově vzniklé útvary se jeví jako neosémantismy, ale vlastně vznikají slovotvorně a mají paralelní slovotvornou a lexikální motivaci. Z toho vyplývá, že vymezení pojmu neosémantismus je poměrně nesnadné, zvláště pokud bychom neosémantismus chtěli vymezit úžeji na základě skutečnosti, že vzniká významovým přenosem či posunem a je původním významem vysvětlitelný. Není však neobvyklé, že motivace pojmenování je zastřená, že nelze jednoznačně určit, zda jde o metaforu nebo metonymii, či spíše paralelní pojmenovací proces. Polysémii, kosémii a homonymii lze teoreticky rozlišit, ale v praxi nelze mezi těmito jevy vést jasné hranice. Z tohoto důvodu označují slovníky *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 1* (1998) a *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2* (2004) jako neosémantismy i hesla, u nichž bychom mohli pochybovat, že vznikla sémantickým přenosem či posunem. V mnoha případech lze o vztahu mezi původním a novým významem uvažovat jako o kosémii nebo dokonce o homonymii.

Jako příklad uveďme sloveso *brousit* ve významu ‚prohlížet, procházet webové stránky‘, které je v SN2 označeno jako neosémantismus. Toto sloveso vzniklo na základě fonetické podobnosti s anglickým výrazem *browse*, což by byl argument pro hodnocení, že se jedná o homonymum. Mravinacová (2005, s. 184–185) však uvádí, že u neosémantismů (v širším slova smyslu) vzniklých pod vlivem cizího jazyka na základě jejich fonetické či grafické podobnosti dochází k významovému usouvztažnění s existujícími významy daného lexému. Ukazuje se, že neosémantizace domácího slova vlivem formy cizího lexému je do určité míry podmíněna jeho sémantikou. Významová souvislost však nevyplývá z podobnosti nebo ze vzájemné souvislosti denotátů, ale hledá se dodatečně, čímž také může docházet k významovým posunům. U slovesa *brousit* například došlo k významovému posunu směrem ke slovesům pohybu, nabylo obecný význam ‚pohybovat se nějakým prostorem‘ (zde internetovým), čímž se přiblížilo významu 6 slovesa *brousit* v SSJČ ‚potulovat se‘.

Je tedy zřejmé, že z důvodu nesnadného vymezení polysémie je pojem neosémantismus chápán širěji, tedy jako nový význam existující formy. Sama bude jako neosémantismus nazývat takovou lexikální jednotku, jejíž význam lze sémanticky usouvztažnit s některým z dříve existujících významů.

3.1.1 Příklad neosémantizačních a paralelních pojmenovacích procesů

Příkladem slovesa, které ilustruje neosémantizační a paralelní pojmenovací procesy, je deverbativní prefigované sloveso **vybruslit**. Toto sloveso má několik významů, které nevycházejí jeden z druhého, jde tedy o případ kosémie. Kosémie je dána jednak polysémií základového slovesa *bruslit*, jednak polysémií prefixu *vy-*.

bruslit ‚jezdit na bruslích‘ (SSČ, SSJČ) + prefix *vy-* ‚pohyb směrem ven‘ → *vybruslit* ‚bruslením se dostat z prostoru ven‘ (Neomat): Hertl u mantinelu vydoloval puk a snažil se **vybruslit** před branku a zakončovat bekhemdem.

bruslit ‚jezdit na bruslích‘ (SSČ, SSJČ) + prefix *vy-* ‚zneškodnit‘ → *vybruslit* ‚bruslením někoho zneškodnit‘ (Neomat): Do středového kruhu se postavil Shanahan. Když nedá, hrajeme o zlato. Hašek střelce **vybruslil**, Kanadánovi se navíc svezl puk z hokejky. Finále!!!

bruslit ‚jezdit na bruslích‘ (SSČ, SSJČ) + prefix *vy-* ‚získat‘ → *vybruslit* ‚bruslením něco získat, něčeho dosáhnout‘ (SYN): Martina Sáblíková **vybruslila** dvě zlaté a jednu bronzovou medaili.

bruslit ‚jezdit na bruslích‘ (SSČ, SSJČ) + prefix *vy-* ‚zbavit se‘ → *vybruslit* ‚bruslením se něčeho zbavit‘ (SYN): Musel jsem nejdřív **vybruslit** únavu z nohou, protože jsem dva dny nebyl na ledě.

bruslit ‚jezdit na bruslích‘ (SSČ, SSJČ) + prefix *vy-* ‚vytvořit‘ → *vybruslit* ‚bruslením vytvořit‘ (SYN): A i obsahově je mi to bližší – člověk, který **vybruslí** na ledě nápis "Alenka" a pak se s tím jménem propadne do vody, to je přece krásný.

bruslit ‚lyžovat tzv. volným stylem‘ (Neomat) + prefix *vy-* ‚pohyb směrem nahoru‘ → *vybruslit* ‚bruslením se dostat směrem nahoru‘ (Neomat): Počkej si, až ostatní odjedou, a nebudeš se muset s nikým prát o pozici. Pak do kopce snáz **vybruslíš**, když ti nikdo nebude překážet, a slalom budeš mít jen pro sebe.

bruslit ‚jezdit na bruslích‘ (přen.) / *bruslit* jako součást frazému *ted' v tom bruslí* (SSČ, SSJČ) ‚mít potíže, být v obtížné situaci‘ + prefix *vy-* ‚abstraktní pohyb směrem ven‘ → *vybruslit* ‚obratně vyváznout (z něj. obtížné, nepříjemné situace)‘ (SSJČ): **vybruslit** z překerní situace; jsem zvědav, jak z toho **vybruslí**

3.2 Kritéria polysémie

Problémem při lexikografickém zpracování lexémů je nejen rozlišení polysémie a homonymie, ale i rozčlenění významového spektra polysémního lexému. Čermák (2010, s. 60) uvádí, že k identifikaci různých významů polysémního lexému se užívá Cruseův text zeugmatu. Podle něj přítomnost zeugmatu (nejen syntaktického, ale i sémantického) ukazuje na dva různé významy téhož lexému nevhodně užitě v jedné větě, obvykle ve vazbě na jediné sloveso. Zeugma je přítomné např. ve větě *podržel mu dveře a místo u okna*, protože jde o dva různé významy tohoto slovesa – ‚stabilizovat (jako otevřené)‘ a ‚rezervovat‘.

K dalším kritériím pro vymezení počtu významů a určení jejich hranic patří rozdíly morfologické. U sloves může významové rozdíly signalizovat slovesný vid (např. to, že sloveso je v jednom významu obouvidové, zatímco v ostatních významech je jednovidové), zvrtnost a nezvrtnost, možnost užití slovesa v daném významu pouze v pasivním tvaru, neosobním tvaru, záporu či pouze v jednom způsobu (Filipec 1985, s. 45–47).

K rozlišení významů lze využít i odvozenin. Například Filipec (1957, s. 66) rozděluje významy slovesa *doložit* na základě existence odvozených substantiv, sekundárního imperfektiva a antonyma:

1. „dokončit nakládání“ — *nakládká*, antonymum *vyložit*.
2. „plně naložit“ — *dokládat*.
3. „dovědět“ (žádost) — *doklad* 2. a 1. („činnost“ a „listina“).
4. „uvést“ (tvrzení) — *doklad* 3.
5. „připojit, dodat“ — *doložka*.

Stylistické hledisko při určování polysémie se projevuje tak, že sekundární významy polysémních lexémů mají konotační a funkční omezení (*kedlubna* neutrálně „zelenina“ × *kedlubna* zhrub. „hlava“). Filipce (1985, s. 138–139) dále uvádí rozdíly v zapojení do systémových paradigmatických vztahů (např. antonymie: *hluboký rybník* – *mělký rybník* × *hluboký hlas* – *vysoký hlas*), roli také může hrát distribuce a frekvence.

Rozdíly ve významech mohou podle Filipce (1985, s. 138) signalizovat i rozdíly v syntaktické i sémantické valenci (kolokabilitě). Čermák (2010, s. 65) uvádí, že po stránce sémantické je pro rozlišení polysémie lexému nejrelevantnější právě jeho kolokabilita. Valenci a kolokabilitě se budu podrobněji věnovat v následující podkapitole.

3.3 Kolokabilita a valence

Kompatibilita, kolokabilita a valence označují podle Čermáka (2010, s. 282–283) sémantické (někdy sémanticko-funkční) vztahy mezi lexikálními jednotkami, které se v různém stupni projevují i formálně. Kompatibilita je definována jako sémantická slučitelnost dvou lexémů. Její podstatou je přítomnost téhož sémantického rysu v obou komponentech lexikální kombinace, resp. kolokace. Kolokabilitu Čermák (2010, s. 283) vymezuje jako kompatibilitou podmíněnou úhrnnou spojitelnost lexému, která je pro každý jednotlivý lexém slovníku jiná. Kolokabilita má na rozdíl od kompatibility formálně-sémantickou povahu, protože zahrnuje vedle společných sémantických rysů i už i formy účastníků se dané kombinace, resp. kolokace. Valence je kategoriální a gramatikalizovaná spojitelnost. Bývá vyjádřena různě formálně, a to obvykle morfologicky (flektivním tvarem) nebo pevným konkrétním synsémantikem, zejména předložkou. „Valence je tedy systémový aspekt individuálního lexému, který má obecnou kategoriální povahu vyžadující od lexému, resp. lexémů, které se s výchozím kombinují (od jeho kolokátů), jistou formu či kategorii, kterou takto předurčuje, resp. z jiného hlediska danou kombinaci umožňuje. Tato schopnost lexému je pevná a neměnná, jakkoliv někdy, vzhledem k existujícím alternativám, variabilní, a je daná už v systému; v textu se jen různým způsobem realizuje a mluvčí ji nemůže měnit.“ (Čermák 2010, s. 285).

Slovesná valence je specifická tím, že má zřetelnou valenci na obě strany, tedy levou a pravou (Čermák 2010, s. 287). V subjektové (při normálním slovosledu levovalenční) pozici se uplatňuje protiklad životnosti a neživotnosti, přičemž životnost zahrnuje lidi a živočichy a neživotnost předměty a jevy neživé přírody. Co se týče obsazení v objektové a adverbální (pravovalenční) pozici, rozlišuje se např. tranzitivnost a intranzitivnost, předmět a místo (*brousit nůž – brousit ulicemi*), předmět a způsob (*nést kufr – puška nese daleko*) nebo celek a část (*loupat jablko – loupat slupku*) (Filipec 1985, s. 138).

Z hlediska sémantického může rozlišit významy polysémních lexémů také to, zda je valenčním doplněním konkrétum nebo abstraktum, v případě konkrét se uplatňuje protiklad životnosti a neživotnosti. V souvislosti s tím se nabízí otázka rozlišení konkrét a abstrakt, protože jistě bychom našli mnoho pojmů, které jsou obojaké. Čermák (2010, s. 55) uvádí, že konkréta jsou lexémy, jejichž významy jsou vázané na realitu konkrétní a hmotnou a jsou odvoditelné ze smyslových dat (tj. prostřednictvím hmatu, zraku, čichu atd.). Od konkrét vycházejí nejčastěji procesy rozšiřování polysémie, z původních konkrét tedy vznikají prostřednictvím neosémantizačních procesů abstrakta (jde však o abstrakta sekundární). Naopak abstrakta mají své významy odvozené z reality kulturní, existující jen ve vědomí mluvčích. Nelze je lokalizovat v prostoru a obecně vnímat smysly. Čermák (2010, s. 55) upozorňuje, že konkréta a abstrakta jsou tradičně rozlišována u substantiv, ale o této distinkci se dá do značné míry uvažovat i u adjektiv a sloves, i když je jejich konkrétnost či abstraktnost už odvozená.

Z hlediska syntaxe můžeme valenční doplnění rozdělit na několik typů. Dvourovinová valenční syntax (Daneš – Hlavsa a kol. 1981) rozlišuje pozice konstitutivní (ty jsou dvojího typu – obligatorní a potenciální), které musí být obsazeny, aby vznikla gramaticky správná věta, a pozice nekonstitutivní (fakultativní), které nejsou součástí větného vzorce. Obligatorní pozice musí být ve větě obsazeny slovně, potenciální nemusí. Funkční generativní popis (Panevová 1999) rozlišuje jednak aktanty a volná doplnění, jednak doplnění obligatorní a fakultativní. Aktant je takové valenční doplnění, kterým je řídicí slovo možné rozvinout maximálně jednou, zatímco volným doplněním lze řídicí slovo rozvinout několikrát. Obligatorní doplnění je vždy nezbytně přítomné ve struktuře věty (i když nemusí být slovně vyjádřeno) a fakultativní doplnění nezbytně přítomno ve struktuře věty není.

4. Materiálová východiska a postup analýzy

4.1 Elektronický neologický archiv Neomat a jeho charakteristika

Materiálovým východiskem této práce jsou slovesa zachycená v neologickém archivu Neomat. Aby bylo zřejmé, na základě kterých pravidel jsou hesla do archivu Neomat přidávána, je nutné uvést jeho základní charakteristiky a metodiky sběru materiálu.

Databáze Neomat (dostupná na <http://www.neologismy.cz>) je elektronický neologický lexikální archiv, který byl založen v roce 1991⁶. Elektronický archiv je pokračováním Novočeského lexikálního archivu (dostupného společně s elektronickou verzí PSJČ na <http://bara.ujc.cas.cz/psjc>, dále jen NLA). O průběžné doplňování materiálu a o správu tohoto archivu se stará pracovní skupina lexikografické excerpce oddělení současné lexikologie a lexikografie ÚJČ AV ČR, v. v. i., pod vedením Ivony Tintěrové.

Neologický lexikální archiv Neomat se skládá ze dvou částí, Archivu 1 a Archivu 2. Archiv 1 (Neologický lexikální archiv), tedy starší část databáze, která je tvořena materiálovými vrstvami nazvanými Spoj01–Spoj09 a Futurum, dal vzniknout dvěma neologickým slovníkům *Nová slova v češtině: Slovník neologizmů 1* (Martincová a kol., 1998), *Nová slova v češtině: Slovník neologizmů 2* (Martincová a kol., 2004) a sborníku statí *Neologizmy v dnešní češtině* (Martincová a kol., 2005). Z materiálu Archivu 1 těžil i *Nový akademický slovník cizích slov a Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (od 2. vydání). Archiv 2 (Archiv lexikální dynamiky, tvořen materiálovými vrstvami s názvem Spoj10–Spoj15) je zpracováván podle odlišných metodik.

Při pohledu do neologického archivu Neomat lze namítnout, že jsou v něm obsažena hesla, která nemohou být za neologismy považována. Problémy pramení z toho, co to vlastně je neologismus a jak ho spolehlivě identifikovat. Za neologismus je považována jednotka, která je uživateli jazyka pocíťována jako nová či zvláštní vzhledem k lexikální normě. Neologismy jsou někdy charakterizovány jako jednotky, které jsou utvořeny systémově a mají potenciál se začlenit do centra slovní zásoby, čímž se odlišují od okazionalismů (srov. Martincová, 1983, s. 10–13; Janovec, 2013, s. 106). Všechny tyto vlastnosti však nelze objektivně posoudit, proto je při excerpce neologismů využíváno lexikografické kritérium, tedy jejich dosavadní nezachycenost ve slovnících.

---

⁶ Podrobněji o historii excerpce a elektronickém neologickém archivu Neomat viz Golářová 2011.

Excerptor si při podezření na neologismus musí ve výkladových slovnících češtiny a v NLA ověřit, že daná jednotka v daném významu není v některém z nich zachycena. Dalším ověřovacím zdrojem je Neomat, v němž si excerptor všímá frekvence – je-li nedostatečná (méně než 5 výskytů), nalezenou jednotku zapíše do databáze. Excerptor také zachytí danou lexikální jednotku, pokud spatřuje ve srovnání se zachycenými kontexty v ověřovacích zdrojích odlišnost, např. změnu ve významu, spojitelnosti, valenci, stylové charakteristice či morfologické realizaci. Nezachycenost však také není spolehlivým kritériem, jak identifikovat neologismy, protože existuje mnoho starších lexikálních jednotek, které nejsou nikde zaznamenány. Při práci s Neomatem je tedy třeba mít na paměti, že jsou v něm obsažena hesla, která už charakteristiky neologismů splňovat nemusí. Excerptoři se sice řídí zásadou, že slova, která znají z úzu již mnoho let, už do Neomatu nezapisují, avšak každý zná z úzu jiné jazykové prostředky.

V Neomatu je tak zachyceno poměrně velké množství slov, která prokazatelně pocházejí z dob před jeho vznikem, ale také okazionalismy, které nemají potenciál začlenit se do centra slovní zásoby (okazionální pojmenování někdy signalizují uvozovky). Starších hesel nezachycených ve slovnících je mnoho, protože slovníky nemůžou být nikdy úplné. Mnohá z nich však nejsou zachycena ani v NLA, a to především z důvodu, že nebyla zachována kontinuita excerptčních prací. Jedná se především o 70. léta, kdy se excerptce neologismů zastavila na několik let, a mnoho hesel obsažených v Neomatu pochází právě z tohoto období. Přítomnost starších hesel v Neomatu je dána také proměnou metodik. V uplynulých několika letech byla do Neomatu doplňována hesla, která jsou v NLA zachycena jen minimálně (1–2 výskyty).

Další příčinou, proč jsou v Neomatu obsažena i starší slova, je výběr zdrojů excerptce a jeho množství, které se odvíjí od počtu excerptorů. V dobách sběru materiálu pro PSJČ byla hlavním excerptčním zdrojem beletrie a excerptorů bylo několik desítek. Postupně se zdroje excerptce proměňovaly a přibývalo publicistiky a odborné literatury. V prvním desetiletí existence Neomatu se excerptovala publicistika, beletrie, učební texty i internetové texty a osob věnujících se excerptci bylo stále poměrně dost – vedle studentů se jednalo hlavně o lexikografy, kteří sbírali materiál mimo jiné pro oba neologické slovníky. V posledních letech se počet excerptorů snížil a excerptována je téměř výhradně publicistika. Mezi hlavní zdroje excerptce patří celostátní deníky Hospodářské noviny, Lidové noviny, Mladá fronta Dnes, Právo, týdeníky Reflex, Respekt, Týden a jejich pravidelné přílohy. Tyto zdroje jsou

vybrány především proto, že jsou považovány za stylisticky a žánrově různorodé a jejich texty se týkají různých témat. Jsou zdrojem informací o různých novinkách ve společnosti, nových oborech, odvětvích a fenoménech, k nimž se zákonitě vážou i nová pojmenování. Z časových důvodů se neexcerpuje beletrie ani odborná literatura a bohužel zbývá jen minimum času na excerpci internetových textů (v současné době se příležitostně excerpují texty ze sociálních sítí Facebook a Twitter), které jsou bohatým zdrojem neologismů. Mnohé výrazy typické pro texty z těchto zdrojů jsou v Neomatu zachyceny až s mnohaletým zpožděním, takže některé z nich mohou být za neologismy považovány jen stěží.

Problém s tím, že je excerповáno jen omezené množství zdrojů, by do budoucna mohlo vyřešit zavedení poloautomatické excerptce⁷. Dosud se excerptce provádí manuálně – excerptor musí sám přečíst texty, označit si v nich možné neologismy, ověřit je ve slovnících a archivech a případně je zapsat do databáze. Proces poloautomatické excerptce se zakládá na existenci počítačové aplikace, která porovnává dva korpusy. Prvním je korpus textů, ve kterém jsou hledány neologismy. Druhým je referenční korpus, jakýsi soupis známých slov. Výsledkem porovnání jsou slova neobsažená v referenčním korpusu, tedy kandidáti na neologismy, které excerptor buď přijme a popíše, nebo je zamítne. Tyto aplikace jsou schopny zpracovat velké množství textů, mohou v nich být integrovány nástroje, které každodenně stahují obsah vybraných internetových stránek či elektronických verzí deníku. Poloautomatická excerptce má limity především v tom, že stále nedokáže detekovat neosémantismy, proto je vždy kombinována i s excerptcí manuální. Existence takové aplikace by byla pro Neomat velkým obohacením a díky ní by se podařilo zachytit velké množství neologismů z různých zdrojů a textů, ale také doplnit i starší lexikální jednotky, které nejsou nikde zachycené.

Při práci s Neomatem je třeba mít na paměti nejen to, že v naprosté většině není zachycen první výskyt daného slova, ale také skutečnost, že frekvence jednotlivých hesel je pouze orientačním údajem, nikoliv ukazatelem dostatečně vypovídajícím o skutečném užívání daných slov. V dobách, kdy vznikál Archiv 1, byly neologismy zachycovány s neomezenou frekvencí, přičemž v případech, kdy byl neologismus použit v jednom textu několikrát, mohly být vyexcerповány všechny jeho výskyty. Archiv 2 vzniká podle odlišných metodik a počet výskytů daného hesla v daném významu je omezen na 5. Výjimkou jsou hesla zařazená do materiálové vrstvy Spoj15, u nichž je maximální frekvence zvýšena na 10 výskytů. Do ní

---

⁷ V zahraničí již bylo vyvinuto několik nástrojů pro poloautomatickou excerptci neologismů (viz např. Antunes 2012, Janssen 2010, Lišková 2011, Radimský 2003).

patří hesla, u nichž bylo ve vyhledávačích ověřeno, že nemají žádný výskyt před rokem 2014. To, že žádný nalezený doklad nebyl před tímto mezníkem nalezen, nemusí pochopitelně znamenat, že dané slovo nemohlo být užito. Prakticky se do této vrstvy zařazují lexikální jednotky, které se vážou k určitým událostem z posledních tří let (*antitrumpovský, brexitový, e-tržby, konvičkovec, minischengen*), nebo lexikální jednotky, především okazionální, u nichž byla dřívější nezachycenost ověřena ve vyhledávačích, což samozřejmě není spolehlivé (zařazena jsou do ní např. prefigovaná slovesa *oddemoralizovat, probuskovat se, proselfičkovat* nebo *protransformovat se*). Ke zvýšení frekvence maximálních výskytů došlo právě proto, aby více odpovídala skutečnému úzu. Souběžně vedle této materiálové vrstvy je stále přidáván materiál do vrstvy Spoj14, kam jsou zařazována neologická hesla s prvním doloženým výskytem před rokem 2014. U hesel patřících do této vrstvy zůstává maximální frekvence 5 výskytů, proto musím zdůraznit, že frekvence v Neomatu je pouze orientačním ukazatelem, je nutné ji brát s rezervou a ověřovat ji i v jiných zdrojích. Hojně užívaný neologismus totiž může mít stejnou frekvenci jako slovo užívané v jednom zdroji nebo slovo užívané jedním autorem, v případě starších hesel jako slovo užitě v jednom textu.

4.2 Výběr materiálu

Pro analýzu sémantiky prefixů neologických sloves byla vybrána dokonavá slovesa s prefixy *od-*, *pro-* a *vy-*, a to konkrétně doklady z let 2010–2017. Z Neomatu se nedají jednoduše vyfiltrovat prefigovaná slovesa, protože slovo tvorné způsoby nejsou u většiny hesel popsány, a tak musel být pro každý prefix vytvořen filtr, který měl vyplněna tři pole. U pole heslo byl zadán počáteční řetězec, tedy *od**, *pro** a *vy**, u pole slovní druh *slov. dok.* a u pole rok rozmezí 2010–2017.

Přejít na záznam Prefix od- (2010-2017) Načíst

Filtr: Prefix od- Popis: 2010-2017 ☐ Sdílený filtr

nebo nebo nebo nebo nebo nebo nebo nebo nebo

Heslo ☒ Like ☐ od*

Podheslí ☐ = As ☐

Retrográdně ☐ =

Titulek ☐ =

Rubrika ☐ =

Autor ☐ =

Mluvčí ☐ =

Kontext ☐ = As ☐

Zdroj ☐ = Číslo ☐ = Vrstva ☐ =

Datum ☐ =

Excerptor ☐ =

Excerptováno ☐ =

Int.pozn. ☐ = As ☐

Výslovnost ☐ =

Slovní druh ☒ slov dok slov dok/ned slov ned

Frazém ☐ = fr ss

Obor ☐ = adm altmed

Druh textu ☐ = anketa citát

Podrubrika ☐ =

Postavení autora ☐ =

Postavení mluvčího ☐ =

Poznámka ☐ = As ☐

Rok ☒ Betw 2010 2017

Kontrolor ☐ =

Kontrolováno ☐ =

Lex.pozn. ☐ = As ☐

Publikace ☐ = kni

Obr. 1: ukázka filtru pro slovesa s prefixem *od-*

Tímto způsobem bylo vyfiltrováno 190 sloves s prefixem *od-*, 276 sloves s prefixem *pro-* a 360 sloves s prefixem *vy-* (údaje jsou aktuální k 31. 3. 2017). Tyto prefixy jsem si zvolila z důvodu, že jsou produktivní a že jsem u nich na základě prostudované odborné literatury předpokládala významovou bohatost. Pro srovnání uvedme, že sloves s prefixem *do-* z let 2010–2017 se tímto způsobem vyfiltrovalo 166, sloves s prefixem *na-* také 166, přičemž do filtru se kvůli vyhledávání na základě počátečního řetězce dostala i slovesa s prefixem *nad-*, sloves s prefixem *po-* je 100 (včetně prefixu *pod-*), sloves s prefixem *při-* je 49 a sloves s prefixem *roz-* 71.

Sloves s prefixem *pře-* bylo sice vyfiltrováno 292, ale velké množství těchto sloves je užito v participiálních konstrukcích s významem „někde je příliš něčeho“, takže nakonec nebyl tento prefix pro analýzu zvolen. Ve skutečnosti je sloves s prefixem *pře-* o něco méně, neboť jsou mezi ně zahrnuta i slovesa s prefixem *před-*. Filtr by sice bylo možné upravit tak, aby

vyloučil slovesa s počátečním řetězcem *před**, ale tím pádem by vyloučil i slovesa s prefixem *pře-*, jejichž slovotvorný základ začíná na grafém *d*. Z důvodu předpokládané menší významové bohatosti nebyl zvolen ani prefix *za-* (249 sloves).

Vzhledem k způsobu filtrování podle počátečního řetězce je v současnosti složitější filtrovat slovesa s jednopísmennými předponami *o-*, *s-*, *u-*, *v-*, *z-*, protože se do filtru dostává buď mnoho sloves s předponami jinými, nebo slovesa vzniklá jiným způsobem než prefixací. Do budoucna by tento problém mohlo vyřešit buď zavedení poznámky o způsobu tvoření slova v interní poznámce, na základě které by šla slova vzniklá prefixací vyfiltrovat, nebo přidání dalšího pole označujícího slovotvorný způsob do aplikace pro ukládání excerpčních záznamů EDA.

Z hesel, která byla vyfiltrována, nebyla vybrána všechna. Vyřazeny byly lexikální jednotky, které už mohou být stěží považovány za neologismy (např. *prokráčet*, *proplesknout*), ke kterým se řadí i jednotky, které byly v minimálním počtu výskytů doloženy už v NLA (např. *promelírovat*, *pronásobit*, *proporadovat*). Do svého výběru jsem nezahrnula ani starší slovesa, která byla vyexcerpována z důvodu, že jim v poslední době vzrostla frekvence (např. *prováhat* – PSJČ ho označuje znakem *, tedy jako „výraz málo užívaný“). Vyřazena byla také slovesa vzniklá sufixací či transflexí z prefigovaných sloves (např. *probud'ánkovat se* z *probudit se*, *prodýchnout* z *prodýchat*) a slovesa, u nichž je způsob tvoření nejasný (např. *prokliknout se* mohlo vzniknout prefixálně-reflexivním způsobem z *kliknout*, ale i transflexí z *proklikat se*). Pro analýzu nebyla použita ani slovesa, která jsou součástí frazémů (např. sloveso *projít* jako součást frazému *projít komunismem jako nůž máslem*). Vyřadila jsem i kontextové metafory a slovesa, která mají nedostatečný nebo nicneříkající kontext.

Mým cílem bylo zaměřit se především na slovesa neologická, i když je otázkou, která z nich mohou být za neologická považována, protože jejich hodnocení je značně subjektivní. Nesnažila jsem se však zahrnout do výběru pouze slovesa, u nichž nebyl doložen výskyt před rokem 2010, jednak proto, že nedoloženost neznamená nutně jejich neexistenci, a jednak proto, že výběr by se zbytečně zúžil především na okazionalismy a mnohé významy prefixů by nemusely být vůbec identifikovány. Ani doloženost sloves v korpusu SYN jsem neviděla jako problém, pokud se ovšem nejednalo o několik stovek výskytů v daném významu. Cílem této práce není podat soupis nejnovějších prefigovaných sloves, nýbrž poukázat na obecné tendence a dominantní významy jednotlivých prefixů.

4.3 Analýza materiálu

Před analýzou jednotlivých prefixů jsem porovnávala jejich klasifikace ve Šmilauerově *Novočeském tvoření slov* (dále jen NTS, 1971), *Mluvnici češtiny I* (MČ1, 1986), *Příruční mluvnici češtiny* (PMČ, 2012), *Akademické gramatice spisovné češtiny* (AGSČ, 2013) a *Slovníku afixů užívaných v češtině* (SA, 2016). Poté jsem identifikovala významy, v kterých se všechny nebo téměř všechny příručky shodly, a okomentovala problematické aspekty jednotlivých klasifikací.

Problémy pramení především z toho, že až na několik výjimek jsou příkladová slovesa uvedena izolovaně, bez kontextu nebo jen s minimálním doplněním. Je to nedostačující především proto, že prefigovaná slovesa jsou velmi často polysémní a zařazení daného slovesa ke slovesům s určitým významem zpravidla odpovídá jen jednomu významu. Autoři předpokládají, že čtenář si domyslí, o jaký význam jde, ale měli by brát v úvahu, že příručky mohou používat například cizinci, pro které je identifikace významu o dost obtížnější. Další problémy pramení z toho, že každá klasifikace je určitým způsobem schematická a nemohou v nich být dobře zachyceny přechody mezi kategoriemi. Některá prefigovaná slovesa mají mnoho sémantických rysů, avšak při jejich klasifikaci bývá zohledněn jen některý z nich a ostatní jsou potlačeny.

Po analýze zpracování sémantiky prefixů v příručkách jsem přešla k samotné analýze neologických sloves. Abych ukázala co nejvíce jejich významových rysů a jejich spojitelnost, rozhodla jsem se, že slovesa nebudu analyzovat izolovaně, ale v dostatečném kontextu, aby byl jejich význam co nejsnáze ověřitelný. Většina příkladů je převzata z neologického elektronického archivu Neomat (<http://www.neologismy.cz>)⁸. U sloves, u nichž jsem kontext z Neomatu nepovažovala za optimální, jsem dohledala a použila kontext z korpusu SYN.

Při zjišťování sémantiky prefixů ve slovesech jsem použila metodu slovníkové definice celého prefigovaného slovesa (ačkoliv jsem často vytvářela definice zjednodušené, nezohledňující požadavek autonomnosti slovníkové definice⁹). Význam prefixu se ukazuje v metajazyce slovníkové definice, což je vidět v následujících příkladech.

---

⁸ Aplikace EDA, do níž jsou excerpční záznamy ukládány, má určitá omezení co se týče vkládaných znaků. Dolní uvozovky se v ní mění na horní a pomlčky se mění na spojovníky. Příklady byly zkopírovány přímo z Neomatu a nebyly nijak upravovány, proto se v nich vyskytují spojovníky místo pomlček a pouze horní uvozovky.

⁹ „Výklad významu má být autonomní, tj. každý výklad významu má být soběstačný, jedinečný a dostatečně explicitní, aby nesplýval s výklady významu jiných hesel.“ (Kochová – Opavská 2016, s. 82).

odbláznit – zbavit (někoho) statutu blázna: Bez zbytečných řečí mě **odbláznila** a podepsala papíry na řidičák.

odkapitánovat – absolvovat ve funkci kapitána: Já už jsem jeden zápas **odkapitánoval**, remizovali jsme.

odparoubkovat se – zbavit se vlivu Jiřího Paroubka: Její nové vedení ví, že jestli chce ještě někdy vyhrát volby tak, aby to neznamenal prohru jako minule, musí **se "odparoubkovat"**.

probuskovat se – buskingem (hraním či zpíváním na ulici) se někam dostat, něčeho dosáhnout: Britský sympaták, jenž **se** z ulice "**probuskoval**" až na velká pódia, umí zaujmout.

prohudrovat – strávit (čas) hudrováním: Proto zatímco někteří dospělí prosinec **prohudrují** kvůli předvánočnímu stresu, u dětí je tento jev nepozorován.

prochátrat – místy, postupně zchátrat: Pan docent Josef Štulc jednou řekl, že kdyby komunistický režim trval ještě dvacet let, centrum Prahy by **prochátralo** tak, že by nezbylo než ho buď nahradit replikou, nebo tvrdě modernizovat.

propodnikat – podnikáním utratit: Okradení svá auta už neuvidí, protože noví majitelé je koupili v dobré víře a Kazda peníze nemá. Prý je "**propodnikal**".

prosplachovat – splachováním spotřebovat: Průměrná čtyřčlenná rodina denně vytočí a **prosplachuje** 425 litrů, nově ji to ročně bude stát zhruba 12 253 korun, tedy řádově o dvě stokoruny více v porovnání s loňskem.

prostřečovat – důkladně vystřečovat: Pepa na Tomovi maká každý den. Když ho něco tahá, hned ho **prostřečuje**.

vybruslit – bruslením se dostat z prostoru ven: Hertl u mantinelu vydoloval puk a snažil se **vybruslit** před branku a zakončovat bekhendem.

vymoderovat – moderováním získat: Atypické hodiny si Nikol "**vymoderovala**" stejně jako třeba koberec.

vytroubit – troubením (někoho) na něco upozornit: Alespoň jsem nebezpečného předjížděče **vytroubila**.

vyseznamovat – vyhledat pomocí internetového vyhledávače Seznam: Když si "**vyseznamujete**" jméno František Votlučka, tak se vám nic nezobrazí.

Dalším kritériem pro určování významu prefixů byla kolokabilita a valence sloves. Z formálního hlediska jsem zkoumala tranzitivitu a intranzitivitu sloves, reflexivnost a formu valenčního doplnění. Ze sémantického hlediska jsem se zaměřila na to, zda je valenčním doplněním konkrétním či abstraktním, v případě konkrétním jsem rozlišovala životnost, v některých případech jsem sémantiku valenčního doplnění blíže specifikovala. U polysémnních lexémů se mi potvrdilo, že různá valence a kolokabilita rozlišují význam, což dokazují následující příklady.

Malou čtvrtlitrovou krabičku ovocného nápoje s brčkem dítě **"vycvakne"** jako nic.

Jednak se lidé nezamykají, takže jakkoli zabezpečené dveře stačí pouze **vycvaknout** plastovou kartičkou.

Pokud rádi mlsáte, tak ten jeden dortík u večere můžete snadno **"vysportovat"**.

Účastníci společně svým pohybem pro chlapečka **vysportovali** dost peněz na rehabilitace a masáže na celý letošní rok.

Krasy pokaždé **"vymlaskly"** jako první české pivo, pak přišla na řadu voda a pak teprve další piva.

Dohodli jsme se, že **vymlaskneme** Řeky a Rusy a postoupíme oba.

Za dvacet třicet let nájemního bydlení jste svůj život v podstatě jen **probydleli**. V případě pořízení vlastního bydlení na úvěr, kde měsíční splátky za půjčku mohou být dokonce nižší než nájem v dané lokalitě, vlastníte svoji nemovitost.

Bydlela jsem asi ve třinácti pronájmech, takže jsem Prahu **probydlela** křížem krážem.

Jisté je, že jsme v podstatě **prolyžovali** jeden náš řadový barák v Praze.

Studujte a **prolyžujte** při tom svět.

Já **se** bohužel **prolyžovala** až k natrženému kolennímu vazu a **probruslila** k naraženým předním zubům.

Neologická slovesa jsem následně roztřídila do skupin se stejným významem a jednotlivé skupiny jsem seřadila tak, aby na sebe významově blízké skupiny navazovaly. Postupovala jsem vždy od významu základního, prototypického, kterým je v případě těchto prefixů význam pohybový směrův. Poté jsem přešla ke slovesům, jejichž význam vyjadřuje abstraktní pohyb či směřování. Nakonec jsem analyzovala skupiny sloves, u nichž převládají

významové rysy jiné než prostorové. K jednotlivým významovým skupinám sloves jsem případně uváděla i doklady z obou neologických slovníků. V závěru každé kapitoly jsem identifikovala dominantní významy každého prefixu a významy jednotlivých prefixů jsem graficky znázornila.

5. Prefix *od-*

5.1 Prefix *od-* v literatuře

Prefix *od-* patří stejně jako většina českých prefixů mezi prefixy předložkové či nevlastní. Pokud bychom porovnali klasifikace významů prefixu *od-* v PMČ, NTS, MČ1, AGSČ a SA, dojdeme k tomu, že jejich dělení se poměrně odlišuje, ale existují významy, ke kterým dospěly všechny práce. Jejich klasifikace vypadají následovně:

Prefix *od-* v PMČ (s. 201)

- 1) separace, odloučení (doplněním může být předložkový pád nebo adverbiale místa) – odběhnout, odcestovat, odebrat, odfouknout, odkopat, odlézt, odnést, odstrčit
- 2) retribuce – odplatit, odsloužit, odpykat, odvděčit se
- 3) inverzní funkce, tj. negování děje a obrat v jeho opak, se uplatňuje nejvíce u sloves, která mají v kladné podobě prefix *za-* – odbrzdit, odklopit, odlakovat, odlepit, odmaskovat, odmořit

+ funkce průběhová – odehrát, odhlasovat, odrekreovat, odsloužit

+ funkce hodnotící – odbytí děje s implicitní možností jeho negativního hodnocení ve spojení se slovesy lidských činností – odkývat, odsedět, odzkoušet

Prefix *od-* v NTS (s. 171)

- 1) prvotní významy
  - a) vzdálit, dostat (se) pryč – odnést, odstavit, odejít
  - b) totéž duševními prostředky – odvábit, odcizit (se)
  - c) dát kus, část z celku pryč – odhryznout, odlít
  - d) vymezení – odměřit, odpočítat
  - e) dát pryč, co bylo jen vnějšně připojeno – oddělat, odmotat, odmočit
- 2) druhotné významy
  - a) dát stranou, odstranit, zbavit se (základ označuje, co odstraňujeme nebo čím odstraňujeme) – odzbrojit, odkašlat si, odmyslit si
  - b) odstranit, co se zavíralo, zakrývalo – odkrýt, odpečetit, odzátkovat, odestlat
  - c) odeslat věc právě příslou nebo přicházející – odrazit (míč), odvrátit (nebezpečí)
  - d) totéž přeneseně o odpovědi – odmlouvat, odepsat
  - e) odstranit závazek mravní, finanční – odčinit, odpracovat (dluh), odstonat (dietní chybu)

- f) vyřídit, provést – odbýt, odříkat, odhlasovat
- g) získat smyslovým vnímáním – odkoukat
- h) slovesa končící – odkvést, odtroubit, odbít

Prefix *od-* v MČ1 (s. 397)

- 1) směřování slovesného děje (vzdalování)
  - a) vzdálit se od něčeho, odstranit něco – odehnat, odcestovat, odchýlit, odkopnout
  - b) ubrat, oddělit část od celku – oddělit, odsypat, odlít
  - c) získat odněkud dějem pojmenovaným základovým slovesem – odposlouchat, odkoupit
  - d) zbavit se toho, co je pojmenováno základovým slovem – odlesnit, odepeckovat
- 2) ukončení děje
  - a) splnění úkolu, často s odstínem odbýt něco, zhostit se něčeho, provést něco ledabyly – odrecitovat, odzpívat, odříkat
  - b) ohlásit, oznámit něco, zvl. konec něčeho, činností pojmenovanou základovým slovesem – odbít, odpískat, odtroubit
  - c) činností splnit, nahradit nějaký závazek – odpracovat, odpykat
  - d) reakce na nějaký podnět (u sloves mluvení) – odepsat
  - e) vymezit, vyměřit dějem pojmenovaným základovým slovesem (odměřit, odpočítat)
- 3) malá míra děje – odeprat, odrůst, odvětrat
- 4) opatřit, vybavit tím, co je označeno základovým substantivem – odpérovat, odpružit, odkanalizovat
- 5) prosté dokonání děje – odpykat, odhlasovat, odstartovat

Prefix *od-* v AGSČ (s. 250–252)

- 1) význam směrový
  - a) pohyb od východiska
    - slovesa označující přírodní procesy – odtéct, odkapat
    - slovesa pohybu – odjet, odplynout, odkrást se, odcouvat, odveslovat
    - slovesa označující zvuky nebo pohyb provázený zvuky – odsupět, odšustit
    - slovesa přemísťování objektu nebo látky směrem od místa účastníka komunikace nebo toho, koho se děj týká – odnést, odhodit, odlít, odmrštit;

slovesa postihující vyvolání pohybu směrem pryč – odstrčit, odplavit, odhlavičkovat, odtransportovat

b) oddělení části od celku

- spontánním procesem – odtát, odhořet, oddrolit se
- aktivní činností – odtrhnout, odoperovat, odloučit se, odhlásit se, odbagrovat, odfrézovat

c) odnětí konkrétního objektu – odebrat, odkoupit, odloudit

d) odstranění překážky – odhrabat, odzátkovat, odclonit

e) zbavení se nepříjemného objektu, látky – odminovat, odpružit, odsířit

f) zbavení se problému nebo vlastnosti – odnaučit se, odtlakovat, odbyrokratizovat

g) pohyb stranou – odchýlit se, odvrátit se

2) slovesa odluky, zrušení, odrazování a řečové reakce

a) následné zrušení výsledku činnosti – odmrazit, odbrzdit

b) slovesa řečové reakce – odpovědět, odepsat, odmlovat; slovesa vyjadřující odmítnutí – odbít (někoho); další – odplatit, odvděčit se

c) odrazování od činnosti – odlákat, odstrašit

d) zničení něčeho – odbouchnout, oddělat, odvařit se

3) slovesa s časovým významem

a) slovesa ingresivní – odstartovat

b) slovesa vyjadřující zakončení děje – odrůst, odkvést, odumřít; často s významem mít něco splněno, odbyto – odhlasovat, odvysílat, odkývat, odtroubit

4) slovesa s významem získat něco, osvojit si činnost – odposlouchat, odpozorovat

Prefix *od-* v SA

1) pohyb směrem pryč

a) vzdálení něčeho (osoby, věci nebo jevu) od něčeho jiného – odnést, odhodit, odeslat

b) ubrání nebo vydělení části předmětu z celku – odlít, odvážit, odměřit

c) zbavení toho, co je označeno základem motivujícího slovesa – odlakovat, odbarvit

d) zrušení výsledku děje označeného derivátem motivujícího slovesa na *za-*, *na-* aj. – odkrýt, odnaučit

e) započetí pohybu – odstartovat, odcentrovat

2) úplné provedení děje s důrazem na jeho postupnost, rozloženost v čase, někdy také s významovým odstínem splnění povinnosti – odzpívat, odzvonit

- 3) skutečnost, že děj je vyvolán dějem jiným – odpovědět, odepsat
- 4) získání něčeho dějem pojmenovaným základovým slovesem – odkoupit, odkoukat
- 5) poskytnutí náhrady za vykonanou práci, způsobenou újmu apod. – odměnit, odčinit
- 6) uskutečnění, uvedení v platnost dějem pojmenovaným základovým slovesem – odsoudit, odhlasovat, odkývat

Všechny příručky se shodují v tom, že prefix **od-** vyjadřuje určitý pohyb od východiska, oddělení části od celku, dále časový význam – vyjádření zakončení děje, vyřízení, odbytí děje, často s významovým odstínem ‚ledabylosti‘. Všechny příručky dále zmiňují význam ‚nahradit, odčinit, splnit nějaký závazek‘, i když AGSČ ho řadí mezi řečová slovesa a blíže tento význam nepopisuje. PMČ, AGSČ a SA uvádějí inverzní funkci, tedy negování předchozího děje či následné zrušení výsledku činnosti. Slovesa s touto funkcí existují jako významový protějšek ke slovesům, která mají v „kladné“ podobě jiný prefix – PMČ uvádí prefix *za-*, ale jak ukážou příklady z Neomatu, mohou být i jiné. V těchto případech můžeme mluvit o antonymii prefixů.

AGSČ slovesa s významem ‚pohyb od východiska‘ a ‚oddělení části od celku‘ dělí na další kategorie, ale musíme dodat, že tato klasifikace je založena spíše na sémantice základových sloves, nikoliv na sémantice prefixu. MČ1 poněkud zbytečně vyděluje slovesa s významem ‚prosté dokonání děje‘. Sloveso *odpykat* je uvedeno i u významu ‚činností splnit, nahradit nějaký závazek‘, sloveso *odhlasovat* by mohlo být zařazeno do sloves s funkcí časovou, ať už jako vyjádření průběhu (viz PMČ) nebo zakončení děje (viz AGSČ). Sloveso *odstartovat* by mohlo být stejně jako v AGSČ řazeno mezi slovesa s časovým významem, konkrétně mezi slovesa ingresivní (i když významový rys počátku děje má už základové sloveso *startovat*). MČ1 dále vyděluje skupinu sloves s významem ‚malá míra děje‘ (jako příklad uvádí slovesa *odeprat*, *odrůst*, *odvětrat*), ale tato skupina by mohla být zařazena pod skupinu ‚směrování slovesného děje (vzdalování)‘, protože významový rys ‚zbavování se něčeho‘ je u nich silnější než rys ‚malé míry‘, i když ta tam může být také přítomna.

Je zvláštní, že AGSČ přiřadilo sloveso *odkoupit* k významu ‚odnětí konkrétního objektu‘ a nikoliv k významu ‚získat něco‘, kam ho zařazuje MČ1. Argumentem pro řešení MČ1 je jednoznačně slovníková definice v SSJČ ‚koupí získat, koupit od někoho něco n. část něčeho‘, i když nepopírám, že na toto sloveso můžeme pohlížet z více perspektiv. MČ1 a AGSČ se neshodují také v klasifikaci slovesa *odpružit* – zatímco MČ1 ho zařadila k významu ‚opatřit, vybavit tím, co je označeno základovým substantivem‘ (a jeho definice v SSJČ je

odpovídající tomuto významu: ‚opatřit pružinami (péry) n. jiným zařízením k tlumení otřesů; odpérovat‘), AGSČ ho přiřadila ke slovesům s významem ‚zbavení se nepříjemného objektu, látky‘, což dle mého názoru není odpovídající. AGSČ do skupiny sloves vyjadřujících odmítnutí přiřadila také sloveso *odbít* (někoho) – v tomto případě se domnívám, že se jedná o překlep, protože význam odpovídá slovesu *odbyť* ve významu 4 v SSČ a SSJČ – ‚odmítnout, odmrštit‘. NTS uvádí u sloves vyjadřujících ‚vymezení‘ nedokonavé sloveso *odpočívát*, které je odvozeno od slovesa *odpočinout*. Sloveso *odpočívát* už ani není vnímáno jako prefigované a význam ‚vymezení‘ už bychom v něm dnes hledali jen těžko.

5.2 Analýza prefixu *od-* v neologických slovesech

V následující části budou analyzována neologická slovesa s prefixem *od-*.

5.2.1 Pohyb od východiska

Do první skupiny jsou zařazena slovesa, která mají směrový význam vyjadřující pohyb od východiska. Šlosar (1981, s. 74) nazývá tento význam ‚prostorový separativní‘ a považuje ho za základní, z kterého se později oddělily další významy, stejný názor má Oertle (2016, s. 203). Janda a kol. (2013, s. 54) tento význam považují za prototypický.

Slovesa *odplzat* (1) a *odstopovat* (2) vyjadřují fyzický pohyb od východiska, přičemž valenčním doplněním je příslovečné určení místa vyjadřující cíl. Zatímco sloveso *odstopovat* je deverbativní, motivace slovesa *odplzat* je nejasná (v NLA je zachyceno sloveso *plzat se*, ale pouze v jediném výskytu).

- (1) Ovšem vzhledem k tomu, že slimák žádný vaz nemá, během půl minuty po osvobození nabyl původní formy a vesele **odplzal** pryč.
- (2) **Odstopovala** se mnou do Prahy a cestou mě upozornila na nároží ulic - Gottwaldovy a Kozelkovy.

Sloveso *odbruslit* (3) také znamená fyzický pohyb od východiska, ale v tomto případě jde o metaforické vyjádření ukončení činnosti.

- (3) Dominik Hašek z branky definitivně **odbruslil** až ve 46.

Další slovesa již nevyjadřují fyzický pohyb, ale stále v nich je patrný pohyb od východiska. Mohou být tranzitivní (př. (4) a (5)) i intranzitivní (př. (6)). Za zmínku stojí sloveso *odklonit* (5), neosémantismus, který se v novém významu objevil v roce 2011 v souvislosti s kauzou Martina Kocourka, jenž tímto pojmenováním označil ukrytí peněz před svojí ženou, rychle

mu vzrostla frekvence a začaly se k němu utvářet další deriváty – *odkloňovací*, *odkloňovač*, *odkloňovat*, *odkláněcí*, *odklánět* a další, v současnosti se však sloveso v tomto významu užívá méně.

- (4) Zřítíl se do oceánu, nebo mu někdo přiložil pistoli ke spánku a **odnavigoval** ho na zastrčené africké letiště?
- (5) Ničím jiným si ministr průmyslu Martin Kocourek nemohl více zajistit nesmrtelnost než výrokem, že "**odklonil** své peníze" před problémy kolem rozvodu.
- (6) Prý pak trojobal od masa **odliftuje**, tedy odskočí - a tak to má být.

Abstraktní pohyb směrem od východiska pryč vyjadřuje i reflexivní sloveso *odkonvertovat se*

(7). Sloveso *odseparovat* (8) obsahuje významový rys ‚odloučení‘, ale v tomto případě je nutné podotknout, že tento rys je obsažen i v sémantice základového slovesa. Zároveň toto sloveso již přechází k další skupině sloves s významem ‚zbavit něco n. někoho něčeho‘.

- (7) Mluvíte jako ti, jimž teolog Tomáš Halík říká "něcisté" - ti lidé v "něco" věří, ale není to pro ně moc závazné. Vy jste však byla jasně katolického vyznání. | Tak to jsem opustila, a jsem "jen" vyznání. | Vy **jste se odkonvertovala**?
- (8) Znovu opakuji, že potkávání se světa politiky a velkého byznysu je přirozené. Nejde je úplně od sebe **odseparovat**.

Další, poměrně početná skupina sloves má význam ‚zbavit něco n. někoho něčeho‘, ale stále je u ní patrný abstraktní pohyb od východiska. Příkladem jsou slovesa v příkladech (9) až (14). Na rozdíl od předchozích sloves, která byla deverbativní, se jedná o slovesa denominativní, jejichž základové substantivum označuje věc nebo část celku, která by měla být odstraněna. Tento význam zastupuje také sloveso *odvirovat* v SN1. Vedle slovesa *odsolnit* (13) existuje i sloveso *odsolit* se stejným významem, které je zachyceno již v PSJČ. Sloveso *odháčkovat* (14) je podobný případ jako sloveso *odklonit* – jedná se o sloveso, které se začalo objevovat kolem roku 2011 v souvislosti s duchovním mistrem tantry Jaroslavem Dobešem (známým pod přezdívkou Guru Jára), který na svých klientkách prováděl terapii nazvanou „odháčkování“. Jeho význam bychom mohli vyložit jako ‚zbavit někoho sexuálních háčeků, které v něm zanechali bývalí partneři‘.

- (9) Jako byste **odpláštili** vůz, hleděli do jeho útroby, kde motor roztáčí táhla a písty, ale současně v něm frčeli krajinou.

- (10) Pokud není dítě **odplenkováno** ve chvíli, kdy završí první rok věku, je jeho matka neschopná.
- (11) Mělo to končit odhlavením konvičkovce a následným symbolickým odjezdem na Pražský hrad, kde jsme chtěli **odhlavit** ještě dalšího nepřítele radikálního islámu, prezidenta republiky.
- (12) Takže i když mě v Zapper centru zbaví parazitů, bakterií a virů, jimiž jsem totálně zanesená, je třeba ještě mě **odkovovat**.
- (13) Jak uvádí ve svém článku Daniel Pipes, Izrael dokáže **odsolnit** 17 litrů mořské vody za jeden americký cent, a zpracovává tak pětkrát více vody než Španělsko, které je s velkým odstupem na druhém místě.
- (14) Pokud si někdo dokáže zařídit život tak, že se válí na pláži a vybírá si ze žen a dívek, jež zaplatily horentní prachy za setkání s ním, ty, které se mu líbí, a jednu po druhé je **odháčkuje**, tak je to vskutku hrdina naší doby.

Význam ‚zbavit se někoho‘ mají i následující tranzitivní deverbativní slovesa. Slovesa *odkroužkovat* (15) a *odkřížkovat* (16) mají stejný význam – ‚vyřadit někoho využitím preferenčních hlasů (tedy zakroužkováním či zakřížkováním kandidátů) na stranických kandidátkách v průběhu voleb‘.

- (15) Do sněmovny neprošel místopředseda ODS Ivan Langer. To je bomba, občané u uřen ho "**odkroužkovali**". To, co nedokázala ODS sama, vykonali za ni.
- (16) Ve volbách občané "**odkřížkovali**" nejarogantnější politiky.

Následující slovesa s významovým rysem ‚zbavení‘ patří mezi depropria, konkrétně jsou tvořena od jmen politiků. Mohou být tranzitivní (př. (17) až (19)) a jejich význam bychom mohli definovat jako ‚zbavit něco něčího vlivu‘, případně mohou být i reflexivní (př. (20)) s významem ‚zbavit se něčího vlivu‘. Vedle slovesa *odbaierizovat* (17) je v Neomatu zachyceno i sloveso *debaierizovat*.

- (17) Když Petr Jan Kalaš přebíral po Liboru Ambrozkovi ministerstvo životního prostředí, dostal od tehdejšího premiéra Mirka Topolánka úkol - "**odbaierizovat**" ministerstvo.
- (18) Zdá se, že vše začalo nadmíru dobře: pod heslem "**odněmcovat** justici" se ruší sporné zakázky, byl odvolán z funkce šéf Vězeňské služby Luděk Kula a také byla ukončena spolupráce s právní kanceláří exministra Pavla Němce.

- (19) Nepomůže ani šepot, že by Peake chtěla věvěčka převzít a reformovat je (čili **odbártovat**).
- (20) Její nové vedení ví, že jestli chce ještě někdy vyhrát volby tak, aby to neznamenal prohru jako minule, musí se "**odparoubkovat**".

Denominativní slovesa *odkmotrovat* (21) a *odšmejdovat* (22) mají stejný význam jako výše uvedená, ale liší se tím, že se nejedná o depropria.

- (21) **Odkmotrujme** stranu, vyzval Foldyna.
- (22) Kdyby TOP 09/STAN a ODS hodlaly "**odšmejdovat**" veřejnou správu nezávisle na ideologických vazbách, nepracovaly by tak usilovně na vykastrování původní verze služebního zákona.

Následující slovesa (23) až (28) mají význam „zbavit něco nějakého rázu, vlastnosti“. Při tvoření sloves s tímto významem je prefix **od-** velmi produktivní, což dokládají i příklady z obou neologických slovníků. SN1 uvádí slovesa *odakademizovat*, *oddramatizovat*, *odmonopolizovat*, SN2 slovesa *oddémonizovat*, *odfolklorizovat* a *odkriminalizovat*. U této skupiny sloves v mnoha případech není snadné určit jejich motivaci. Můžeme říci, že sloveso *odtatíčkovat* (26) je denominativní a slovesa *odmodernizovat* (27) a *oddemoralizovat* (28) jsou deverbativní (a mají významové protějšky s jinými prefixy – *zmodernizovat* a *zdemoralizovat*). Avšak u slovesa *odislamizovat* (26) nemůžeme jednoznačně určit, zda se jedná o sloveso denominativní, či deverbativní. Sloveso mohlo vzniknout prefixálně-suffixálním způsobem za základového substantiva *islám*, nebo mohl být prefix připojen ke slovesu *islamizovat*, jehož sufix *-izovat* označuje proces nabývání nějaké vlastnosti. Sloveso *oddemoralizovat* (28) je také dokladem, že prefix se může se připojit i ke slovesům, která už prefix mají, ale nutno poznamenat, že základové sloveso *demoralizovat*, podobně jako jiná slovesa s prefixy cizího původu, bývá považováno za obouvidové.

- (23) Chtěla jsem některé věci otevřeně vyjasnit a sebe samu snad trochu oddémonizovat nebo **oddiabolizovat**.
- (24) Za prioritu jsme si stanovili **odsexualizovat** představu o nás nikoli proto, že jsme asexuální, nýbrž proto, že se náš život neodehrává pouze v ložnicích, ale především v srdcích, v myslích, v běžném životě, plném radostí a starostí o druhého - milovaného partnera nebo partnerku.
- (25) Když národ Klause na odchodu poplive, bude to mít pozitivní efekt alespoň v tom, že to pomůže prezidentský úřad trochu zcivilnit, "**odtatíčkovat**"?

- (26) Po řádění Francouze tuniského původu v Nice prohlásil kandidát na prezidenta USA Trump, že je potřeba **odislamizovat** Evropu.
- (27) Když se pořád nikdo nehlásil, museli jsme náš byt nakonec "**odmodernizovat**".
- (28) Lidé tak zjistili, že když něco nachystají, už mají nové pokyny, a v podstatě nedělali nic. Demoralizovalo je to. My je chceme **oddemoralizovat**, aby začali pracovat.

Slovesa *odslužebnit* (29), *odveřejnoprávnit* (30) a *odblbit* (31) s významem ‚zbavit něco nějakého rázu, vlastnosti‘ jsou deadjektivní, přičemž existují i jejich významové protějšky s prefixem *z-*.

- (29) Služební byty byly totiž usnesením vlády před několika lety tzv. "**odslužebněny**" a v současné době je připravován jejich prodej stávajícím nájemníkům, přesněji nově vznikajícím bytovým družstvům.
- (30) A do třetice Martin Komárek, jenž v prosinci 2000 jako elitní komentátor kritizoval politiky, že se snaží "veřejnoprávní televizi **odveřejnoprávnit**, tedy převzít v ní rozhodující vliv, a místo toho, aby o programu televize rozhodovali vzdělaní inteligentní lidé, stává se politickou záležitostí".
- (31) Během dvou let by například chtělo pomoci "**odblbit**" náladu ve společnosti.

Následující příklady ukazují, že valenčním doplněním může být i životný patiens. Slovesa *odbláznit* (32) a *odhulvátštět* (33) mají význam ‚zbavit někoho statutu/vlastností/charakteru blázna/hulváta‘. Není jasné, zda se jedná o slovesa deverbativní, nebo jsou denominativní a vznikla prefixálně-konverzním způsobem ze základových substantiv. Jejich významové protějšky mají opět prefix *z-*. U slovesa *odhulvátštět* (33) se nabízí otázka, zda by danému významu více neodpovídala forma *odhulvátštit*. Kmenotvorný sufix *-ě/e(t)* je obvykle přítomen u sloves s významem ‚stát se nějakým‘, zatímco pro význam ‚učinit nějakým‘ je typičtější kmenotvorný sufix *-i(t)*.

- (32) Bez zbytečných řečí mě **odbláznila** a podepsala papíry na řidičák.
- (33) Požadavek **odhulvátštět** prezidenta je třešnička navíc.

Reflexivní slovesa *odprdit se* (34) a *odslizit se* (35) mají význam ‚zbavit se nějakého rázu, vlastnosti‘ a jejich motivace je nejasná. Jejich významové protějšky mají prefix *za-*.

- (34) Předseda lvích socialistů Jiří Paroubek varoval před "provinční zaprděností". Tak **se**, prosím, zkusme všichni kosmopolitně **odprdit**.

- (35) Děkujeme i České televizi, která **se** alespoň částečně **odslizila** a vyslyšela naše volání po nějakém hodnotnějším titulu, než jsou senilní opusy Zdeňka Zelenky a Dušana Kleina.

Tento význam má i deadjektivní intransitivní sloveso *odmodrat* (36), jehož významový protějšek by měl prefix *z-*.

- (36) V době od 23. prosince od 20 hodin do 2. ledna do 8 hodin ráno modré zóny **odmodrají**.

Ke skupině sloves s významem ‚pohyb směrem od východiska‘ jsem se rozhodla přiřadit i slovesa, které PMCČ vyděluje jako slovesa s inverzní funkcí a AGSČ je řadí ke slovesům odluky, zrušení, odrazování a řečové reakce. Určitý abstraktní pohyb směrem od východiska je u nich stále patrný, navíc jsou některá z nich blízká slovesům s významem ‚zbavit něco něčeho‘. Jsou charakteristická tím, že vyjadřují negování děje či výsledku činnosti a fungují jako „záporný“ protějšek ke slovesům s jinými prefixy (významový protějšek s jiným prefixem však mohou mít i mnohá jiná slovesa, což dokázaly výše uvedené příklady). SN1 uvádí slovesa s tímto významem *odinstalovat* a *odznačit*. Vedle sloves *odsrdíčkovat* (37), *odregistrovat* (38), *odstropovat* (39), *odtrezorovat* (40), *odstřežit* (41), *odzimovat* (42) a reflexivního *odbetonovat se* (43) existují slovesa *osrdíčkovat*, *zaregistrovat*, *zastropovat*, *zatrezorovat*, *zastřežit*, *zazimovat* a *zabetonovat se*. Problematické je sloveso *odmáčknout* (44), které má teoreticky hned dva protějšky – *zamáčknout* a *zmáčknout*. Otázkou zůstává, jaký přesně vyjadřuje sloveso *odmáčknout* pohyb a jaký je jeho význam – zda rušení účinku předchozího děje, nebo prosté vykonání děje.

- (37) Na Instagramu jsem dal srdíčko, pak uviděl hashtag #beliber, a tak jsem to teda zase **odsrdíčkoval**.
- (38) Podle jedné ze seriózních studií bylo totiž z 60 491 osobních vozů, registrovaných v ČR od letošního ledna do konce dubna, plných 7 919 **odregistrováno** a vyvezeno.
- (39) Určitě se budu snažit navýšit počet policistů a určitě se budu snažit **odstropovat** jejich mzdy, protože ten pokles, ke kterému došlo nejenom u policistů, hasičů, ale i dalších služebních funkcionářů, je nebývalý.
- (40) Tuto kazetu ale měli zvlášť v jakémsi trezoru. A **odtrezorovali** nám ji.

- (41) Součástí systému jsou dva dálkové ovladače, kterými je možné kameru tzv. zastřežit a **odstřežit**, ale také využít tzv. Panic tlačítko, jehož stisknutím kamera zavolá na přednastavená čísla a zapne odposlech.
- (42) Pokud **neodzimujeme** bazén včas, voda se oteplí nad 15 °C a objeví se v ní řasy.
- (43) Hušák se ve firmě zabetonoval. Za to, že **se odbetonuje**, chce zaplatit.
- (44) Zamířit, **odmáčknot** volný krok spouště a pak plynule zmáčknot.

Významově blízko k těmto slovesům má i sloveso *odpojistit* (45), jehož významový protějšek zní *pojistit* (neobsahuje tedy žádný významově opačný prefix).

- (45) Pokud se totiž nějaké peníze za nějaké období vrátí, přestanou být za toto období lidé pojištěni a měli by být takzvaně **odpojištěni** (přišli by o část svého pojistného nároku).

5.2.2 Časový význam – zakončení děje

Dalším významem prefixu **od-** je význam časový. Podle některých příruček se tento význam rozpadá do dvou základních podvýznamů – vyjádření počátku děje a vyjádření zakončení děje, u nichž je často patrný i určitý průběh nebo opakování. Toto rozdělení je problematické z toho důvodu, že každý počátek nějakého děje znamená i ukončení jiného děje. Proto jsem význam těchto sloves vymezila jako ‚zakončení děje‘.

Olga Martincová (2005, s. 122) v souvislosti s tímto významem uvádí, že prefix **od-** prochází relevantním slovotvorným procesem. U tohoto prefixu se stabilizuje význam ‚provedení pracovní povinnosti‘ a jako příklad uvádí slovesa *odmoderovat*, *odkomentovat* či *oddirigovat*. Upozorňuje, že ve srovnání s dosavadním užitím prefixu **od-** se ztrácí odstín ‚ledabylosti‘. Z následujících dokladů je zřejmé, že nejde pouze o ‚provedení pracovní povinnosti‘, ale širěji ‚provedení, splnění (jakékoliv) činnosti‘, případně ‚absolvování něčeho‘. Jedná se o slovesa deverbativní.

Slovesa *odboxovat* (46), *odhlídat* (47) a *odlyžovat* (48) vyjadřují zakončení děje, ale také jeho určité trvání či opakování. Jejich valenčním doplněním je příslovečné určení času.

- (46) **Odboxuju** dvanáctkrát tři minuty a jsem skoro slepý.
- (47) Za necelý rok **odhlídala** 75 nocí a více než stokrát venčila.
- (48) Polák, Čech či Slovák (v zemích těchto národností dnes TMR operuje a tady má své klienty) třeba **odlyžuje** týden v jedné zemi a dostane za to zdarma pozvánku na víkend do jiné země či do nemovitosti pod palcem TMR a opačně.

Sloves vyjadřujících zakončení déletrvajícího či opakovaného děje je celá řada. Jak ukazují následující příklady tranzitivních sloves (49) až (59), doplnění mohou být mnohem různorodější než vyjádření času, jedná se však zpravidla o abstrakta.

- (49) Naštěstí **jsme** utkáni výborně **odbránili**.
- (50) Byla bezvadná, každý český boj o medaili se ve vesnici **odfandil**.
- (51) Samozřejmě, v práci je to taky hodně náročné, ale v jednašedesáti doslova **"odfunět"** tak těžký závod, jako je Velká pardubická, a podat takový fyzický výkon, je něco jiného.
- (52) Je běžné, že se celý systém výroby **"odsimuluje"** v počítačovém prostředí.
- (53) Před lety jsme například **odpilotovali** unikátní komplexní a na míru šitý firemní systém SAP.
- (54) Končí teprve březen, ale James Franco už letos stihl **odpremiérovat** šest filmů.
- (55) Klidně trávím na place s talentovanými kolegy šestnáct hodin denně a pak ještě odjezdím kolečko rozhovorů po celém světě, abych film **"odpropagoval"**.
- (56) S nakladatelem Albrechtem Knausem jsem v ní **odkorigoval** německé překlady sedmi románů a prožil v ní pokaždé dva až tři týdny.
- (57) Mediální společnost CME, matka TV Nova, včera **odreportovala** výsledky hospodaření za 3. kvartál, na které investoři zareagovali výprodejní panikou.
- (58) Spíš když jdeme do posilovny a musím tam něco **odzvedat**, mám tendenci sedět a dělat něco jiného, než se k tomu přinutím.
- (59) Celé jsem to **odcvakal**, byl jsem jediný foták, který prošel koridorem strážců.

Sloveso *odmoderovat* (60) je neosémantismus. Zatímco SN2 ho uvádí ve významu ‚provést, vykonat moderování (něčeho)‘ a vztahuje se tedy k profesi moderátora, zde je význam jiný. Otázkou je, zda je sloveso motivováno slovesem *moderovat* ve významu ‚uvádět, provázet, spojovat pořady ap. vlastním textem‘, avšak v rozšířeném významu, nebo slovesem *moderovat* ve významu ‚činit, učinit mírným, mírnit, zmírnit‘.

- (60) Ideální by bylo, kdyby celý příběh **odmoderoval** Nejvyšší soud.

Další slovesa *odtransplantovat* (61), *odportrétovat* (62), *oddojit* (63) a *odkoučovat* (64) ukazují, že doplněním může být i životný patiens. Sloveso *oddojit* uvádějí už PSJČ a SSJČ, avšak s jinými významy. Sloveso *odkoučovat* je hojně užívané (více než 1000 výskytů v korpusu SYN), ale v naprosté většině má význam ‚absolvovat ve funkci sportovního kouče‘.

- (61) Asi bychom ale **odtransplantovali** i staršího, pokud by byl v dobrém fyzickém stavu.
- (62) Po pár týdnech bez mrknutí oka rázně nanesl příslušné barvy na plátna a **odportrétoval** oba naráz.
- (63) Asi nejnáročnější pro začátečníka je každou krávu **oddojit**, aby se mohlo zkontrolovat, zda není ve vmenu zánět, a pak správně nasadit dojačku.
- (64) Tam přijdete, nikdo na vás nebude mluvit, pomeditujete si v různých kójích... a za hodinu budete **odkoučován**.

Zakončení či spíše vykonání děje vyjadřují i intranzitivní slovesa *odmutovat* (65), *oddiplovat* (66) a *odstátnicovat* (67).

- (65) Taky jsme tenkrát svorně s britskými herci **odmutovali**, jejich i naše hormony se časově více méně sešly.
- (66) Letos Pavel Havrda **oddiploval** v Ústí nad Labem, prošel tu ateliéry Štěpánky Šimlové a Pavla Kopřivy.
- (67) Test jsem zvládla s 23 chybami, zatímco má dcera jich tam měla 26. A to právě **odstátnicovala**!

Následující slovesa (68) až (73) vyjadřují ‚definitivní splnění, ukončení opakovaného děje‘. Jak ukazují př. (68) až (71), tato slovesa se často používají v resultativních konstrukcích, některá (př. (72) a (73)) se pojí s reflexivním morfémem *si*.

- (68) Ale není mi dvacet, mám už svoje **odkejháno**, mám **odpaříno**.
- (69) A mají pravdu, protože kdy jindy si plnit své sny než právě v důchodu, kdy konečně máte odpracováno a **odvyčováno**?
- (70) Začíná převládat pocit, že své už máme odpracováno, tedy "**odšetřeno**", odtrpěno, a teď už je načase opět směřovat nahoru.
- (71) Naivně doufám, že mi naskočí jiné obrazy, ale mám **odmalováno**, nemůžu vidět víckrát.
- (72) Na jednu stranu jsem rád, že to dnes mám, protože **jsem si** svoje už **odčundroval**.
- (73) To už přenechám lidové tvořivosti - já **si** svoje **odkrákal**, tak teď vyzývám veřejnost, aby se zase snažila ona.

Poměrně početnou skupinou jsou slovesa, která mají význam ‚absolvovat něco v nějaké roli či funkci‘, přičemž základovým substantivem je označení dané role nebo funkce. Není zcela

jednoznačné, zda jde o deverbativa, či denominativa – např. sloveso *odhrobničit* (74) může být odvozeno ze substantiva *hrobník*, nebo ze slovesa *hrobničit*.

- (74) Poté, co Karel Roden s Jaroslavem Pleslem "**odhrobničili**" jednu z klíčových scén, nechal se Sokol slyšet, že řešit v reálu věci, jež raději vytěsnil z hlavy, pro něj zřejmě bude zajímavá terapie.
- (75) Filmům zůstal věrný i jinak: kromě toho, že v devadesátých letech obchodoval s filmovým materiálem, na který se točilo, dělal i ručáře ("**odruchařil**" třeba první Bobule).
- (76) Já už jsem jeden zápas **odkapitánoval**, remizovali jsme.
- (77) Místo auta či nočního vlaku můžeme zvolit malou cessnu se společností Pilotem na zkoušku, což má tu výhodu, že si velkou část letu můžete sami **odpilotovat**.
- (78) Vždyť auto 21. století by mohl sledovat v pohodě na dálku, **odšoférovalo** by si to samo.

Zatímco deverbativní sloveso *odšpuntovat* (79) má v primárním významu význam ‚zbavit se něčeho‘, v tomto případě již převažuje význam časový.

- (79) Sobotní uzavření volebních místností však kritiku a spory v ODS naplno "**odšpuntovalo**".

Ke slovesům s významem ‚zakončení děje‘ lze přiřadit i deverbativní slovesa s významovým rysem ‚komunikace‘ či ‚interakce‘, u kterých je tento rys částečně daný již sémantikou základového slovesa. V SN1 je uvedeno sloveso s tímto významem *odfaxovat* a v SN2 sloveso *odbonmotovat*.

- (80) Takhle taky komunikujeme s dětmi. Ty jsou zavřené ve svém pokoji s laptopy. **Odkypujeme** jim zprávu typu Jděte si vyčistit zuby!, což je mimochodem snazší a účinnější než řvát po bytě "mazejte si vyčistit ty zuby!!!"
- (81) Řada solidních poskytovatelů je schopna tento problém **odargumentovat** - nejlépe jasným popisem použitých bezpečnostních opatření.
- (82) Teď vám řeknu, proč je George W. Bush nejhorší ďábel, co kdy byl, a pojďme najít veškeré výrazové prostředky, které to **odilustrují**.

U posledních tří sloves *odpauzovat* (83), *odčipovat* (84) a *odpalcovat* (85) je složité určit, jestli ještě vyjadřují časový význam, nebo se jedná jen o prosté vykonání něčeho.

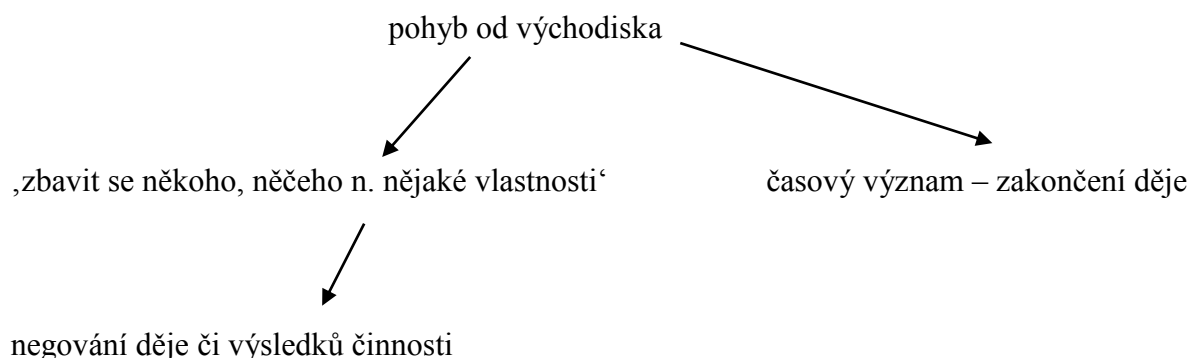
- (83) A teprve teď jako by zpěvák ten svůj pomyslný "film" **odpauzoval**.

- (84) Stále ale platí přísný zákaz kouření ve vnitřních prostorech a cigaretové pauzy si musí zaměstnanci '**odčipovat**' a napracovat.
- (85) Tráduje se příhoda, kdy si musel na služební cestě v Dublinu **odpalcovat** délku rukávu u košile.

5.3 Shrnutí

Analýza prefixu **od-** dokládá, že tento prefix je poměrně významově bohatý. ‚Směrový význam vyjadřující pohyb od východiska‘, který je považován za prototypický, není v neologické slovní zásobě příliš zastoupen, především co se týče vyjádření fyzického pohybu. Neologismy s prefixem **od-** mají dva hlavní významy - ‚zbavit se někoho, něčeho n. nějaké vlastnosti‘ a ‚zakočit děj, zpravidla opakovaný nebo déletrvající‘.

Graficky můžeme nalezené významy znázornit takto:

6. Prefix *pro-*

6.1 Prefix *pro-* v literatuře

Prefix *pro-* patří mezi prefixy předložkové či nevlastní, ale jeho význam je od homonymní přeložky odlišný (Šlosar 1981, s. 81). Pokud porovnáme klasifikace významů tohoto prefixu v PMČ, NTS, MČ1, AGSČ a SA, dojdeme hned k několika významům, které mu přisuzují všechny práce. Jejich klasifikace vypadají následovně:

Prefix *pro-* v PMČ (s. 202)

- 1) prostorový význam ‚skrz‘ – proběhnout, probourat, procedit, prohmatat, projet, prokousat
- 2) zaměření děje vně (doplnění příslovce/předložkou kolem a mimo) – proběhnout, projet, proplout
- 3) úplnost děje (pojí se s akuzativem) – probádat, procítit, prosadit, provést, prozkoumat
- 4) ‚činnost ztratit‘ – prodělat, prohrát, promeškat, promlčet, propít, provážit

+ funkce průběhová:

- počáteční fáze – procitnout, prokouknout, prosvitnout
- perkurzivnost (děj probíhá po celý vymezený časový úsek, pojí se s akuzativem, který specifikuje časový úsek) – probdít, prohýřit, projezdit, prolelkovat, proležet, prosedět

Prefix *pro-* v NTS (s. 172–173)

- 1) ‚prodloužit vpřed‘ – prohloubit, protáhnout se
- 2) ‚naskrz něčím‘
  - a) proniknout hotovým otvorem – projít jeskyni, protéci kanálem
  - b) otvor udělat – prokopat hráz, proházet sních
  - c) proražením překážky se někam dostat – probít se, protlačit se, proniknout
  - d) proniknout naskrz (bez jasné představy otvoru) – prostřelit hlavu, voda proniká stropem, prohlédnout úklady
  - e) s oslabeným významem – promáčkout, prohnout
  - f) úplně prostoupit, event. tím naplnit – prohřát, propotit, promastit
  - g) tu a tam, místy – probírat les, ovoce prozrává, musíme je protrhat
  - h) dostat se ven, na veřejnost – prohlédnout, probudit se, prozradit
  - i) veřejnosti sdělit – promluvit, propovědět, proslovit přednášku
- 3) způsobově

- a) naskrz, důkladně, zevrubně – promáchat prádlo, prodlužit statek¹⁰, prokreslit obrázek
- b) se škodou, ztrátou – všechno projíst, mnoho času projezdít, promářit
- c) zbavit se – prodat, prominout
- 4) časově
  - a) projít časovým úsekem – probdít noc, proklepat se do žní, lhůta prošla
  - b) prodloužit – protáhnout zábavu
- 5) velká míra s expresivním zabarvením (,hodně, pěkně‘) – proběhli jsme se, ten se s tím pronese

Prefix *pro-* v MČ1 (s. 399)

- 1) proniknutí naskrz něčím, prostoupení něčeho
  - a) vytvoření otvoru – probourat, prokopnout
  - b) poškození něčeho častým užíváním – prošlapat, prosedět, prodřít
  - c) proniknutí skrz překážku (s námahou), proniknutí vpřed překonáním odporu, proniknutí celým prostorem n. místy v prostoru (u sloves pohybu) – projet, proplout, prostrčit, proniknout
  - d) proniknutí místy na povrch něčeho (jako náznak zabarvení), provedení děje místy, výběrem – promodrat, prošedivět, proklestit, prosvitnout
  - e) proniknutí děje na veřejnost – prořeknout (se), provalit (se)
  - f) úplně naplnit, proniknout, prostoupit něčím – prolnout, prohrát
- 2) míra děje
  - a) intenzivní provedení děje, důkladná, zevrubná činnost – probádat, prozářít, provonět
  - b) provedení děje ve velké míře značnou dobu (,strávit, spotřebovat čas činností, někdy neužitečně‘) – prospat, prozahálet, proschůzovat
  - c) provedení děje ve velké míře vedoucí ke hmotné ztrátě n. neúspěchu (,intenzivní činností o něco přijít, něco ztratit, promarnit něco‘) – propít, prohospodařit, prokouřit
  - d) dosažení uspokojivé míry děje (s refl. se) – projít se, proskočit se, proběhnout se
- 3) vyslovení, sdělení něčeho (u sloves mluvení) – promluvit, prohlásit, provolat
- 4) získat n. dodat vlastnost označovanou základovým adjektivem
  - a) stát se nějakým – produševnět, produchovnět

¹⁰ prodlužit - značně zatížit, přetížit dluhy, silně zadlužit (SSJČ)

- b) učinit nějakým – prosvětlit, proděravít, prodražít
- 5) prosté dokonání děje – projednat, prokádovat, proměnit, promeškat
- 6) pokles, snížení při zatížení – pronést se, prověsit se, prohnout se
- 7) střídavě mezi něco vsunout – proklást, prosypat, prostrkat, provrstvit

Prefix *pro-* v AGSČ (s. 255–257)

- 1) slovesa vyjadřující pohyb nebo činnost prostorem
  - a) vymezeným prostorem – vnitřkem, okolo něčeho, na druhou stranu – projet, proletět, proplout, propadnout; od sloves charakterizujících současně způsob pohybu – procouvat, proklopýtat, profičet, proklestit si; od sloves vyjadřujících zvuky nebo pohyb vyjádřený zvuky – prosvištět, prošustit; od sloves manuální činnosti – prohodit, prokopat, protáhnout, prořezat, provléci, propíchnout, prohryzat, proklát, prostřílet, prorýt, prohrnout
  - b) směřující k vyplnění prostoru – prosytit, prosolit, promazat, prorůst
  - c) směřující ke spojení objektů nebo činností – provázat, propojit
  - d) směřující k proniknutí na povrch, projevit se – probliknout, prosvitnout, prořídnout; též k vnějšímu projevu vlastnosti – promodrat
- 2) slovesa s modifikací časových významů
  - a) ingresivní význam – promluvit
  - b) rezultativní význam – probudit se, proměnit (se), provinit se
  - c) strávení určité doby danou činností nebo vyplnění určité doby daným dějem – protřpět, promanifestovat, propolitizovat
  - d) činnost znamenající ztrátu něčeho (obvykle určité finanční částky) – propít, protopít, promeškat, protaktizovat
- 3) slovesa vyjadřující činnost soustředěnou na objekt – slovesa odvozená od sloves:
  - a) mluvení – prohovořit, prokonzultovat
  - b) intelektuální a smyslové činnosti – prohlédnout, prohmatat, pročíst, prolustrovat
  - c) manuální a jiné fyzické činnosti – prohledat, promíchat, procvičit, proměřit
  - d) činnost pronikající objektem a tím ho poškozující – propálit, prohryzat, prorezavět

Prefix *pro-* v SA

- 1) původní místní význam ‚něčím/skrz něco‘ – provrtat, prolézt
- 2) důkladně/zcela – prosolit, propéci

- 3) ztráta – protancovat, propít; k tomuto významu se uvádí: „Význam (3) může mít různou míru obraznosti a abstraktnosti: *protancovat boty* vs. *protancovat celou noc* nebo *propít všechny peníze* vs. *propít dva týdny*.“
- 4) dodatečně/nad již dosažený stupeň – prohloubit
- 5) dostat ven/pryč – promluvit, provalit

Všechny práce došly k tomu, že prefix **pro-** vyjadřuje prostorový význam ‚skrz‘ (a většina z nich ho dále dělí na další podvýznamy), úplné či důkladné provedení děje (AGSČ je zahrnuje do skupiny sloves vyjadřujících činnost soustředěnou na objekt), význam ‚činností ztratit‘ a časový význam vyjadřující trvání děje. Většina příruček také uvádí význam ‚proniknout ven, na povrch, příp. na veřejnost‘.

Slovesa s prefixem **pro-** jsou velmi často polysémnní, čehož si byli vědomi i autoři těchto prací. Jinak si nelze vysvětlit skutečnost, že NTS má často potřebu k jednotlivým významům uvádět nikoliv izolovaná slovesa, ale slovesa s valenčním doplněním. To je pozitivní, protože díky tomu můžeme zjistit, o které významy daných sloves se jedná, ale bylo by vhodnější, kdyby slovesa s doplněním byla důsledně uvedena u všech významů všech prefixů. Doplnění chybí např. u slovesa *prohlédnout* u významu ‚dostat se ven, na veřejnost‘ nebo u slovesa *protáhnout se* u významu ‚prodloužit vpřed‘, protože v těchto případech není jasné, které významy měl autor na mysli. Kromě NTS u jednotlivých významů specifikuje valenční doplnění také PMČ, ale opět to dělá výběrově u některých významů některých prefixů.

MČ1 doplnění sloves neuvádí, proto by se dalo předpokládat, že nebude v exemplifikaci volit problematická polysémnní slovesa. Polysémnních sloves tam však má hned několik. Slovesa *propít* a *prokouřit* jsou přiřazena k významu ‚intenzivní činností o něco přijít, něco ztratit, promarnit něco‘ (což odpovídá významům 1 těchto sloves v SSJČ), ale pokud se podíváme na jejich významy 2, zjistíme, že by je autoři mohli přiřadit i k významu ‚strávit, spotřebovat čas činností, někdy neúčinně‘, sloveso *prokouřit* má navíc v SSJČ význam 3 ‚kouřem napustit; nakouřit 2‘, na základě kterého by mohlo být přiřazeno i k významu ‚intenzivní provedení děje, důkladná, zevrubná činnost‘. Sloveso *prosedět* bylo přiřazeno ke slovesům s významem ‚poškození něčeho častým užíváním‘, což odpovídá jeho významu 2 v SSČ a SSJČ. Jejich význam 1 je ‚strávit (čas) seděním‘, takže bychom ho opět mohli přiřadit k významu ‚strávit, spotřebovat čas činností, někdy neúčinně‘.

NTS dělí význam ‚naskrz něčím‘ na několik podvýznamů, ale přiřazení příkladu *proházet sněh* k podvýznamu ‚udělat otvor‘ není odpovídající, protože nejde o žádné vytvoření otvoru,

spíše o odstranění překážky. Sloveso *probudit se* má spíše rezultativní význam (viz AGSČ) než význam ‚dostat se ven, na veřejnost‘ (viz NTS). Sloveso *proměškat* je v MČ1 řazeno mezi slovesa, u nichž má prefix význam ‚prosté dokonání děje‘, na rozdíl od AGSČ a PMČ, které ho zařadily k významu ‚činností ztratit‘. Autoři MČ1 zřejmě vycházeli z toho, že významový rys ztráty je obsažen v sémantice základového slovesa. Jiná slovesa ze skupiny ‚prosté dokonání děje‘, např. *projednat* či *prokádrovat*, by mohla být zařazena i ke slovesům s významem ‚intenzivní provedení děje, důkladná, zevrubná činnost‘.

Poněkud problematické je v AGSČ vydělení skupiny sloves vyjadřujících činnost soustředěnou na objekt. Tím sice specifikuje, že tato slovesa určitý objekt vyžadují, ale tato skupina je jen těžko oddělitelná od skupiny sloves vyjadřujících pohyb nebo činnost prostorem. Když se podíváme na jednotlivé podvýznamy, zjistíme, že zařazená slovesa jsou rozdělena na základě sémantiky základových sloves. Sloveso *procvičit* je podle AGSČ odvozeno od slovesa manuální a jiné fyzické činnosti, ale stejně tak by mohlo patřit ke slovesům odvozeným od sloves intelektuální a smyslové činnosti, základové sloveso *cvičit* je totiž polysémní. Stejně tak sloveso *hledat*, od kterého je odvozeno sloveso *prohledat*, nemusí nutně znamenat manuální nebo fyzickou činnost. Slovesa odvozená od sloves vyjadřujících činnost pronikající objektem a tím ho poškozující by mohla být zařazena mezi slovesa vyjadřující pohyb nebo činnost vymezeným prostorem – např. sloveso *prohryzat* je uvedeno v obou skupinách. Sloveso *prohmatat* je podle AGSČ odvozeno od slovesa intelektuální a smyslové činnosti, zatímco PMČ ho zařazuje ke skupině s prostorovým významem ‚skrz‘. Je tedy zřejmé, že první a třetí skupina sloves v AGSČ mají k sobě velmi blízko a daly by se propojit v jeden význam obecnější. Další problémy se vážou k jednotlivým slovesům – sloveso *prorezavět* je intranzitivní, proto není jasné, proč je přiřazeno ke slovesům vyjadřujícím činnost soustředěnou na objekt, problematické je také již zmíněné polysémní sloveso *prohlédnout*, u něhož valenční doplnění vyžadují jen některé jeho významy.

6.2 Analýza prefixu *pro-* v neologických slovesech

V další části této kapitoly budou analyzována a na základě jejich významů rozdělena do skupin neologická slovesa s prefixem *pro-*.

6.2.1 Pohyb skrz

Do první skupiny jsou zařazena slovesa, která mají význam vyjadřující pohyb ‚skrz‘. Šlosar (1981, s. 81) uvádí, že prostorový význam ‚přímé směřování děje skrz celý objekt‘ je původní

a na jeho základě se začaly objevovat jeho další modifikace (rozšíření děje na velké prostranství, počátek děje, rezultativnost, průběh od počátku do konce). Oertle (2016, s. 274) tento základní význam vymezuje jako ‚pohyb skrz objekt v jednom směru‘, z něž se vyvinuly další prostorové významy ‚pohyb z objektu ven, pryč‘ (ke kterému zařazuje i verba dicendi typu *promluvit*, *pronést*) a ‚pohyb kolem něčeho‘. Vzhledem k tomu, že nelze jednoznačně rozlišit, kdy jde ještě o pohyb ‚skrz‘ a kdy už jde o pohyb jiný, budou slovesa s těmito významy analyzována v rámci jedné skupiny.

Slovesa *prosupět* (1) a *prochrchlat* (2) vyjadřují pohyb prostorem za doprovodu zvuku. Sloveso *prochrchlat* je neosémantismus, PSJČ uvádí význam ‚strávit (čas) chrchláním‘. Sloveso *prosurfovat* (3) je uvedeno v SN2 hned ve třech významech: ‚strávit čas surfováním (prohlížením, procházením webových stránek); probrouzdat‘, ‚utratit za surfování na Internetu‘ a ‚důkladně projít, prohlédnout webové stránky‘. Význam slovesa *prosurfovat* v př. (3) je však odvozen od primárního významu slovesa *surfovat*, tedy ‚jezdit na surfu‘. Valenční doplnění těchto sloves jsou v tomto případě příslovečná určení místa, ať už v podobě příslovce (př. (1) a (2)), nebo bezpředložkového instrumentálu (př. (3)).

- (1) Asi za deset minut by tudy měl **prosupět** historický spěšný vlak svatý Jiří, který jede z Prahy-Braníka přes Roztoky u Prahy, Kralupy nad Vltavou a sedm dalších středočeských nádraží.
- (2) V Máslovicích navštívíte muzeum másla, několikrát do roka tu na návsi pořádají jarmark, občas tudy **prochrchlá** závod veteránů.
- (3) Za běhu [teriérka] zatáhla nohy, jako když letadlo schovává podvozek, po břicho **prosurfovala** absurdně malou mezerou pod drátěným pletivem a podobně se o kus dál dostala do zahrady milionářské vily.

Pohyb prostorem za doprovodu zvuku vyjadřují i následující slovesa *pročvachtat* (4) a *prodrncat* (5), valenčním doplněním je předmět v akuzativu a příslovečné určení místa.

- (4) Valtice na Břeclavsku plánují speciální stezku, kde si budou moci svá chodidla promasírovat povrchem z šišek, kůry, slámy, písku či oblázků a část trasy **pročvachtat** v blátě.
- (5) A navíc se polovina závodu jela kolem Kolosea, což bylo sice impozantní, ale musel jsem to **prodrncat** na kočičích hlavách.

Stejný význam mají i reflexivní slovesa *prodrncat se* (6), *prohoukat se* (7) a *prohoupat se* (8). Slovesa jsou doplněna příslovečným určením místa v podobě bezpředložkového

instrumentálu a v případě slovesa *prohoupat se* i příslovečným určením místa vyjadřujícím cíl. Obecně můžeme u sloves vyjadřujících pohyb ‚skrz něco‘ říci, že jejich valenčním doplněním jsou příslovečná určení místa, z nichž jedno vyjadřuje východisko, jedno prostor a jedno cíl. Zpravidla jedno z nich je obligatorní (nejčastěji prostor nebo cíl).

- (6) Za hodinu pokračujeme novým vozem. Ten už vydržel všechno, dokonce i ukrajinské silnice, jimiž jsme **se prodrncali**, jako by měl hranatá kola.
- (7) V Praze je jedno, kam pacient jede, protože sanitky **se** umí městem "**prohoukat**".
- (8) A vesničané, kteří na nás čekají, když **se** k nim **prohoupáme** buší, nemají ani potuchy, co na ně šijeme.

Valenčním doplněním slovesa *prokočovat se* (9) je jak vyjádření východiska, tak vyjádření cíle. Nejde už tedy pouze o pohyb ‚skrz něco‘, ale ‚odněkud někam‘.

- (9) Uznával nadvládu anatolské říše Turků seldžuckých, kteří **se** ze Střední Asie "**prokočovali**" na anatolský východ na úkor římské říše o století dříve (arabské ar-Rúm, pro renesanční Západ Byzanc).

Další skupina sloves má význam ‚dostat něco n. někoho někam‘, ale stále je u ní patrný pohyb ‚skrz‘. Jedná se o slovesa tranzitivní, kauzativní. Doplněním může být konkrétum, abstraktum i životný patiens, v některých případech také vyjádření směru/cíle. Sloveso *prospat* (11) je neosémantismus, SSJČ ho uvádí ve významech ‚strávit (čas) spaním‘ a ‚spaním zameškat, promeškat; zaspát‘. Sloveso *proloktovat* (14) je motivováno frazémem *mít široké/ostře lokty*, případně mohlo vzniknout analogicky podle významově podobných sloves *proválcovat* (12) či *proboxovat* (13).

- (10) V první chvíli jsem chtěl míč jen **protečovat** za sebe, ale pak jsem si to rozmyslel a chtěl jsem míč chytat.
- (11) Opakovaný vtip není vtipem a tomu, že by stranu dokázal **prospat** k novému volebnímu úspěchu formální kníže-předseda, nevěří už ani někdejší chrabrý zvyšovatel daní, ministr financí a faktický předseda.
- (12) Pro jistý typ starostů větších měst, zvyklých **proválcovat** zastupitelstvem kdejaké megalomanské záměry, byl úspěch aktivistů šokem.
- (13) Zabývám se mnoho let tím, že se snažím "**proboxovat**" své lidi, aby byli oceněni.
- (14) Kohorta Stanislava Grospiče se zamrzlým myšlením - křížencem padesátých a sedmdesátých let - **proloктоvala** svého člověka až do druhého kola volby předsedy.

Početnou skupinu tvoří autokauzativní slovesa s významem ‚činností se někam dostat‘. SN2 uvádí slovesa s tímto významem *probrousit se*¹¹, *probrouzdat se*, *proklikat se* a *prosurfovat se*. Doplněním slovesa může být konkrétum (př. (15) a (16)) i abstraktum, může se jednat např. o vyjádření místa (př. (18) a (19)) nebo času (př. (27)) a má zpravidla podobu předložkové vazby. Sloveso *prodýchat se* (24) je v SSJČ uvedeno ve významu ‚vydýchat se (důkladně)‘. Sémantickým tvořením vzniklo sloveso *probourat se* (20), které SSJČ zachycuje ve významu ‚bouráním proniknout‘.

- (15) Vydloubli jsme bulvy, vysáli želatinovou hmotu skrytou hluboko v jamce a kuličkou **se prožvýkali** na tuhé bílé jádro.
- (16) Jde o prohlídku, jejímž principem je umístění plodu do toho nejpohodlnějšího a nejteplejšího místa v úle - tedy pod strop. Většina včelařů však tuto prohlídku neprovádí a ví, že včely **se** pod strop stejně **proplodují**.¹²
- (17) Domáci **se** chtěli do branky **prokombinovat** a skoro to vypadalo, že se střelby štítí.
- (18) Do Oregonu jsem **se** prostě "**proposouvala**".
- (19) Do Bagdádu jsem **se** nakonec **provztekal**: důstojníky jsem otravoval tak dlouho, dokud nepovolili.
- (20) Po hodině pokusů **se** konečně **probourám** do e-mailu, abych odpravil víkendovou smršť zpráv.
- (21) Předchozí Magnificence, která o tom odmítla mít i jen tušení, **se** zdařile **promlčela** do penze a nástupci provedli jakési zpochybnění některých diplomů tajně, snad z obavy, že viníci jsou lepší právníci a zatočí se žalobníky úspěšněji než oni s podvodníky.
- (22) Kdo **se** ale chce do penze proinvestovat, a nikoli jen **prospořit**, má před sebou docela zajímavou možnost.
- (23) Aniž byste se museli vydávat k dentistovi, můžete **se** i doma "**pročichat**" do náladové výšiny, když 2-3 kapky éterického oleje nakapete do aromatické lampy s 2-3 lžícemi vody.
- (24) Stručně řečeno - ke klidu **se** můžete záměrně **prodýchat**, když víte jak.

---

¹¹ probrousit se – poč. dostat se broušením na hledanou webovou stránku (stránky), dospět k hledaným informacím; prosurfovat se, probrouzdat se (SN2)

¹² plodovat – včel. (o matce) osazovat buňky plástu vajíčky (SSJČ)

- (25) Přes Pepka námořníka, Alenu z Říše divů a Sněhurku **se** Walt Disney "**promaloval**" až k organizaci zahájení zimní olympiády ve Squaw Valley v roce 1960.
- (26) O volatilitě sjednocování DPH snad raději nemluvit. Nejprve měla být naráz a bez výjimek ve výši 19 procent. Pak **se** po nocích **profackovali** k postupnému sjednocování přes 14,5 na 17,5 (bez výjimek).
- (27) Podle dostupných informací **se** slavicí část lidstva radostně a relativně bezpečně **proflámovala** do roku 2010.

Mnohá z těchto sloves mají významový odstín ‚usilovnou činností k něčemu dospět, domoci se něčeho‘, přičemž valenčním doplněním je vyjádření úspěchu (určitý kladný výsledek můžeme vidět již v př. (24) až (26)). SN1 uvádí slovesa s tímto významem *propsat se*, *prozpívat se* a *protunelovat se*. Valenčním doplněním můžou být různé předložkové vazby, v následujících případech jde o vazbu *k* + dativ. Doplněním může být abstraktní pojem (*moc*, *růst*, *sláva*, *úspěch*), ale i pojem konkrétní (*miliony*, *auta*, *soška*).

- (28) K moci **se** Nečasova vláda **probubnovala** palbou o řecké lži, teď čekám dělostřelbu na námět všichni k pumpám, když do lodi teče, neboť stát je v nebezpečí nestability.
- (29) Muži, jenž **se** **prolísal** k moci tulením k prezidentovi, přišli popřát všichni, kdo by chtěli taky.
- (30) Na společné výpravě za záchranou nevěsty prvního z nich potká svou lásku i druhý, a spolu s ní nalezne i vlastní cestu ke cti, odvaze a uznání. Přesněji řečeno **se** k ní více či méně vesele "**profuckuje**", **proprudí** a **pronudí**.
- (31) Takže musím přiznat, že v případě České republiky mám z hesla "**proinvestovat se** k růstu" docela obavy.
- (32) Nabídková strana ekonomiky je až sekundárním cílem. Kdo si myslí, že **se** k růstu můžeme "**prospotřebovat**" a "**propodporovat**", je úplně vedle.
- (33) V Hollywoodu natočil geniální snímek Co žere Gilberta Grapea, ve kterém Johnny Depp podal jeden z nejlepších výkonů své kariéry a kterým **se** Leonardo DiCaprio "**prohrál**" ke své dnešní slávě.
- (34) Heslo "**proškrtat se** k prosperitě" je hloupost.
- (35) K úspěchu **se** podle mě **neprošetříte**.

- (36) Když jsem slyšel zprávy o podivných způsobech, jak šlo dosáhnout titulu na plzeňských právech, vždycky se mi vybavila medička z filmové série o básnících, která **se prorožnožkovala** až k titulu na medicíně.
- (37) Před sebou má svou víc než čtyřsetstránkovou magisterskou práci a evidentně ho štvě, že za ni dostal tentýž titul, k němuž se úspěšně "**progooglovala**" Jana Nagyová.
- (38) Nejen v zápase, ale i v turnaji, vždyť **se** na něm "**proremizovali**" k vítězství.
- (39) Mladík, který **se propařil** k milionům # Jako nejmladší profesionál si v on-line hrách vybojoval přes 1,5 milionu dolarů.
- (40) Znam spoustu lidí, kteří **se** bez práce **prochytračili** k hodně drahým autům a vilám, ale on mezi ně nepatří.
- (41) Terapie láskou potvrdil oscarovou pravdu, že soška často směřuje k tomu, kdo hraje "více" než "lépe". Stejně tak **se** k ní **provzlykala** Anne Hathawayová ve vedlejší roli Fantine v Bídnicích.

Následující slovesa se pojí s předložkovou vazbou *do* + genitiv. Sloveso *prolhat se* (42) je neosémantismus, SSJČ ho uvádí ve významu ‚lhaním proniknout, projít‘ ve spojení s bezpředložkovým instrumentálem. Neosémantismus je také sloveso *proskákat se* (47), které je v NLA zachyceno ve významech ‚užít si skákání‘ a ‚skákáním se přes něco dostat‘. Sloveso *promüllerovat se* (48) je deproprium motivované jménem německého fotbalisty Thomase Müllera, který představuje zástupce agenta děje.

- (42) Zemana zvolila lůza, díky které **se** do funkce **prolhal**.
- (43) **Proutíká se** tak až do národního fotbalového týmu, dostane se na vysokou školu a jeho opravdovost mu pomáhá překonat různá složitá období včetně války ve Vietnamu.
- (44) Může **se** člověk **prošaškovat** až do čela hlavního města?
- (45) "**Propučoval**" **se** do prezidentského úřadu roku 1983 a o dva roky byl stejným způsobem sesazen.
- (46) **Prorybařil se** až do prezidentské kanceláře. S Václavem Klausem chytali sumce na přehradě Klíčava nedaleko Lánů.
- (47) Největší objev loňských voleb Jan Florián, který **se** do sněmovny **proskákal** postupem o rekordních 28 míst na pražské kandidátce ODS, se třeba do diskuse na plénu nezapojil ani jednou.
- (48) Německo **se promüllerovalo** do osmifinále.

- (49) Ačkoliv mne horší pohyblivost pravé nohy značně limitovala, postupně jsem **se "protrénovala"** až do extraligy, kde jsem hrála za ČKD Blansko.

Slovesa *prokroužkovat se* (50), *prointrikařit se* (51) a *probuskovat se* (52) se pojí s předložkovou vazbou *na* + akuzativ. Sloveso *probuskovat se* má neologický slovotvorný základ *buskovat* a jeho význam bychom mohli vyložit jako ‚buskingem (hraním či zpíváním na ulici) se někam dostat‘.

- (50) Jen co vstoupila do politiky, její popularita nezadržitelně rostla a po necelém roce ve funkci ministra sociálních věcí nejreformnější vlády, jakou kdy Slovensko mělo, **se** dokázala na kandidátce SDKÚ **prokroužkovat** na první místo.
- (51) Lidé, jejichž ambice přesahovaly jejich schopnosti, **se prointrikařili** a **prodržkovali** na výsluní.
- (52) Britský sympat'ák, jenž **se** z ulice "**probuskoval**" až na velká pódia, umí zaujmout.
- (53) Ale proč se tak problémová osoba vrátila na pozici soudce? Odpověď zní jednoduše. "**Prosoudil**" **se** tam.

Další skupina sloves má významový odstín ‚dostat se do nepříjemné situace, mezního stavu, utrpět újmu‘. SN2 uvádí sloveso s tímto významem *profetovat se*. Opět je doloženo spojení s více předložkovými vazbami (*k* + dativ, *na* + akuzativ, *mezi* + akuzativ), doplněním je většinou abstraktum, ale jak dokládají slovesa *prolyžovat se* a *probruslit se* (54), může to být i konkrétum. Sloveso *projíst se* (56) je neosémantismus, SSJČ uvádí jeho významové odstíny ‚jedením se dostat něj. prostorem‘ a ‚jedením proniknout k poznání něčeho‘.

- (54) Já **se** bohužel **prolyžovala** až k natrženému kolennímu vazu a **probruslila** k naraženým předním zubům.
- (55) Každá další dieta bude obtížnější a není problém **se "prodietovat"** až k obezitě.
- (56) Jenže i když po předcích dědíme předpoklady, k nadváze **se projíme** sami.
- (57) Když **se prokouří** k druhému infarktu, je vyšší pravděpodobnost, že zemře, takže se vlastně - z čistě ekonomického pohledu - ušetří.
- (58) Dokonce se zdá, že politické a ekonomické krize současnosti jsou nejenom dokladem toho, že všechno neodvratně tíhne k chaosu, ale také nežádoucí "přidanou hodnotou" chybných metod zavádění pořádku; vlády **se "proorganizují"** k ještě většímu chaosu.

- (59) I když se budeme bavit o největším jedu mezi našimi drogami, o pervitinu, tak i u něj přesně víme, jak rychle odezní příznaky intoxikace, jak dlouho obvykle trvá, než **se** uživatel **prosmaží** na dno, a co se při tom děje.
- (60) Přitom **se** ČR "**protransformovala**" mezi nejchudší země EU, pokud jde o úroveň mezd - Polsko, Maďarsko, Lotyšsko, Litva, Rumunsko a Bulharsko.

Do této skupiny sloves jsem zařadila i slovesa, jejichž význam bychom mohli definovat jako ,činností dospět k nějaké schopnosti či vlastnosti, na něco si zvyknout, přijít něčemu na chuť'. Sloveso *propálit se* (64) je v SSJČ uvedeno ve významech ,častým pálením se poškodit' a ,pálením někam proniknout'.

- (61) Připadám si trochu jako narcis, když si neustále očuchávám předloktí, ale poctivě se řídím úvodními slovy pafrumérky, že **se** k vůním musím **pročichat**.
- (62) Degustace je hluboce fajnšmekrovskou záležitostí, kterou **se** člověk **prodegustuje** k dokonalosti.
- (63) Znalcem čokolády se člověk nestane hned, k tomu je potřeba **se** "**prožrat**", pardon – **prokoštovat**.
- (64) Člověk se k tomu holt prostě musí projíst postupně stejně tak, jak **se** lidi postupně propijí do čím dál sušších rieslingů a "**propálí**" do čím dál ostřejších chilli omáček.
- (65) Metal není hudba, která by člověka chytla na první poslech, musíte **se** k ní **proposlouchat**.

Abstraktní pohyb ,skrz' vyjadřují i slovesa *proinvestovat se*, *prorůst se* a *proškrtat se* (66) s významem ,dostat se z nepříjemné situace', jejichž doplněním je vyjádření východiska ve formě předložkové vazby *z* + genitiv. Sloveso *proškrtat se* (66) se od př. (34) liší pouze valenčním doplněním. Sloveso *proexportovat se* (67) ukazuje, že doplněním může být jak východisko, tak cíl.

- (66) Spíše než "**proinvestovat se** z krize" se však říká, že z krize je třeba **se** "**prorůst**" jako vyjádření myšlenky, že z krize **se** nejde jen **proškrtat**.
- (67) Problémy hrozí zejména na periferii, tedy v Řecku, Španělsku či Irsku, které by nebyly schopné **se** "**proexportovat**" z dluhů k prosperitě.

6.2.2 Intenzivní, důkladné provedení děje

Jako další skupinu jsem vydělila slovesa, u nichž má prefix **pro-** už spíše způsobový význam ‚intenzivní, důkladné provedení děje‘, i když vychází z původního prostorového významu a významový rys ‚skrz‘ je u nich stále patrný. SN1 uvádí sloveso s tímto významem *protestovat*, SN2 uvádí slovesa *probrousit/probrowsit*, *proklikat* (u něj jde spíše o postupné provedení děje) a *prosurovat* ve významu 3.

Přechod mezi těmito dvěma skupinami představují slovesa *probydlet* (68) a *prolyžovat* (69), jejichž předmětem ve 4. pádě je vyjádření místa, ale zároveň už u nich můžeme vidět rys ‚úplnosti‘, případně ‚postupnosti‘.

(68) Bydlela jsem asi ve třinácti pronájmech, takže jsem Prahu **probydlela** křížem krážem.

(69) Studujte a **prolyžujte** při tom svět.

U dalších sloves významový rys ‚důkladnosti‘ převládá. Nemusí jít však nutně o důkladnost, ale i o jiný způsob provedení děje. U sloves *proskenovat* (76) a *prokroužit* (77) ho signalizují příslovečná určení způsobu. Sloveso *proskenovat* (76) je neosémantismus, SN2 ho uvádí ve významu ‚prohlédnout počítačová data speciálním programem (programy) pro nalezení určitých údajů (např. u počítačových virech)‘. Zde jde o obecnější význam ‚prohlédnout něco pomocí skeneru, čtečky‘. Sloveso *probublat* (78) je v PSJČ uvedeno ve významu ‚v bublinách projít‘.

(70) Papírová vlákna zpevňují materiál tím, že ho tzv. **proarmují**, prostoupí sádru v celém průřezu desky, a tak podstatně zvýší její pevnost.

(71) Stěny jsou ve dvojici vzájemně **prokotveny** dřevěnými prkny, vizuálně tvořícími žebříky.

(72) Pokud se přece jen nechcete kapra vzdát, ovšem vaši spolustolovníci se nad ním ošklíbají, že je cítit po bahně, blogerka prozrazuje jejich rodinný figl: "Hodně ho **procitronujte** a dejte na cedník do lednice na pár hodin okapat."

(73) Jednotlivé ingredience vložte do uzavíratelné skleničky, promíchejte, uzavřete a **prošejkrujte**.

(74) Pepa na Tomovi maká každý den. Když ho něco tahá, hned ho **prostřečuje**.

(75) Je dobré v tomto případě zajít k sousednímu včelaři se podívat, jak to dělá on, a **prokomunikovat**, co je pro místní podmínky nejlepší.

- (76) Během každé noci se v areálu otočí 500 nákladních vozů, které jsou skrz na skrz **proskenovány**.
- (77) Nalít, lehce **prokroužit**, přivonět, ochutnat... a mít dobrý pocit, že jste kápli na to pravé.
- (78) A teď si udělejte mezírku mezi rty a zuby a **probublejte** víno nasávaným vzduchem.

Slovesa *prochátrat* (79) a *profoukat* a *procuchat* (80) mají význam spíše ‚provedení děje místy‘. Sloveso *profoukat* je v SSJČ uvedeno ve významu ‚foukáním naskrz proniknout‘. Zde má však jiný význam nejen prefix, i základové sloveso *foukat* – nejde o význam ‚vanout, vát, dout‘, nýbrž ‚vysoušet fénem, fénovat‘.

- (79) Pan docent Josef Štulc jednou řekl, že kdyby komunistický režim trval ještě dvacet let, centrum Prahy by **prochátralo** tak, že by nezbylo než ho buď nahradit replikou, nebo tvrdě modernizovat.
- (80) Jestli potřebujete vlasy rychle upravit (malý obrázek dole), stačí je nechat **profoukat** fénem, prameny lehce **procuchat** a v pohybu je jemně zafixovat lakem.

Slovesa *proguglovat* (81) a *prošpiclovat* (82) mají význam ‚důkladně prověřit‘, což je částečně dáno sémantikou základových sloves. Jejich doplněním je životný patients. Podobný význam má i sloveso *prolustrovat* v SN1.

- (81) Z Brna, jak jsem zjistil, když jsem si polemika **progugloval**.
- (82) Nemáme za sebou žádnou ABL, která by lidi **prošpiclovala**.

Do skupiny sloves se způsobovým významem bychom mohli zařadit i slovesa *problikat* (83) a *protroubit* (84), jejichž význam bychom mohli definovat jako ‚činností na něco upozornit‘.

- (83) Vůz z levého pruhu se zařadil za mě a **problikal** mě.
- (84) Je roztomilé a legrační, když mě někdo jako cyklistu **protroubí**, zažene na kraj, objede a já ho na nejbližší červené zase dojedu.

6.2.3 Ztráta

Poměrně velkou skupinu tvoří slovesa s významem ‚činností utratit‘. Tento význam prefixu *pro-* je zastoupen i v obou slovnících neologismů – SN1 uvádí sloveso *profaxovat*, SN2 uvádí slovesa *proesemeskovat*, *profetovat* ve významu 2, *prointernetovat* ve významu 2 *prosurfovat* ve významu 2 a *prowapovat*. V následujících případech je valenčním doplněním vyjádřením

částky, ať už určité, nebo neurčité. Slovesa *prochladit* (85), *protočit* (86) a *prostávkovat* (90) jsou v SSJČ uvedeny v jiných významech – sloveso *prochladit* ve významu ‚silně zchladit‘, sloveso *protočit* ve významu ‚uvést (zprav. točením) v krátký zkušební běh bez zatížení‘ a sloveso *prostávkovat* ve významu ‚strávit (čas) stávkou‘.

- (85) Spotřebitelé na jednu stranu šetří, na druhou stranu jsou domácnosti stále více prošíkovány technologiemi, které spotřebu zvyšují, jako je například klimatizace. S tou však lidé v létě **prochladí** na spotřebě tolik, co v zimě protopí.
- (86) Filmaři **protočí** v Česku miliardy.
- (87) Američani **prošmelili** v Kábulské nemocnici zhruba 150 milionů dolarů.
- (88) Paní Vlasta čelí obvinění, že v dobách, kdy šéfovala ministerstvu obrany, někde **prošurdila**¹³ asi 600 milionů, konkrétně tak, že si nenechala udělat finanční analýzu na koupi letounů CASA, a stát tak zaplatil o malinko víc, než musel.
- (89) Okradení svá auta už neuvidí, protože noví majitelé je koupili v dobré víře a Kazda peníze nemá. Prý je "**propodnikal**".
- (90) Pokud si vláda myslí, že problém vyřeší tím, že nás nechá tak dlouho stávkovat, až se finančně vyčerpáme, byl by to šílený nápad, takto hazardovat s ČR. Podívejme se, kolik se **prostávkuje** v jiných zemích.

Slovesa *prolyžovat* (91) a *prozávodit* (92) ukazují, že valenčním doplněním může být předmět, který je metonymickým označením dané částky. U slovesa *probydlet* (93) je doplněním časový úsek.

- (91) Jisté je, že jsme v podstatě **prolyžovali** jeden náš řadový barák v Praze.
- (92) Střídala jednu špičkovou formuli za druhou - s manželem, selfmademanem Vincencem "Čeňkem" Junkem, podle jejích slov "**prozávodili** dva bankovní domy".
- (93) Za dvacet třicet let nájemního bydlení jste svůj život v podstatě jen **probydleli**. V případě pořízení vlastního bydlení na úvěr, kde měsíční splátky za půjčku mohou být dokonce nižší než nájem v dané lokalitě, vlastníte svoji nemovitost.

Slovesa *prozobat* (94) a *prosplachovat* (95) mají význam ‚spotřebovat‘, přičemž finanční částka vztahující se k této spotřebě je v kontextu také uvedena. Sloveso *prozobat* je v PSJČ uvedeno ve významu ‚zobáním učinit otvor do něčeho‘.

---

¹³ Sloveso *prošurdit* není doloženo ani ve slovnících, ani na internetu. Z dokladu je zřejmé, že jeho význam je ‚prohospodařit, promarnit‘.

- (94) Život mají opeřenci královský: křídélka přistřižená, jsou vedeni ve stavech armády, ročně **prozobají** vybrané stravy za 120 tisíc korun a dožívají se 25 až 40 let.
- (95) Průměrná čtyřčlenná rodina denně vytočí a **prosplachuje** 425 litrů, nově ji to ročně bude stát zhruba 12 253 korun, tedy řádově o dvě stokoruny více v porovnání s loňskem.

K této skupině bychom mohli přiřadit i slovesa *prokecat* (95) a *promáchnout* (96), jejichž význam bychom mohli definovat jako ‚činností zmeškat n. promarnit‘. Podobný význam má sloveso *prokoučovat* v SN2. Obě slovesa jsou neosémantismy – NLA zachycuje sloveso *prokecat* ve významu ‚kecáním strávit čas‘, SSJČ uvádí sloveso *promáchnout* ve významu ‚krátce, trochu vymáchat‘.

- (96) Můžu **prokecat** gól, poplést faktickou informaci, můžu najednou ztratit lehkost v komentování.
- (97) Byla doba, kdy jsme vypsalí termín náboru, přišlo sedm osm dětí a my jsme to šmahem vzali všechno - bez ohledu na to, jestli dítě míček trefilo, nebo **promáchlo**.

Do této skupiny jsem zařadila i sloveso *probrzdit* (98) s významem ‚činností poškodit‘. Je otázkou, jestli by nebylo lepší ho zařadit do skupiny sloves s prostorovým významem ‚skrz‘, kam ho řadí např. MČ1. Vzhledem k tomu, že u tohoto slovesa jde o určitou ztrátu kvality nebo funkčnosti, zařadila jsem ho do této skupiny. Jak jsem uvedla výše, alespoň abstraktní pohyb ‚skrz‘ je patrný i v sémantice sloves zařazených do této skupiny.

- (98) Posedmé v sezóně Hamilton odstartoval z pole position, jenže ve druhé zatáčce ho předjel týmový kolega z Mercedesu Rosberg, který však vzápětí **probrzdil** a poškodil pneumatiky.

6.2.4 Časový význam – perdurativnost

Do poslední skupiny jsou zařazena slovesa s významem ‚činností strávit čas‘, mohou být označována jako durativní nebo přesněji perdurativní (srov. např. Oertle 2016, s. 274). Připomeňme, že SA tento význam spojuje s předchozím významem ‚činností ztratit‘ s tím, že jde o různou míru konkrétnosti a abstraktnosti. Oba slovníky neologismů zachycují hned několik sloves s tímto významem – SN1 uvádí sloveso *propařit*, SN2 slovesa *probrouzdat*,

profetovat ve významu 1, *prochatovat*, *prointernetovat* ve významu 1, *promailovat*, *proporotovat* a *prosurfovat* ve významu 1.

Následující příklady ukazují, že valenčním doplněním sloves s významem ‚činností strávit čas‘ je velmi často příslovečné určení času v podobě substantiva ve 4. pádě. Výjimkou je sloveso *prochumelit* (109), které je intransitivní. Sloveso *promanévrovat* (100) je neosémantismus, PSJČ uvádí význam ‚manévrováním ztratit‘, NLA pak další význam ‚obratným jednáním něco prosadit, uplatnit‘. Také sloveso *prokalit* (105) je v SSJČ zachyceno v jiném významu – ‚zakalit do potřebné hloubky‘. V našem případě je motivováno jiným významem slovesa *kalit*, a to významem ‚flámovat‘.

- (99) Zbytek dekády, ten Richards marně **proabstinuje** na Jamajce s rastafariány.
- (100) Místopředseda Blažek podle informací některých jihomoravských delegátů **promanévroval** i dnešní noc a jeho podpora zvolení Petra Nečase v prvním kole výrazně poklesla.
- (101) Mámy od dětí celá osmdesátá léta **prohopsaly** před televizí u pořadu Cvičme v rytme.
- (102) Celá devadesátá léta jsme **provečírkovali** a oni nám to tady mezitím rozkradli.
- (103) Proto zatímco někteří dospělí prosinec **prohudrují** kvůli předvánočnímu stresu, u dětí je tento jev nepozorován.
- (104) Když jsem byla tehdy dva měsíce ve Vietnamu a chvílema to tam bylo docela psycho, tak jsme spolu vždycky celou noc **proskypovali**.
- (105) Ale představ si, že by ti přijeli kamarádi z Česka, kteří chtějí opravdu jenom pořádně **prokalit** víkend - co bys jim doporučil?
- (106) V oblasti na jihu Čech při hranici s Rakouskem se v rámci masopustních oslav **prokoledují** tři víkendy za sebou.
- (107) **Propábili jsme** s ním a s Jiřím Grušou a Václavem Bělohradským spousty nocí.
- (108) Takže zatímco já jsem v pondělí pracoval ve studiu od sedmi hodin ráno do tří hodin v noci, to znamená nějakých dvacet hodin v kuse, ten člověk celý ten den **prospamoval**.
- (109) První týden v Ruppoldingu propršel, další **prochumelil**.

Doplněním slovesa *prokorzovat* (110) je nejen vyjádření časového údaje, ale také příslovečné určení místa, čímž se toto sloveso přibližuje ke skupině sloves s prostorovým významem.

- (110) Ale v Barceloně jsem za desátou rád a celé odpoledne **prokorzuju** kolem toho zvenčí nezajímavého betonového kolosu, kterému Katalánci říkají Camp Nou a na kterém jsou vidět vrásky mnohem víc než na mojí mámě (což říkám hlavně proto, že se máma narodila v šestapadesátém - rok před slavnostním otevřením stadionu).

Následující příklady ukazují, že slovesa s tímto významem mohou mít i jiná doplnění představující časový úsek, např. *život* nebo *cesta*, čímž se přibližují např. slovesu *probydlet* (93).

- (111) Co je podle vás smyslem života? | Pokusit se ho prožít nějak smysluplně. Ale to má každý jinak - někdo ho chce proflákat, **prohulit** a proválet.
- (112) Technologických možností se spíš obávám a bojím se o mladé lidi, aby si **neprotwitterovali a neprostatusovali** celý život na Facebooku.
- (113) Lucie Kůsová: "Většina lidí svoji cestu kolem světa prožere." #moudrodne | František Lutonský: Spíš **profotí** nebo **proselfičkuje**.
- (114) Jsem se rozhodla tuhle cestu vlakem asi **protweetovat** nebo co.
- (115) Protože **prokomentoval** podstatnou část našeho televizního fotbalového života a mnozí z nás ho za to nenáviděli, a právě proto jsme k němu měli vztah.

Valenční doplnění však nemusí mít nutně formu substantiva v akuzativu. Jak ukazují následující příklady, doplněním může být i příslovečné určení času ve formě bezpředložkového instrumentálu, přičemž sloveso je v tomto případě reflexivní. Tyto dvě formy si navzájem konkurují – sloveso *prosportovat* je zachyceno v PSJČ ve významu ‚sportem strávit (čas)‘ a v exemplifikaci má spojení s akuzativem, zatímco zde zachycujeme sloveso *prosportovat se* (117) ve spojení s instrumentálem. Podobnými příklady jsou i např. slovesa *prochechtat se* (118) a *provztekat se* (119), vedle nichž existují i nereflexivní slovesa s perdurativním významem *prochechtat* (v PSJČ) a *provztekat* (v SSJČ).

- (116) Verše vyznívají ironicky rozverně, vespod však úzkostně a zaskočeně: probůh, to **se** budeme muset životem vskutku jen "**proposmívat**"?!
- (117) Právě díky matce **se** Pistorius **prosportoval** dětstvím.
- (118) Ale přiznám se, že jsem si hrozně užíval osobní svobody, a mám pocit, že jsem **se** spoustou let jenom tak **prochechtal** a bylo mi strašně dobře.
- (119) Třeba že mu v Německu dali omylem ženské jméno, což je zase jen další důvod k tomu, proč **se** životem **provztekat**.

- (120) Můj nejmladší **se** totiž **provřeštl** a **prosvíjel** na podlaze několika hodinami marných snah všech přítomných pedagožek uklidnit ho.

Doplněním v instrumentálu nemusí být nutně časový údaj – u slovesa *provrzat se* (121) jde o pojem *debata* (který se ovšem váže k času), ale může to být i jiné abstraktum jako u slovesa *prointrikovat se* (122), případně i konkrétní, jak dokládá př. (123) *prokouřit se*.

- (121) Podívejte se na video, jak **se** prezident Václav Klaus "**provrzal**" propiskou středeční debatou o kůrovci.
- (122) Maurizio Muraro **se** rolí Dona Alfonsa vesele **prointrikoval** a naplnil i představu o italském basu včetně krásných mezzavoce.
- (123) Tedy cigarety, jimiž **se** **prokouřila** takřka kompletní francouzská intelektuální a kulturní elita a které symbolizovaly druhoválečný odboj.

Slovesa *procivět se* (124) a *pročichat se* (125) se také pojí s předmětem v instrumentálu, ale jejich význam je trochu odlišný, mohli bychom ho definovat jako „činností proniknout k poznání něčeho“ (tento význam je trochu patrný již v př. (123)). Tato slovesa mají trochu blízko ke slovesům s významem „činností dospět k nějaké schopnosti či vlastnosti, na něco si zvyknout, přijít něčemu na chuť“ (a sloveso *pročichat se* je i v tomto významu zachyceno, viz př. (61)), ale na základě jejich valence lze říci, že je zde kladen důraz spíše na průběh, nikoliv na cíl.

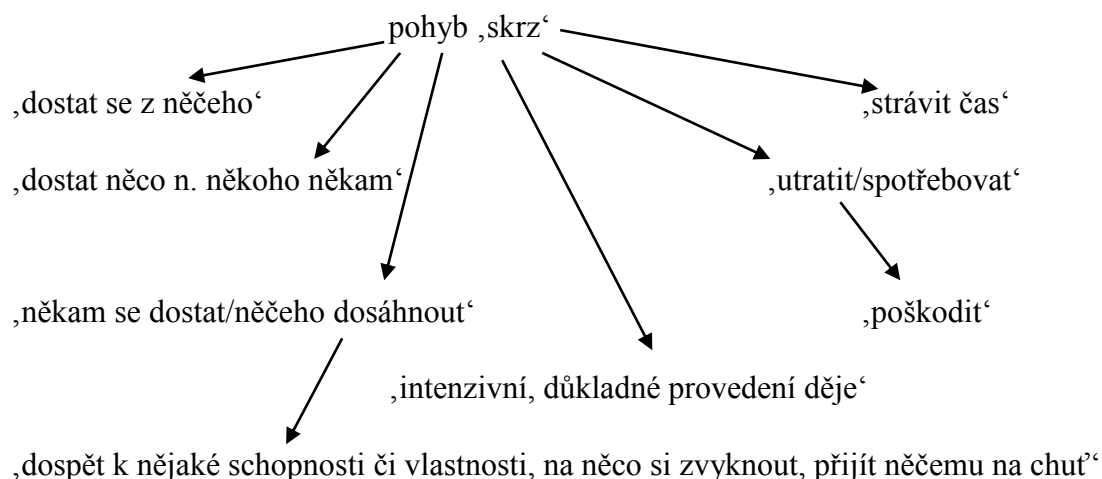
- (124) **Procivíte se** poctivě stropními a stěnovými freskami a promodlíte osmi kaplemi.
- (125) A jednou, až **se** těmi vůněmi **pročichám**, si doufám připravím svůj vlastní osobní parfém.

6.3 Shrnutí

Prefix **pro-** je významově bohatý a na základě analýzy můžeme říci, že je produktivním prefixem při tvoření hned několika významů. Je to zřejmé i z toho, kolik sloves s prefixem **pro-** je polysémních – velmi často se ke slovesům zachyceným ve slovnících dotvářejí nová, s jiným významem prefixu. Neosémantismy navíc vznikají i vlivem toho, že slovtvorné základy těchto sloves jsou také polysémní. U tohoto prefixu neplatí, že by u něj jasně převládal jeden nebo dva významy a zbylé by byly periferní. Přesto bychom měli vyzdvihnout skupinu autokauzativních sloves s významem „činností se někam dostat/něčeho dosáhnout“, především proto, že tento význam není nikde uveden, přitom je mezi neologickými slovesy nejpočetnější. Méně často se objevují i významy (či významové odstíny) „dostat něco n.

někoho někam‘ a ‚činností se z něčeho dostat (obvykle z nepříjemné situace)‘ (typ *proinvestovat se z krize*). Nezanedbatelná je také skupina sloves s významovým odstínem ‚činností dospět k nějaké schopnosti či vlastnosti, na něco si zvyknout, přijít něčemu na chuť‘, který také není nikde doložen. Další početně zastoupené významy tohoto prefixu jsou ‚intenzivní, důkladné provedení děje‘, ‚činností utratit‘ a ‚činností strávit čas‘.

Graficky můžeme významy tohoto prefixu znázornit takto:

7. Prefix *vy-*

7.1 Prefix *vy-* v literatuře

Prefix *vy-* patří společně s prefixy *roz-* a *vz-* mezi prefixy vlastní, protože nefunguje zároveň i jako předložka. Je hodnocen jako velmi produktivní a má velké sémantické a funkční rozpětí (Martincová, 2005, s. 128). Klasifikace významů tohoto prefixu v PMČ, NTS, MČ1, AGSČ a SA vypadají následovně:

Prefix *vy-* v PMČ (s. 206)

- 1) pohyb zevnitř ven – vycouvat, vyčerpat, vydlabat, vyčesat
- 2) vydělení z celku – vyabstrahovat, vybrat, vyhodnotit, vyjmenovat
- 3) získat dějem – vydělat, vysoudit, vyškemrat
- 4) vytvořit dějem – vymyslet, vynalézt, vypěstovat, vysnit

+ funkce čistě vidová (vycvičit, vykrmit)

+ funkce měrová (vynadívat se)

+ funkce hodnotící – uspokojení z děje (vynadívat se, vypovídat se)

Prefix *vy-* v NTS (s. 175–176)

- 1) „ven“ (podvýznamy a) až d) – další určení předložkovým pádem se „z“, podvýznamy e) až i) – bez dalšího určení předložkovým pádem se „z“
  - a) dostat se ven – vyjít z pokoje, vyváznout z nebezpečí
  - b) dopravit ven – vytasit meč, vyložit zboží, vyvolat žáka
  - c) získat – vybalit zboží, vykopat brambory
  - d) vyřadit z činnosti, zbavit se – vyrušit z práce, vyloučit z rovnice, vypovědět
  - e) dát pryč – vydat peníze, vyrazit dveře, vypíchnout oko
  - f) vyslovit, vyhlásit, vyjevit něco tajného, skrytého – vypovědět, vyhlásit, vystavit vysvědčení, vyslídit
  - g) nalézt, získat, opatřit, stvořit – vyhmatat, vymoci si ústupky, vyhotovit opis
  - h) vyprázdnit, vypotřebovat, vyčerpat, zrušit, zničit – vykrást, vyčistit, vyčerpat, vymořit, vyhubit, vyvarovat se, vybouřit se
  - i) udělat výduť nebo díru – vydmout plachty, vypnout prsa, vyležet slamník, vyhrabat díru
- 2) „do výše“

- a) dostat se do výše – vyjít na kopec, rostlina vyroste
- b) dopravit do výše – vynést na půdu, vyhrnout rukávy
- c) uvést ve vzrušení nebo do činnosti – vyburcovat, vybídnout, vyděsit
- 3) způsobově „úplně, všestranně“
  - a) vyčistit, vydrhnout, vyholit
  - b) vypracovat materiál, vypéci chléb, vyudit
  - c) vyplnit díru, vystlat cestu, vyrovnat dluh, vyplnit slib
  - d) vystihnout, vytyčit trať, vykreslit, vymalovat, vyličit
- 4) slovesa počínací (slovesa pohybu) – závodníci vyběhli
- 5) slovesa končící – dovedení děje k zdárnému konci – vykrmila husu, vycvičil psa, student vystudoval
- 6) velká míra – význam „důkladně“ – vylál mu, vyčinil, vycinkal, vypráskal, vynadíval se dosyta

Prefix vy- v MČ1 (s. 403–404)

- 1) pohyb vpřed
  - a) pohyb zevnitř ven, oddělení části od celku: vylákat, vycestovat, vydlabat, vylít
  - b) pohyb ven a vzhůru – vyplavat, vyletět, vytrysknout
  - c) pohyb vzhůru – vykasat, vysoukat, vyšplhat
  - d) u sloves mluvení pronést – vyhlásit, vykřičet
  - e) vztah děje k vnitřku něčeho – vystlat, vymastit
- 2) nabýt činností
  - a) získat, vytvořit činností – vyženit, vysnít, vyžebrať
  - b) usilovnou činností dosáhnout výsledku – vypracovat se
- 3) ztratit, vyčerpat činností
  - a) činností se zbavit něčeho, ztratit něco – vyvlastnit, vykosit
  - b) činností spotřebovat něco – vymydlit, vykourit, vydýchat
- 4) míra děje
  - a) velká míra – vykrmit, vylekat, vyhynout, vychválit
  - b) do sytosti si něčeho užít – vynadívat se, vyspat se
  - c) odstín náhlosti – vykřiknout, vybuchnout
  - d) odstín „až do konce, v úplnosti“ – vyslyšet, vyžít, vyzpívat
  - e) činností strávit čas – vystát, vydřepět
- 5) opatřit něčím – vypérovat, vyštěrkovat

- 6) získat nebo dodat nějakou vlastnost – vyhladovět, vystřízlivět, vybělit, vylepšit
- 7) prosté dokonání děje – vypočítat, vypěstovat, vyžehlit, vypátrat
- 8) způsob provedení děje
  - a) postupné a úplné provedení děje – vymřít, vysbírat, vytrhat
  - b) častým užíváním opotřebovat – vyšlapat, vysedět, vyjezdit

Prefix vy- v AGSČ (s. 266–269)

- 1) slovesa pohybu
  - a) pohyb ven
    - slovesa pohybu – vyběhnout, vyklouznout, vystěhovat se; pohyb provázený zvuky – vysupět, vyhučet, vyrachotit
    - slovesa přemísťování, vyjmutí – vynést, vypumpovat, vyplivnout, vyčlenit
    - vyjmutí ven oddělením od celku – vykrojit, vystříhat, vyřezat, vyrýt, vytesat, vypeckovat, vyškubat
  - b) pohyb nahoru – vystoupat, vyšlapat, vyšlehnout, vyzdvihnout, vyrůst
  - c) pohyb stranou – vychýlit se, vybočit, vykličkovat, vyklenout se
- 2) slovesa vyjadřující umístění objektu na ploše, děj odehrávající se na ploše nebo uvnitř prostoru
  - a) umístění objektu na ploše – vysázet
  - b) úprava plochy nebo vnitřku – vyčistit, vytřít, vymalovat, vybagrovat
  - c) vyplnění plochy – vytapetovat, vyštěrkovat, vypískovat
- 3) slovesa s významem „zvládnout, vytvořit, dokonat něco“ – vymyslet, vyzkoušet, vyhodnotit, vyšetřit, vykrmit, vytřít, vytrvat, vydržet, vyargumentovat, vyprotestovat
  - získat něco – vypěstovat, vyhádat; získat něco s úsilím – vybádat, vytrénovat
- 4) slovesa vyjadřující zveřejnění informace – vypsát, vyexpedovat; prozrazení – vyzvonit
- 5) slovesa s modifikací časových významů
  - a) začátek děje – vypuknout, vystartovat, vykvést
  - b) ukončení děje
    - zánik, způsobení zániku – vymřít, vykrvácet, vysublimovat, vymrznout, vyhladovět
    - vyčerpání něčeho, zbavení se něčeho – vypálit, vyvraždit, vypeckovat, vyplevelit
- 6) slovesa s jinými významy
  - a) intenzifikační význam – vykřičet, vychválit

- b) pocit uspokojení – vyspat se, vytancovat se
- c) snaha něčemu se vyhnout – vyvarovat se

Prefix vy- v SA

- 1) z něčeho ven – vyjet z garáže, vytáhnout ze šuplíku, vyšroubovat ze stěny
- 2) směřování vzhůru – vylézt na kopec, vyšplhat ke stropu, vynést do schodů
- 3) vyprázdnit něco či zbavit něco něčeho – vyvětrat místnost, vylovit rybník
- 4) opatřit něco něčím – vyzdobit místnost, vysypat pískem
- 5) spotřebovat předmět děje – vymazat krém, vykouřit cigaretu
- 6) smrt hromadného účastníka děje – vyhnout, vybit hlodavce
- 7) zničení objektu děje – vybourat domy, vypálit obec
- 8) vznik něčeho – vystavět chrám, vymyslet metodu
- 9) volba mezi členy nějaké skupiny – vybrat, vyvolit, vytipovat
- 10) začátek děje vyjadřovaného základovým slovesem – právě jsme vyjeli/vypluli/vyletěli
- 11) nalezení, odhalení něčeho – vysлідit, vypočítat, vyřešit
- 12) získat něco dějem fundujícího slovesa – vydělat, vyhrát peníze, vystřelit rži
- 13) vidové protějšky základových sloves – vyšplhat, vyřešit, vyžehlit, vyexcerpovat, vyfotografovat, vyzkoušet
- 14) deverbální odvozeniny s těžko vymezitelným významem – vyzkoušet, vydržet, využít

Jednotlivé klasifikace se odlišují, avšak některé významy jsou ve všech příručkách vymezeny stejně. Jedná se o pohyb směrem ven, získání dějem či vytvoření dějem. Většina z příruček dále uvádí pohyb směrem nahoru, zveřejnění informace (u sloves mluvení), oddělení části od celku, uspokojení z děje, míru, zánik, ztrátu či vyčerpání. MČ1, PMČ a SA do klasifikace zařazují i význam prostého dokonání děje, AGSČ vymezuje poměrně heterogenní skupinu s významem ‚zvládnout, vytvořit, dokonat něco‘. MČ1 dále uvádí významové skupiny ‚opatřit tím, co je označeno základovým substantivem‘, ‚získat nebo dodat vlastnost označenou základovým adjektivem‘ či ‚způsob provedení děje‘. Nejrozsáhlejší klasifikaci o významech prefixu **vy-** podává AGSČ, která vymezuje skupinu sloves, u nichž prefix **vy-** vyjadřuje umístování objektu na ploše či děj odehrávající se na ploše nebo uvnitř prostoru, a dělí je do několika skupin na základě dílčích významů jejich prefixu. Počátek tohoto uvažování však můžeme vidět již v NTS, které vyčleňuje význam ‚udělat výduť nebo díru‘.

Jednotlivé příručky se v některých případech neshodují v tom, do jakých skupin stejná slovesa zařazují. Např. PMČ přisuzuje prefixu **vy-** ve slovese *vykrmit* funkci čistě vidovou, zatímco

podle MČ1 vyjadřuje velkou míru děje. NTS zařazuje sloveso *vyslídít* k významu ‚vyslovit, vyhlásit, vyjevit něco tajného, skrytého‘, SA ho řadí k významu ‚nalezení, odhalení něčeho‘, který ovšem NTS vyděluje také.

Pravděpodobně z důvodu, že se jednotlivé prefixy neuplatňují izolovaně, zařazuje AGSČ některá slovesa do více skupin. Sloveso *vypeckovat* je začleněno do skupiny ‚vyjmutí ven oddělením od celku‘ i ‚zbavení se něčeho‘ a sloveso *vytříť* je přiřazeno k významu ‚úprava plochy nebo vnitřku‘ i k významu ‚zvládnout, vytvořit, dokonat něco‘. Významová komplexnost přináší i další problémy při klasifikaci sloves – například ten, že sémanticky podobná slovesa jsou zařazena v různých skupinách. Jako příklad uveďme sloveso *vyhynout*, které vyjadřuje podle MČ1 velkou míru děje, zatímco *vymřít* znamená postupné a úplné provedení děje.

SA vyděluje skupinu vidových protějšků základových sloves. Řadí do ní však i slovesa, která jsou uvedena také ve skupinách jiných, např. sloveso *vyšplhat* u významu ‚směřování vzhůru‘ nebo sloveso *vyřešit* u významu ‚nalezení, odhalení něčeho‘. Sloveso *vyzkoušet* je podle SA vidový protějšek základového slovesa i neverbální odvozenina s těžko vymezitelným významem. Otázkou zůstává, jaký je mezi těmito dvěma skupinami rozdíl.

NTS v některých případech uvádí příklady sloves s valenčním doplněním, ale často chybí tam, kde by bylo potřeba. Příkladem je sloveso *vypovědět* – NTS ho přiřazuje hned ke dvěma významům ‚vyřadit z činnosti, zbavit se‘ a ‚vyslovit, vyhlásit, vyjevit něco tajného, skrytého‘, přičemž každý se vztahuje k jiným významům daného slovesa. Valenční doplnění by pomohlo určit, které významy měl autor na mysli.

Nepřítomnost valenčního doplnění přináší problémy i např. u slovesa *vypsát*, které bylo v AGSČ zařazeno mezi slovesa vyjadřující zveřejnění informace. Tento význam odpovídá slovesu *vypsát* ve významu 4 (podle SSČ), resp. ve významu 3 (podle SSJČ) ‚veřejně (zprav. písemně a úředně) vyhlásit, ustanovit, určit‘. Sloveso *vypsát* má však i jiné významy, takže na základě významů ‚pořídit si výpisky z něčeho‘ a ‚psaním spotřebovat‘ by mohlo být stejně tak zařazeno do skupin ‚vytvořit něco‘ a ‚vyčerpat něco‘.

7.2 Analýza prefixu *vy-* v neologických slovesech

V další části této kapitoly budou analyzována neologická slovesa s prefixem *vy-*.

7.2.1 Pohyb ven

Do první skupiny jsem zařadila slovesa s prostorovým významem ‚pohyb směrem ven‘. Tento význam považují Šlosar (1981, s. 98) i Oertle (2016, s. 320) za základní, Janda a kol. (2013, s. 62) ho označují jako prototypický. Příklady (1) až (4) vyjadřují fyzický pohyb z ohraničeného prostoru směrem ven. Slovesa *vybruslit* (1) a *vyparkovat* (2) jsou intransitivní a jejich valenčním doplněním je příslovečné určení místa, které však nemusí být vyjádřeno. Sloveso *vyparkovat* v příkladu (3) je tranzitivní a na rozdíl od př. (2) má životného agenta. Tyto dva významy jsou příkladem pravidelné polysémie – srovnajme např. sloveso *parkovat* v SSČ, jehož významy jsou ‚(o vozidle) stát mimo dopravní ruch‘ a ‚(o osobě) postavit tak vozidlo‘. Sloveso *vyvlnit* (4) vyjadřuje kromě pohybu ven i pohyb směrem nahoru.

- (1) Hertl u mantinelu vydoloval puk a snažil se **vybruslit** před branku a zakončovat bekhemdem, přičemž ale moc nesledoval okolí.
- (2) Auto samo zajede do zvoleného prostoru, stejně tak dokáže i **vyparkovat**.
- (3) Paradoxní situace může nastat také ve chvíli, kdy majitel **nevyparkuje** auto z ulice, ve které se mají provádět stavební práce.
- (4) K tomu se plavci, potažmo trenéři snaží vymýšlet novinky v přípravě, v závodě. Jako jsme to viděli u Ryana Lochteho, který po obrátce kraula **vyvlní** na zádech.

Příklady (5) až (7) rovněž vyjadřují fyzický pohyb směrem ven, zároveň je u nich přítomný rys ‚uvolnění objektu odněkud‘, čímž se významově podobají slovesu *vyplanžetovat* v SN1.

- (5) Pořídte si autosedačku i se základnou. Ta může zůstat připevněna v autě v isofixových úchytech a sedačka i s dítětem se jednoduše **vycvakne**.
- (6) Jednak se lidé nezamykají, takže jakkoli zabezpečené dveře stačí pouze **vycvaknout** plastovou kartičkou.
- (7) Přiložením ucha na dveře vytipované domácnosti zjistí, zda je čistý vzduch, a potom dveře buď **vyháčkuje**, vypáčí, nebo rovnou vyrazí.

Slovesa *vyexportovat se* (8), *vykreslit se* (9) a *vykverulovat se* (10) stále obsahují významový rys ‚pohyb směrem ven z ohraničeného prostoru‘, ale zároveň už nevyjadřují pohyb fyzický. Jejich valenčním doplněním může (př. (10)), ale nemusí být fyzický prostor (př. (8) a (9)). Jsou tvořena prefixálně-reflexivním způsobem a mají význam ‚činností se dostat z nepříjemné situace‘. Vedle slovesa *vyexportovat se* (8) existuje i sloveso *proexportovat se* (viz kap. Prefix *pro-*).

- (8) Katalánsko **se** hodlá nejen "**vyexportovat** z krize", ale daří se mu přitáhnout také zahraniční investory.
- (9) Hanse Rudolfa Gigeru trápily noční můry, ze kterých **se** snažil **vykreslit**.
- (10) Co to znamená **vykverulovat se** z vězení?

Slovesa *vybártovat* (11) a *vyobtěžovat* (12) vyjadřují význam ‚vyhnat, odstranit někoho odněkud‘ a jejich valenčním doplněním je předmět ve 4. pádě, kterým je životný patiens, a příslovečné určení místa. Sloveso *vybártovat* je deproprium. Je otázkou, zda jde o denominativum motivované přímo jménem politika Víta Bárty, nebo o deverbativum, protože sloveso *bártovat* je v Neomatu také zachyceno. Problematické je sloveso *vyambulovat* (13), které má jen minimum dokladů. Je v něm však obsažen určitý rys ‚směrem ven‘, proto bylo zařazeno do této skupiny.

- (11) Navrhuji Bárta "**vybártovat**" raději na druhou stranu zeměkoule, tedy směrem na Východ.
- (12) Zdá se to málo, nicméně právě tímto způsobem služba postupně "**vyobtěžovala**" drtivou většinu prostitutek, jejich pasáků i zákazníků z města.
- (13) Posílala jsem klienta k hospitalizaci, telefonuji do nemocnice, jestli už je na oddělení, a bylo mi řečeno, že ještě není "**vyambulován**" - čeká v čekárně před ambulancí.

Významu ‚vyhnat, odstranit někoho odněkud‘ je v některých rysech podobný význam ‚omezit, znemožnit někoho, zastavit něčí činnost‘. Příkladem jsou slovesa *vykroužkovat* (14) a *vykřížkovat* (15). Vedle těchto sloves existují i slovesa se stejným významem *odkroužkovat* a *odkřížkovat* (viz kap. Prefix *od-*), můžeme tedy hovořit o konkurenci prefixů. Sloveso *vykartovat* (16) je neosémantismus. Toto sloveso se hodně používá ve sportovní publicistice, a to především ve spojení s reflexivním morfémem *se* ve významu ‚získáním karet (žlutých či červené) ztratit možnost pokračovat v zápase nebo nastoupit v následujícím zápase či zápasech‘. Sloveso *vykartovat* v př. (16) se však vztahuje k situaci, kdy protestující symbolicky vystavili červenou kartu prezidentu Miloši Zemanovi kvůli nesouhlasu s vulgarismy v jeho veřejných výstupech a s chováním v zahraniční politice. Sloveso *vyjochovat* (17) je deproprium a sloveso *vybodovat* (18) se vztahuje k tzv. bodovému zákonu, tedy systému bodového hodnocení sledující opakované páchaní přestupků nebo trestných činů řidičů. Častěji se vyskytuje ve spojení s reflexivním morfémem *se*. SSJČ sloveso *vybodovat* uvádí ve významu ‚(v boxu, v zápase) zvítězit nad někým převahou na body‘.

- (14) Zřejmě i to je důvod, proč se lídr pardubické ODS Petruška ihned poté, co ho voliči **vykroužkovali** ven z parlamentu, rozčiloval a snažit se přemluvit úspěšnější kolegy, ať se v jeho prospěch vzdají mandátu.
- (15) A to je hlavní problém Janečkova negativního hlasu: kandidáta by z Parlamentu mohli "**vykřížkovat**" voliči jiné strany.
- (16) Hradní mluvčí přišel s oznámením o pozvání špiček světové politiky do Prahy řadu týdnů poté, co pozvání z Prahy odešla, a den poté, co byl Zeman **vykartován** na Národní třídě a pod sprškou vajec vypískán na Albertově.
- (17) Kocáb **vyjochován** # Zmocněnec vlády pro lidská práva Michael Kocáb (ZVPLPMK) v září možná skončí. (...) Každopádně má Kocáb skončit poté, co nejpravější poradce premiéra Roman Joch pravil, že lidskoprávní úřad je zbytečný.
- (18) Třeba telefonování za jízdy se od té doby trestá dvěma body místo tří. Každý, kdo za takový přestupek dostal podle starší verze o bod víc, by teď mohl podle Nekvapila úspěšně žalovat stát. Zejména ten, koho jediný bod navíc **vybodoval** a přišel kvůli němu na rok o řidičský průkaz.

Dnes velmi frekventované sloveso *vytrollit* (19) má spíše význam ‚zneškodnit‘, podobně jako sloveso *vymlčet* (20), které NLA uvádí ve významu ‚mlčením získat‘. Sloveso *vypromiňovat* (21) je motivováno tvarem slovesa *prominout* a má význam ‚přerušit‘. Problematické je určení slovesa *vyglosovat* (22), které má jen minimum dokladů.

- (19) Odolat pokušení někoho **vytrollit** je hrozně těžké.
- (20) Otázky novinářů na prověrku s úsměvem "**vymlčel**" a pak pro všechny případy ujel jiným autem jiným výjezdem.
- (21) Přímo přede mnou se zjevil Komořanský tunel. "Promiňte, promiňte, promiňte!" Až napotřetí se mi ji povedlo "**vypromiňovat**" a ona utichla.
- (22) Němci se takhle povznést nad situaci a ironicky ji **vyglosovat** neumí.

Do skupiny sloves s významem ‚omezit, znemožnit, zastavit něčí činnost‘ jsem zařadila i sloveso *vybrzdit* (23), jehož význam bychom mohli definovat jako ‚úmyslným brzděním omezit (něco, někoho) v jízdě‘. K řidičům se vztahují i slovesa *vyblikat* (24) a *vytroubit* (25), které mají spíše význam ‚upozornit na něco‘. Vedle těchto sloves existují i slovesa *problikat* a *protroubit* (viz kap. Prefix *pro-*).

- (23) Muž vůz během jízdy "**vybrzdil**", takže řidička poté musela prudce zabrzdit a s autem smykem narazila do dalších aut.
- (24) To jel ve svém ferrari známý český hokejista. Protože musel přibrzdit, svědkyni pořádně "**vyblikal**" a pak - když ji předjel - začal po ní házet plastové láhve.
- (25) Alespoň jsem nebezpečného předjížděče **vytroubila**.

S dalšími příklady se vracíme k významovému rysu ‚zneškodnění‘. Sloveso *vymlasknout* (26) zachycuje už PSJČ, avšak v jiném významu – ‚mlasknutím vykonat‘. Neosémantismus *vymíchat* je zachycen s dvojitou valencí – ‚koho‘ (27) a ‚s kým‘ (28). Vazba ‚s kým‘ se pojí i ke slovesu *vykejvat* (29), pravděpodobně tomu tak je pod vlivem konstrukce *vyběhnout s někým* či podobné.

- (26) Dohodli jsme se, že **vymlaskneme** Řeky a Rusy a postoupíme oba!
- (27) Ukázal sílu i techniku, jako když po minutě a půl při prvním doteku s pukem "**vymíchal**" českého kapitána Tomáše Rolinka.
- (28) "Přišlo mi to jako zášmik, když si vzpomenu, kolikrát tam sudí pustili držení Jágra, když **vymíchal** s obránci," mínil český trenér.
- (29) Naštvalo nás ale, jak vláda s odboráři **vykejvala**.

Sloveso *vyoktrojovat* (30) je významově odlišné od předchozích sloves, ale stále je v něm možné vidět význam ‚pohyb směrem ven‘, což signalizuje valenční doplnění. Pravděpodobně se jedná o význam ‚rozšíření směrem k velkému množství adresátů‘, v čemž je podobné skupině sloves vyjadřujících zveřejnění informace, které vyděluje AGSČ, a skupině sloves mluvení s významem ‚pronést, uvést ve známost, vyzradit‘ v MČ1. Sloveso je zřejmě motivováno přeneseným významem slovesa *oktrojovat* ‚vnucovat‘, který uvádí SSJČ a NASCS.

- (30) Někdo si prostě vymyslel, že se přestane kouřit, a **vyoktrojoval** to úplně všem!

Význam sloves *vyfiltrovat* (31) a *vyblokovat* (32) a (33) bychom mohli definovat jako ‚oddělit či vyčlenit část z celku‘. Stále v nich lze vidět význam ‚pohyb směrem ven‘, i když jde o pohyb abstraktní, proto tento význam nevyčleňuji samostatně jako PMČ. Význam ‚oddělit či vyčlenit části z celku‘ je v případě slovesa *vyfiltrovat* obsažen již v sémantice základového slovesa. Příklady slovesa *vyblokovat* se liší valenčním doplněním, kterým je v prvním případě neživotný a v druhém případě životný patiens, a mohli bychom u nich uvažovat i o významu ‚získat‘.

- (31) Asi si nevybavíte, co jste dostali pod stromeček dva tři roky zpátky, ale jsou vzpomínky, které nevyblednou. Ted' z nich **vyfiltrujte** ty příjemné a vyrobte z nich nové tradice.
- (32) Museli jsme **vyblokovat** spoustu míst pro novináře, pro další hosty, to jsou všechno náklady, o které se musíme postarat a jdou čistě za námi.
- (33) Z pronajatého domku ve Wimbledon Village vyrazila Kvitová už před devátou. Čekal ji perný den. Dva tréninky. Pořadatelé si ji **vyblokovali** na dvě hodiny pro média a partnery.

Slovesa *vybruslit* (34), *vyplahočit se* (35) a *vyvrákat* (36) vyjadřují pohyb směrem nahoru. Podruhé uvádím sloveso *vybruslit*, protože příklady (1) a (34) se liší jak sémantikou prefixu (směr pohybu), tak sémantikou základového slovesa *bruslit* – zatímco v př. (1) jde o ježdění na bruslích na ledě, př. (34) se vztahuje k technice běžeckého lyžování, které se nazývá *bruslení* (tzv. volný styl). Tranzitivní sloveso *vyvrákat* (36) je motivováno slovesem *vrákat*, což je podle ČJA nářeční výraz s významem ‚tahat‘.

- (34) Počkej si, až ostatní odjedou, a nebudeš se muset s nikým prát o pozici. Pak do kopce snáz **vybruslíš**, když ti nikdo nebude překážet, a slalom budeš mít jen pro sebe.
- (35) **Vyplahočili** jsme se na vrchol.
- (36) **Vyvrákali** jsme tu bestii nahoru - dřina, pot, slzy, cezené nadávky. Vzápětí jsme zjistili, že je celá prolezlá červotočem.

Slovesa *vyeskalovat* (37) a *vytúrovat* (38) vyjadřují abstraktní pohyb nahoru a zároveň určité stupňování, intenzifikaci děje, které je však přítomné také v sémantice základových sloves.

- (37) Mezi obviněným a pronajímatelem **vyeskalovalo** určité napětí.
- (38) Nasycení, organizovaní protestující se pak nechali před branami Václavského náměstí **vytúrovat** ke zlobě, jako to dělají maminky tatínkům, kteří mají potrestat své děti za zlobení minulý týden.

7.2.2 Zánik

Další skupinu, kterou jsem vyčlenila jako samostatnou, jsou slovesa s významy ‚zbavit se něčeho, ztratit něco‘ a ‚zaniknout‘. Vymezení této skupiny je problematické, protože připadá v úvahu i zařazení ke skupině ‚pohyb směrem ven‘. Významový rys abstraktního pohybu

směrem ven je v celé řadě sloves dobře patrný, ale zároveň lze tvrdit, že významový rys ztráty je výraznější než význam pohybu a v některých případech jednoznačně převládá.

Sloveso *vydeletovat* (39) je neosémantismus, jeho původní význam je ‚smazat pomocí tlačítka delete k odstranění textu, souboru apod. v počítači‘. Sémantickým tvořením vzniklo i sloveso *vyresetovat* (40), které má podle SN2 původní význam ‚provést reset (opětne zavedení řídicího programu), zresetovat‘. Se slovesem *vynegovat* (41) mají tyto dvě slovesa společné to, že významový rys ztráty obsahuje už základové sloveso – podobným případem je například *vyeliminovat* nebo *vyseparovat* v SN1. Slovesa *vycinkat* (42), *vykalit* (43), *vysportovat* (44), *vyjezdit* (45) a *vydevelopovat* (46) jsou odvozena ze sloves, která už tento významový rys neobsahují. Následující slovesa se pojí s předmětem ve 4. pádě, přičemž doplněním může být konkrétum i abstraktum.

- (39) Lemův obraz uvízl jednou provždy v mých mozkových spojeních. Nejde **vydeletovat**, i po letech ho koš vytrvale vrací zpět.
- (40) A slivovice, kterou si beskydský bard občas "**vyresetuje** palici".
- (41) Britská firma Blizzident uvedla na trh nový zubní kartáček. (...) Je prý tak šikovný, že **vynekuje** všechny chyby, které lidé při čištění obvykle dělají.
- (42) Když jsme dokázali **vycinkat** klíči těch hrozných čtyřicet let, pak věřím, že bychom si ve volbách měli umět poradit i s tímhle.
- (43) Už se nemůžu dočkat, až příští týden na Colours **vykalíme** i duši z těla!
- (44) Zkuste alespoň 30 minut denně plavat, a pokud rádi mlsáte, tak ten jeden dortík u večere můžete snadno "**vysportovat**".
- (45) Sama po utkání obvykle nasedá zhruba na 10 minut na rotoped, aby **vyjezdila** laktát.
- (46) Kdysi jsem byl na podivné prezentaci starosty Prahy 6 Tomáše Chalupy, jenž pod rouškou osvětleného nápadu postavit místo Strahovského stadionu pár muzeí chtěl **vydevelopovat** prostor strahovských kolejí a udělat tam VIP vesničku pro multimilionáře s nejlepším výhledem na Prahu.

Trochu odlišným případem je reflexivní sloveso *vypádlovat se* (47), které je významově podobné například slovesu *vyklusat se*. V něm převládá významový rys uvolnění, ale stále je možné v něm identifikovat ztrátu, v tomto případě by mohlo jít například o ztrátu svalového napětí.

- (47) Řekla jsem si: To bude dobrý - a šla **se vypádlovat**.

Sloveso *vyzenovat se* (48) může vyjadřovat také určité uvolnění, ale i uspokojení z děje, tedy význam, který většina příruček zmiňuje.

- (48) Pan Koláček už zřejmě nevěděl, co si s těmi všemi miliardami počít, odjel **se "vyzenovat"** do Asie a doma si postavil superluxusní sídlo ve stylu jakéhosi jihovýchodoasijského podnikatelského baroka.

Slovesa *vyfetovat* (49) a *vylyžovat* (50) mají význam ‚spotřebovat, vyčerpat něco‘, podobně jako např. sloveso *vytelefonovat* v SN1.

- (49) Jiří říká, že dneska už nebere nic, nemůže ani konopí, prý z něj má deprese, a skoro nepije ani tvrdý alkohol. Tehdy to bylo jiné, **vyfetoval**, co sehnal.
- (50) Ve Velké Rači v Kysuckých Beskydech letos zavádějí výběrový osmihodinový lístek. Ten je možné **"vylyžovat"** za jeden den, dva dny anebo taky za celou sezonu.

Slovesa *vycvaknout* (51) a *vymlasknout* (52) mají význam ‚spotřebovat‘, který je blízký významu definovanému jako ‚vyprázdnit nádobu‘, jež uvádí ve své klasifikaci ruských sloves s prefixem *vy-* Janda a kol. (2013, s. 62). Obě slovesa mají i jiné významy, viz př. (5), (6) a (26).

- (51) Malou čtvrtlitrovou krabičku ovocného nápoje s brčkem dítě **"vycvakne"** jako nic.
- (52) Křesy pokaždé **"vymlaskly"** jako první české pivo, pak přišla na řadu voda a pak teprve další piva.

Slovesa *vyreprodukovat se* (53) a *vykápnout* (54) vyjadřují význam ‚fyzicky či psychicky se vyčerpat, vydat ze sebe všechny síly, unavit se‘. Sloveso *vyreprodukovat se* (50) je reflexivní, stejně jako sloveso *vyšťavit se* v SN1. Sloveso *vykápnout* (51) je doklad ze sportovního slangu. SSJČ toto sloveso uvádí ve významu ‚jako kapka vytéci, oddělit se‘.

- (53) Tím, že jste najednou porodila dvě děti, si myslíte, že máte v rámci reprodukce splněno, anebo byste si přála třeba ještě holčičku? | Ne, proboha, ne. Já už jsem **se úplně vyreprodukovala**.
- (54) Ve třetím kole své jízdy vypadala Irene Wüstová, že jí dojdou síly a **vykápne**, jak my říkáme. Ale nevykápła. Výrazně zpomalila až v posledním kole, což bylo pozdě.

Intranzitivní sloveso *vypraskat* (55) vyjadřuje zánik určité vlastnosti.

- (55) Ani u levných podlah nabízených v prodejních akcích není dobré vybrat tu nejlevnější podložku za 15 či 20 korun za metr čtvereční. Časem takzvaně **vypraská**, tedy přestane izolovat hluk.

7.2.3 Zisk

Dalším významem prefixu **vy-** je rezultativní význam ‚činností něco získat, něčeho dosáhnout‘. Tento význam je velmi produktivní, což dokazují oba neologické slovníky, které obsahují hned několik sloves s tímto významem, ačkoliv některá z nich jsou okazionální. SN1 uvádí sloveso *vydraftovat*, SN2 pak slovesa *vybrouzdat si*, *vyčekat (si)*, *vyklikat (si)*, *vykliknout (si)*, *vylobbovat*, *vypodnikat (si)*, *vyrapovat (si)* a *vysexovat*. V případě sloves *vydraftovat* a *vylobbovat* je význam ‚zisk‘ obsažen již v sémantice základových sloves. Slovesa významem ‚činností něco získat, něčeho dosáhnout‘ jsou velmi frekventovaná ve sportovní publicistice, což je zřejmé z příkladů (56) až (61). Pojí se s předmětem ve 4. pádě, přičemž doplněním může být jak abstraktum (př. (56) až (59)), tak na základě metonymického vztahu i konkrétní (př. (60) a (61)). Mohou se pojít s reflexivním morfémem *si*.

- (56) Půvabná Ruska při následující výměně se štěstím **vyběhala** poslední fiftýn, padla na záda a kopala nohama ve vzduchu.
- (57) Plzeň **si** titul "**vyútočila**", ne utaktizovala, a "barcelonské" cestě věří - což je zásadní - i šéftrenér mládeže na svazu Dušan Fitzel.
- (58) Veselý **si vyházal** titul šampiona.
- (59) Závadová na mistrovství ČR **vyplavala** dva tituly.
- (60) Vyučil se zlatníkem. Teď **si** zlatou medaili "**vyvesloval**" na mistrovství světa.
- (61) Na olympiádě v Atlantě s pirátským šátkem na čele **vyvádloval** dvě zlaté.

Stejný význam mají i slovesa v příkladech (62) až (67) a také se pojí s konkréty (př. (62) až (64)) i s abstrakty (př. (65) až (67)).

- (62) A auto prý mohl "**vykšeftovat**" při prodeji firmy.
- (63) Atypické hodiny **si** Nikol "**vymoderovala**" stejně jako třeba koberec.
- (64) **Vyselfičkoval** jsem **si** parádní Lego!
- (65) S kuchařskými mistry, kteří učí v Pražském kulinářském institutu, Radkem Šubrtem (a Simonou Chytrovou) a Pavlem Pospíšilem, který **si** v restauraci v Baden-Badenu "**vyvařil**" michelinskou hvězdu.
- (66) "**Vyhladověl**" **si** pozornost úřadů, vyhráno ještě nemá.

- (67) Mistr smíchu **si vychechtal** titul.

Valenčním doplněním polysémních sloves *vyčíst* (68) a *vysportovat* (69) je vyjádření peněžní částky, u slovesa *vysportovat* také příslovečné určení vyjadřující abstraktní nástroj.

- (68) 58 tisíc dětí za uplynulý rok "**vyčetlo**" pět milionů korun.

- (69) Účastníci společně svým pohybem pro chlapečka **vysportovali** dost peněz na rehabilitace a masáže na celý letošní rok.

Slovesa *vyvuvuzelovat si* (70) a *vyprosíkovat si* (71) mají význam ‚vynutit si něco, získat něco přes něčí odpor‘.

- (70) Naše trapná objednávka - čtyři zázvorové toniky a tři kávy - je demotivovala natolik, že s účtem otáleli až příliš. Tak jsme **si ho vyvuvuzelovali**.

- (71) Pokud říkal "proti naší vůli nás připojili ke Slovensku", konstatoval jen to, co byla čistočistá pravda - nebo snad chce pan Křeček tvrdit, že **si** to připojení Maďaři v Trianonu **vyprosíkovali**?

Do skupiny sloves s významem ‚získat něco‘ jsem zařadila i slovesa *vyseznamovat* (72), *vyšmírovat* (73), *vyšpiónit* (74), *vyřešeršovat* (75) a *vyzjistit* (76), u nich jde konkrétně o význam ‚získat, zjistit nějakou informaci‘. Tento význam je však obsažen již v sémantice základových sloves. Sloveso *vyseznamovat* (72) vzniklo analogicky podle slovesa *vygooglovat*, ale ve srovnání s ním zdaleka nedosahuje stejně vysoké frekvence. Vedle slovesa *vyšpiónit* (74) existuje i *vyšpiónovat*, které uvádí už SN1, ale pouhé 4 výskyty v korpusu SYN také svědčí o jeho malé frekvenci. Příkladem vícenásobné prefixace je sloveso *vyzjistit* (76), u nějž se sémantika prefixu a slovotvorného základu překrývá.

- (72) Když si "**vyseznamujete**" jméno František Votlučka, tak se vám nic nezobrazí.

- (73) Už citovaná psycholožka Čírtková například přispěla svým postřehem, když Blesk před časem **vyšmíroval** syna bývalého pražského primátora Pavla Béma, který nešťastně přišel o ruku.

- (74) Tak samozřejmě novináři jsou starý špioni a už si samozřejmě **vyšpiónili**, kdy zítra letím.

- (75) Ale když už to potom vyjde jako kniha, hrozí, že si to koupí normální člověk a bude chtít to, co čtenář od svého autora běžně chce - ne, aby psal kvůli pochvale za to, co **vyřešeršoval**, ale aby se podělil o sebe sama, o to, na čem mu záleží.

- (76) "Teď je to na novinářích a státních orgánech, aby to **vyzjistili** a opatřili důkazy," zbavil se odpovědnosti vicepremiér.

Prefix **vy-** v následujících příkladech (77) až (79) má význam ‚vytvořit‘. Vzhledem k tomu, že při vytvoření dochází také k zisku něčeho, byl tento význam zařazen k významu ‚zisk‘. SN1 uvádí sloveso s významem ‚vytvořit‘ *vyimitovat*, SN2 slovesa *vyklonovat* a *vyprogramovat*. Sloveso *vysmahnout* (78) má podle SSJČ významy ‚vyschnout 1, vypražít se‘, ‚osmahnout, opálit se (sluncem)‘ a ‚vysušit 1, vypražít 1‘, v korpusu SYN jsem našla také význam ‚zmizet‘. Sloveso *vyinstagramovat* (79) má spíše významový odstín ‚zachytit‘.

- (77) **Vyprokrastinuji**, či nevyprokrastinuji napsání knihy?
- (78) Dobře ví, že teď všichni čekají na to, co dalšího vytáhne ze svého skladatelského šuplíku. Najednou totiž dostává nabídky ke spolupráci. On si ale s novým kouskem dává na čas. "Můžu **vysmahnout** Děti ráje dvojku, a to levou zadní, ale neudělám to, protože si to nechci pokazit a zažít třeba komentáře, že to není tak dobrý."
- (79) Bylo to tak dobrý, že jsem to ani nestihl **vyinstagramovat**.

Slovesa *vyvrčet* (80) a *vypískovat* (81) představují význam ‚vytvořit obraz na povrchu‘, který u ruských sloves vydělují Janda a kol. (2013, s. 62). V souvislosti se slovesem *vyvrčet* (80) uvedme sloveso *vykérovat* v SN1. Sloveso *vypískovat* (81) je v SSJČ zachyceno ve významu ‚posypat, vysypat pískem‘.

- (80) Ale samozřejmě pořád existují doupata, kde na vás budou vrčet, **vyvrčí** vám kérku, inkasují a nikdo se s vámi nebaví.
- (81) Jedná se o křišťálové olovnaté sklo, do kterého je ručně **vypískováno** logo České republiky a logo mistrovství světa v karate.

Sloveso *vypísmenkovat* (82) má spíše než význam ‚vytvořit‘ význam ‚realizovat (jako znak)‘ (podobně jako slovesa *vyhláskovat* či *vyspelovat*, srov. Lehoučková 2009, s. 77).

- (82) Samozřejmě ve zpravodajství se může použít prstová abeceda a jméno se **"vypísmenkuje"**.

Následující slovesa mají význam ‚upravit, zlepšit něco‘. I v případě těchto sloves jde o určitý zisk, konkrétně zisk určité kvality, vlastnosti. MČ1 uvádí ve své klasifikaci význam ‚získat nebo dodat vlastnost označenou základovým adjektivem‘, omezuje se tedy pouze na deadjektiva.

Sloveso *vytunit* (83) je neosémantismus, původní význam tohoto lexému je ‚upravit výkon a estetický vzhled vozu‘, avšak poté se význam rozšířil na vylepšení čehokoliv.

- (83) Když na to přijde, můžete pokrm lehce **"vytunit"**, například osmaženou slaninou, kapary, případně vejcem.

Zejména v gastronomii je častým významem prefixu **vy-** ‚upravit do požadované podoby‘, jak ukazují příklady (84) až (90). V případě slovesa *vystařit* (90), které má význam ‚(o mase) nechat vyzrát vyvěšené ve speciálních boxech při nízké teplotě‘, bychom mohli uvažovat i o významovém odstínu ‚dodat něčemu nějakou vlastnost‘. Slovesa *vyshakovat* (88) a *vyšejkrovat* (89) jsou synonymní, vedle nich existuje i sloveso *prošejkrovat* (viz kap. Prefix *pro-*), opět lze tedy mluvit o konkurenci prefixů.

- (84) Šéfkuchař pětihvězdičkového hotelu Le Palais Radek Šubrt radí, že pokud někdo přece jen koupí kapra, u nějž stále cítí bahnitou chuť, měl by ho pořádně **vyfiletovat**.
- (85) Ještě je také vynikající, když játra semelete, **vykutrujete**, dáte do toho trochu smetany, koňaku a ve formě to v páře při 75 stupních uvaříte.
- (86) Pohanku zalijeme litrem vařící vody, osolíme a necháme 15 minut nabobtnat. Pak ji **vymixujeme** a zasypeme polohrubou moukou a necháme odležet.
- (87) Spíše než suchá prsa se na gril hodí šťavnatější křidélka a stehýnka. Nejlépe s kůží, která se **vyrožní** do křupava.
- (88) Dále přilijeme destilát, sirup, šťávu a přidáme led. **Vyshakujeme** a přes dvojité sítko přelijeme do sklenice ve tvaru v-shape.
- (89) Byla jsem si jistá, že bude chtít svoje martini **vyšejkrovat**.
- (90) Kráva není na steaky vhodná pro svou tuhost a většinou i stáří. Je primárně chována pro mléko a další chov, ne pro steakové maso. Na to se hodí jedině tehdy, když se hodně **vystaří**, ale to tady dělá málokdo.

K významové skupině ‚upravit‘ bychom mohli přiřadit i sloveso *vyprotézovat* (91), které má význam ‚opatřit něco protézou‘ (zde je myšlena protéza trámu). MČ1 pro slovesa tohoto typu vymezuje skupinu s významem ‚opatřit tím, co je označeno základovým substantivem‘ AGSČ podskupinu ‚vyplnění či vyznačení plochy nebo prostoru předměty, materiály, tvary‘ v rámci skupiny sloves umístování objektu na ploše či děj odehrávající se na ploše nebo uvnitř prostoru.

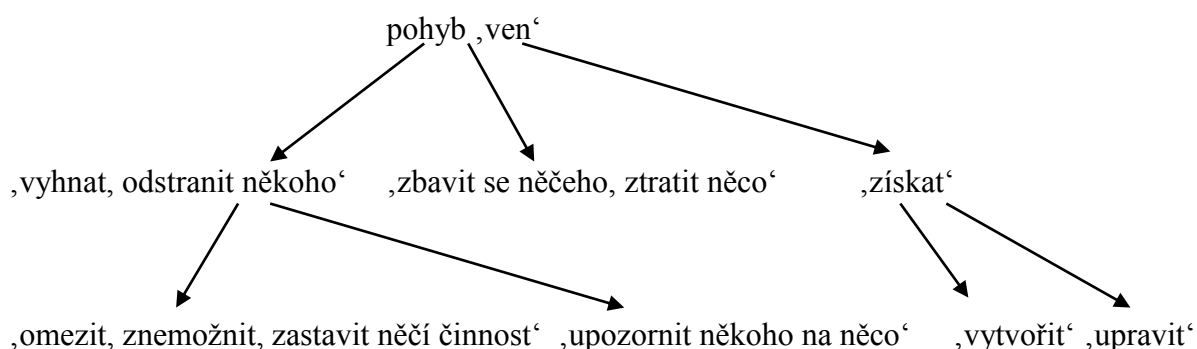
- (91) Vyřezávali jsme jen ta opravdu shnilá místa, která jsme **vyprotézovali** a nové části jsme nijak netónovali, aby bylo vidět, co je původní.

7.3 Shrnutí

Analýza neologických sloves s prefixem **vy-** potvrzuje, že se skutečně jedná o prefix s velkým sémantickým rozpětím. Základní prototypický význam ‚pohyb směrem ven‘ se rozbíhá do mnoha dílčích významů či významových odstínů, které již nevyjadřují fyzický pohyb, ale významový rys ‚směrem ven‘ je u nich stále patrný. Za nejobtížnější a nejvíce diskutabilní považuji oddělení skupin sloves s významem ‚pohyb směrem ven‘ a ‚zbavit se něčeho, ztratit něco, zaniknout‘. Tyto dvě skupiny tvoří jakési významové kontinuum a rozdělit je lze jen těžko, jelikož druhý význam vznikl na základě prvního, pohybového, získal nové významové rysy, ale zároveň si některé rysy pohybu ve větší či menší míře uchovává. Také jsem se rozhodla neoddělovat významy ‚pohyb směrem ven‘ a ‚pohyb směrem nahoru‘, protože se mohou překrývat.

Co se týče produktivity jednotlivých významů, poukázala bych na významy ‚vyhnat, odstranit někoho odněkud‘ a ‚omezit, znemožnit, zastavit něčí činnost‘. Ani jedna z příruček tyto významy nezmiňuje, ale příklady dokazují, že se nejedná o okrajový či ojedinělý význam. Poměrně častým významem prefixu **vy-** je také ‚upravit do požadované podoby‘. Význam ‚činností něco získat, něčeho dosáhnout‘ a jeho modifikace můžeme u neologických sloves s prefixem **vy-** považovat za jednoznačně nejproduktivnější.

Graficky můžeme nalezené významy znázornit takto:

8. Závěr

Předmětem mé diplomové práce byla analýza neologických sloves s prefixy *od-*, *pro-* a *vy-*. Po porovnání dosavadních klasifikací významů jednotlivých prefixů jsem identifikovala významy, které jsou uvedeny ve všech pracích. Poté jsem analyzovala neologická prefigovaná slovesa a určila jsem, jaké jsou hlavní významy daných prefixů a zda jsou některé z nich významy nové, dosud nezachycené. Ukázalo se, že všechny prefixy mají několik významů. Základní směrový význam (pohyb ‚ pryč od východiska‘ u prefixu *od-*, pohyb ‚ skrz‘ u prefixu *pro-* a pohyb ‚ ven‘ u prefixu *vy-*) není ani u jednoho prefixu příliš zastoupen, častější je význam vyjadřující pohyb abstraktní.

Prefix *od-* má v neologických slovesech dva hlavní významy – ‚ zbavit se někoho, něčeho n. nějaké vlastnosti‘ a ‚ zakončit děj, zpravidla opakovaný nebo déletrvajícím‘. Právě druhý, časový význam tohoto prefixu prochází určitou sémantickou proměnou. Martincová (2005, s. 122) uvádí, že se u něj stabilizuje význam ‚ provedení pracovní povinnosti‘ a ve srovnání s jeho dosavadním užitím se ztrácí „odstín ledabylosti“. V diplomové práci jsem zaznamenala, že prefix *od-* má v neologických slovesech obecnější význam ‚ provedení, splnění (jakékoliv) činnosti‘, případně ‚ absolvování něčeho‘.

Slovesa s prefixem *od-* jsou různorodá ze slovotvorného hlediska. Vznikají nejen čistou prefixací, ale i prefixálně-sufixálním a prefixálně-konverzním způsobem ze substantiv či adjektiv. Klasifikace na základě fundace je však nesnadná, protože v některých případech není jasné, kterým slovem je sloveso motivováno – sloveso *odislamizovat* může být motivováno substantivem *islám* nebo slovesem *islamizovat* a sloveso *odhrobničit* substantivem *hrobník* nebo slovesem *hrobničit*. Paralelní motivace je problém, s kterým se potýkáme téměř při každém popisu slovotvorby.

Prefix *pro-* má hned několik významů, např. ‚ intenzivní, důkladné provedení děje‘, ‚ činností utratit‘ a ‚ činností strávit čas‘. Nejvíce zastoupený je však dosud nezachycený význam ‚ činností se někam dostat/něčeho dosáhnout‘, který představuje určitý abstraktní pohyb ‚ skrz‘. Materiál ukázal, že valenční doplnění sloves s tímto významem jsou různorodá – může jít o kladný výsledek (*proškrtnat se k prosperitě*), nebo naopak o výsledek záporný (*prodietovat se k obezitě*), případně může jít o významový odstín ‚ činností dospět k nějaké schopnosti či vlastnosti, na něco si zvyknout, přijít něčemu na chuť‘ (*pročichat se k vůni*). Podobné významu ‚ činností se někam dostat/něčeho dosáhnout‘ jsou významy lišící se jen kolokabilitou či valencí ‚ dostat se z něčeho‘ a ‚ dostat něco n. někoho někam‘.

Prefix *vy-* má také mnoho významů, například velmi frekventovaný význam ‚činností něco získat, něčeho dosáhnout‘, ‚činností vytvořit‘ nebo ‚činností ztratit‘. Za zmínku stojí především dosud nezachycené významy ‚vyhnat, odstranit někoho odněkud‘ a ‚omezit, znemožnit, zastavit něčí činnost‘, které můžeme chápat jako abstraktní pohyb ‚ven‘.

Existuje mnoho sloves, která jsou buď neosémantismy, nebo se jako neosémantismy jeví, protože jde o nové významy existujících forem, které však nevznikly sémantickým tvořením. Sémantické tvoření je proces, při němž stará forma na základě významových přenosů či posunů získává nový význam. Jiným způsobem tvoření sloves jsou paralelní pojmenovací procesy. Ty pramení zejména ze skutečnosti, že jednotlivé komponenty (prefixy i slovotvorné základy) mají více významů. Výsledkem jsou slovesa, která vznikla slovotvorným způsobem (čistou prefixací či způsoby kombinovanými s prefixací), ale jejich forma je identická s již existujícími slovesy, proto se jeví jako neosémantismy. Mezi těmito slovesy je však určitá významová souvislost a pak se vztah mezi nimi nazývá kosémie.

V diplomové práci jsem zaznamenala skutečnost, že některé slovesné základy se pojí s více prefixy, které vyjadřují stejný nebo velmi podobný význam. Příkladem konkurence slovesných prefixů jsou například tyto dvojice sloves – slovesa *odkroužkovat* a *vykroužkovat* mají společný význam ‚zbavit se někoho‘, slovesa *protroubit* a *vytroubit* ‚upozornit na něco‘, slovesa *proexportovat se* a *vyexportovat se* ‚dostat se z něčeho‘ a slovesa *prošejkrovat* a *vyšejkrovat* ‚důkladně provést‘.

Vzhledem k tomu, že pro neologismy je charakteristická určitá neustálenost, předpokládám, že konkurence slovesných prefixů bude poměrně častým jevem. Z tohoto důvodu by bylo třeba se konkurenci prefixů více věnovat. Dalo by se očekávat, že čím je význam, který má sloveso vyjádřit, obecnější, tím je větší pravděpodobnost výskytu konkurence více prefixů. Konkurenci prefixů bychom mohli předpokládat u základních prostorových či směrových významů (např. ‚ven‘), významů vyjadřujících časový průběh děje (např. terminativnost, perdurativnost) či intenzitu děje nebo například u významů ‚získat něco‘ a ‚ztratit něco‘. V souvislosti s konkurencí prefixů se také nabízí otázka, které faktory mají na výběr prefixu vliv – předpokládám, že určitou roli bude hrát například valenční doplnění.

V souvislosti se slovesnými prefixy by stála za pozornost i otázka spojitelnosti prefixů se slovesnými základy. Jedná se o problematiku, kterou se zabýval již I. Poldauf. Ten rozlišoval prefixy prostě vidové, které jsou významově neslučitelné se základovým slovesem, a prefixy subsumpční, které vyjadřují to, co už je obsaženo ve významu základového slovesa.

V diplomové práci se mi potvrdilo, že shoda významů prefixu a slovotvorného základu je poměrně častý jev. Za pozornost by stála i slovesa, na která upozornil Poldauf (1954, s. 50) – jde o slovesa, jejichž prefix je ze synchronního hlediska neslučitelný s významem základového slovesa. Je otázkou, zda se slovesa tohoto typu mohou objevovat i v novějších vrstvách slovní zásoby, případně za jakých podmínek.

9. Seznam použité literatury a internetových zdrojů

- AGSČ: ŠTÍCHA, F. a kol.: *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia, 2013.
- ANTUNES, M.: *Neologia de imprensa do português*. Disertační práce. Lisabon: Universidade de Lisboa, 2012.
- ČERMÁK, F.: *Lexikon a sémantika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010.
- ČJA: *Český jazykový atlas* [online]. Brno: Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2012–2014 [cit. 2017-05-08]. Dostupné z WWW: <<http://cja.ujc.cas.cz/>>.
- Databáze *Neomat* [online]. Verze 3.0. Praha: Oddělení současné lexikologie a lexikografie Ústavu pro jazyk český AV ČR, 2015 [cit. 2017-05-08]. Dostupné z WWW: <<http://www.neologismy.cz>>.
- DANEŠ, F. – HLAVSA, Z. a kol.: *Větné vzorce v češtině*. Praha: Academia, 1981.
- DOKULIL, M.: *Tvoření slov v češtině*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962.
- DOLNÍK, J.: Mnohovýznamovost' a sémantické odvodzovanie. *Kultúra slova*, 23, 1989, s. 321–329.
- FILIAČOVÁ, S.: *Současné české neologismy z oblasti sportu*. Bakalářská práce. Praha: FF UK, 2014.
- FILIPEC, J.: Využití odvozenin při určování mnohoznačnosti. *Naše řeč*, 57, 1974, s. 64–67.
- FILIPEC, J.: Lexikologie. In: FILIPEC, J. – ČERMÁK, F.: *Česká lexikologie*. Praha: Academia, 1985, s. 13–165.
- GOLÁŇOVÁ, H.: Novočeský lexikální archiv a excerpty v průběhu let 1911–2011. *Slovo a slovesnost*, 72, 2011, s. 287–300.
- HLADKÁ, Z.: Polysémie. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Centrum zpracování přirozeného jazyka Fakulty informatiky Masarykovy univerzity, 2017 [cit. 2017-05-08]. Dostupné z WWW: <<https://www.czechency.org/slovník/POLYS%C3%99MIE>>.
- JANDA, L. A. a kol.: *Why Russian aspectual prefixes aren't empty: prefixes as verb classifiers*. Bloomington, Indiana: Slavica, 2013.

- JANOVEC, L.: Neologie. In: *Studie k moderní mluvnici češtiny 4. Dynamika českého lexika a lexikologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 105–130.
- JANSSEN, M.: Un analyseur de néologismes en ligne. In: CABRÉ, M. T. a kol. (eds.). *Actes del I Congrés Internacional de Neologia de les Llengues Romàniques*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, 2010, s. 1175–1188.
- JIRSOVÁ, A.: Prefixace a slovesná vazba. *Naše řeč*, 62, 1979, s. 1–7.
- KOCHOVÁ, P. – OPAVSKÁ, Z. (eds.): *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2016.
- KOMÁREK, M.: Prefixální slovesa ve vývoji českého slovesného vidu. In: *Miscellanea linguistica*. Ostrava: Profil, 1971, str. 107–112.
- KOMÁREK, M.: Prefixace a slovesný vid (K prefixům prostě vidovým a subsumpci). In: *Příspěvky k české morfologii*. Olomouc: Periplum, 2006, s. 183–195.
- KOPEČNÝ, F.: *Slovesný vid v češtině*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962.
- Korpus SYN, verze 4 z 16. 9. 2016* [online]. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2016 [cit. 2017-05-08]. Dostupné z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.
- LEHOUČKOVÁ, Z.: *Sémantická analýza vybraných českých slovesných předpon*. Diplomová práce. Praha: FF UK, 2009.
- LIŠKOVÁ, M.: Tři německé databáze neologismů. *Jazykovědné aktuality*, 48, 2011, s. 96–104.
- MARTINCOVÁ, O.: *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*. Praha: Univerzita Karlova, 1983.
- MARTINCOVÁ, O.: Nová slovesná pojmenování. In: MARTINCOVÁ, O. a kol.: *Neologizmy v dnešní češtině*. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2005, s. 119–133.
- MARTINCOVÁ, O.: Neologismus. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Centrum zpracování přirozeného jazyka Fakulty informatiky Masarykovy univerzity, 2017a [cit. 2017-05-08]. Dostupné z WWW: <<https://www.czechency.org/slovník/NEOLOGISMUS>>.

MARTINCOVÁ, O.: Okazionalismus. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Centrum zpracování přirozeného jazyka Fakulty informatiky Masarykovy univerzity, 2017b [cit. 2017-05-08]. Dostupné z WWW: <<https://www.czechency.org/slovník/OKAZIONALISMUS>>.

MČ1: PETR, J. a kol.: *Mluvnice češtiny 1*. Praha: Academia, 1986.

MRAVINACOVÁ, J.: Neosémantizmy vzniklé pod vlivem cizího jazyka. In: MARTINCOVÁ, O. a kol.: *Neologizmy v dnešní češtině*. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2005, s. 180–186.

NASCS: *Nový akademický slovník cizích slov A–Ž*. Praha: Academia, 2005.

NĚMEC, I.: *Vývojové postupy české slovní zásoby*. Praha: Academia, 1968.

NLA: *Kartotéka novočeského lexikálního archivu* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2007–2008 [cit. 2017-05-08]. Dostupné z WWW: <<http://bara.ujc.cas.cz/psjc>>.

NTS: ŠMILAUER, V.: *Novočeské tvoření slov*. Praha: SPN, 1971.

OERTLE, S.: *Die slavischen Verbalpräfixe und Präpositionen: Polysemie und Grammatikalisierung*. Herne: Gabriele Schäfer Verlag, 2016.

PANEVOVÁ, J.: Valence a její univerzální a specifické projevy. In: *Čeština – univerzália a specifika*. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 29–37.

PMČ: GREPL, M. a kol.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012.

PSJČ: *Příruční slovník jazyka českého* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2007–2008 [cit. 2017-05-08]. Dostupné z WWW: <<http://bara.ujc.cas.cz/psjc>>.

POLDAUF, I.: Spojování s předponami při tvoření dokonavých sloves v češtině. *Slovo a slovesnost*, 15, 1954, s. 49–65.

POLDAUF, I.: Souhrnný pohled na vid v nové češtině. *Slovo a slovesnost*, 25, 1964, s. 46–56.

RADIMSKÝ, J.: *Italské a vybrané francouzské neologismy z oblasti informatiky a nových médií (1990–1996)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2003.

RANGELOVA, A.: Neosémantizmy a neosémantizační procesy. In: MARTINCOVÁ, O. a kol.: *Neologizmy v dnešní češtině*. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2005, s. 159–179.

RECHZIEGLOVÁ, A.: K distribuci a funkci ingresivního významu u předponových sloves. *Slovo a slovesnost*, 71, 2010, s. 83–115.

RUSÍNOVÁ, Z. – OSOLSOBĚ, K.: Prefixace. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Centrum zpracování přirozeného jazyka Fakulty informatiky Masarykovy univerzity, 2017 [cit. 2017-05-08]. Dostupné z WWW: <<https://www.czechency.org/slovník/PREFIXACE>>.

SA: ŠIMANDL, J. (ed.): *Slovník afixů užívaných v češtině* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2016 [cit. 2017-05-08]. Dostupné z WWW: <<http://www.slovníkafixu.cz>>.

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L.: *Vybraná slovesa pohybu v češtině*. Praha: Karolinum, 2010.

SN1: MARTINCOVÁ, O. a kol.: *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 1*. Praha: Academia, 1998.

SN2: MARTINCOVÁ, O. a kol.: *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2*. Praha: Academia, 2004.

SSČ: *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 2005.

SSJČ: *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2011 [cit. 2017-05-08]. Dostupné z WWW: <<http://ssjc.ujc.cas.cz/>>.

ŠLOSAR, D.: *Slovotvorný vývoj českého slovesa*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1981.

TRÁVNÍČEK, F.: *Studie o českém vidu slovesném*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1923.

UHER, F.: *Slovesné předpony*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1987.

VESELÝ, L.: *Gramatické studie I. Příspěvky k české aspektologii*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014.

ZIKOVÁ, M. – BISKUP, P.: Prefix. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Centrum zpracování přirozeného jazyka Fakulty informatiky Masarykovy univerzity, 2017 [cit. 2017-05-08]. Dostupné z WWW: <<https://www.czechency.org/slovník/PREFIX>>.

Příloha – Seznam nalezených lexikálních jednotek

<i>odargumentovat</i>	<i>odkejhat</i>
<i>odbaierizovat</i>	<i>odklonit</i>
<i>odbártovat</i>	<i>odkmotrovat</i>
<i>odbetonovat se</i>	<i>odkonvertovat se</i>
<i>odbláznit</i>	<i>odkorigovat</i>
<i>odblbit</i>	<i>odkoučovat</i>
<i>odboxovat</i>	<i>odkovovat</i>
<i>odbránit</i>	<i>odkrákat si</i>
<i>odbruslit</i>	<i>odkroužkovat</i>
<i>odcvakat</i>	<i>odkřížkovat</i>
<i>odčipovat</i>	<i>odliftovat</i>
<i>odčundrovat si</i>	<i>odlyžovat</i>
<i>oddemoralizovat</i>	<i>odmáčkout</i>
<i>oddiabolizovat</i>	<i>odmalovat</i>
<i>oddiplomovat</i>	<i>odmodernizovat</i>
<i>oddojit</i>	<i>odmoderovat</i>
<i>odfandit</i>	<i>odmodrat</i>
<i>odfunět</i>	<i>odmutovat</i>
<i>odháčkovat</i>	<i>odnavigovat</i>
<i>odhlavit</i>	<i>odněmcovat</i>
<i>odhlídat</i>	<i>odpalcovat</i>
<i>odhrobničit</i>	<i>odparoubkovat se</i>
<i>odhulvátštět</i>	<i>odpařit</i>
<i>odilustrovat</i>	<i>odpauzovat</i>
<i>odislamizovat</i>	<i>odpilotovat</i>
<i>odkapitánovat</i>	<i>odpláštít</i>

<i>odplenkovat</i>	<i>odtrezorovat</i>
<i>odplzat</i>	<i>odvěřejnoprávnit</i>
<i>odpojistit</i>	<i>odvychovat</i>
<i>odportrétovat</i>	<i>odzimovat</i>
<i>odprdit se</i>	<i>odzvedat</i>
<i>odpremiérovat</i>	<i>proabstinovat</i>
<i>odpropagovat</i>	<i>proarmovat</i>
<i>odregistrovat</i>	<i>problikat</i>
<i>odreportovat</i>	<i>probourat se</i>
<i>odruchařit</i>	<i>proboxovat</i>
<i>odseparovat</i>	<i>probruslit se</i>
<i>odsexualizovat</i>	<i>probrzdit</i>
<i>odsimulovat</i>	<i>probublat</i>
<i>odskypovat</i>	<i>probubnovat se</i>
<i>odslizit se</i>	<i>probuskovat se</i>
<i>odslužebnit</i>	<i>probydlet</i>
<i>odsolnit</i>	<i>procitronovat</i>
<i>odsrdíčkovat</i>	<i>procivět se</i>
<i>odstátnicovat</i>	<i>procuchat</i>
<i>odstopovat</i>	<i>pročichat se</i>
<i>odstropovat</i>	<i>pročvachtat</i>
<i>odstřežit</i>	<i>prodegustovat se</i>
<i>odšetřit</i>	<i>prodietovat se</i>
<i>odšmejdovat</i>	<i>prodrncat</i>
<i>odšoférovat</i>	<i>prodrncat se</i>
<i>odšpuntovat</i>	<i>prodržkovat se</i>
<i>odtatíčkovat</i>	<i>prodýchat se</i>
<i>odtransplantovat</i>	<i>proexportovat se</i>

profackovat se

proflámovat se

profotit

profoukat

profuckovat se

progooglovat se

proguglovat

prohopsat

prohoukat se

prohoupat se

prohrát se

prohudrovat

prohulit

prochátrat

prochechtat se

prochladit

prochrhlat

prochumelit

prochytračit se

prointrikařit se

prointrikovat se

proinvestovat se

projít se

prokalit

prokecat

prokočovat se

prokoledovat

prokombinovat se

prokomentovat

prokomunikovat

prokorzovat

prokoštovat se

prokotvit

prokouřit se

prokroužit

prokroužkovat se

prolhat se

prolísat se

proloktovat

prolyžovat

prolyžovat se

promáchnout

promalovat se

prománávrovat

promlčet se

promüllerovat se

pronudit se

proorganizovat se

propábit

propálit se

propařit se

proplodovat se

propodnikat

propodporovat se

proposlouchat se

proposmívat se

<i>proposouvat se</i>	<i>prošmelit</i>
<i>proprudit se</i>	<i>prošpiclovat</i>
<i>propučovat se</i>	<i>prošurdit</i>
<i>proremizovat se</i>	<i>protečovat</i>
<i>proroznožkovat se</i>	<i>protočit</i>
<i>prorybařit se</i>	<i>protransformovat se</i>
<i>proselfičkovat</i>	<i>protrénovat se</i>
<i>proskákat se</i>	<i>protroubit</i>
<i>proskénovat</i>	<i>protweetovat</i>
<i>proskypovat</i>	<i>protwitterovat</i>
<i>prosmažit se</i>	<i>proutíkat se</i>
<i>prosoudit se</i>	<i>proválcovat</i>
<i>prospamovat</i>	<i>provečírkovat</i>
<i>prospat</i>	<i>provrzat se</i>
<i>prosplachovat</i>	<i>provřeštět se</i>
<i>prosportovat se</i>	<i>provzlykat se</i>
<i>prospořit se</i>	<i>provztekát se</i>
<i>prospotřebovat se</i>	<i>prozávodit</i>
<i>prostatusovat</i>	<i>prozobat</i>
<i>prostávkovat</i>	<i>prožrat se</i>
<i>prostrečovat</i>	<i>prožvýkat se</i>
<i>prosupět</i>	<i>vyambulovat</i>
<i>prosurfovat</i>	<i>vybártovat</i>
<i>prosvíjet se</i>	<i>vyběhat</i>
<i>prošaškovat se</i>	<i>vyblikat</i>
<i>prošejkrovat</i>	<i>vyblokovat</i>
<i>prošetřit se</i>	<i>vybodovat</i>
<i>proškrtat se</i>	<i>vybruslit</i>

<i>vybrzdit</i>	<i>vykverulovat se</i>
<i>vycinkat</i>	<i>vylyžovat</i>
<i>vycvaknout</i>	<i>vymíchat</i>
<i>vyčíst</i>	<i>vymixovat</i>
<i>vydeletovat</i>	<i>vymlasknout</i>
<i>vydevelopovat</i>	<i>vymlčet</i>
<i>vyeskalovat</i>	<i>vymoderovat si</i>
<i>vyexportovat se</i>	<i>vynegovat</i>
<i>vyfetovat</i>	<i>vyobtěžovat</i>
<i>vyfiletovat</i>	<i>vyoktrojovat</i>
<i>vyfiltrovat</i>	<i>vypádlovat</i>
<i>vyglosovat</i>	<i>vypádlovat se</i>
<i>vyháčkovat</i>	<i>vyparkovat</i>
<i>vyházet si</i>	<i>vypískovat</i>
<i>vyhladovět si</i>	<i>vypísmenkovat</i>
<i>vychechtat si</i>	<i>vyplahočit se</i>
<i>vyinstagramovat</i>	<i>vyplavat</i>
<i>vyjezdit</i>	<i>vypraskat</i>
<i>vyjochovat</i>	<i>vyprokrastinovat</i>
<i>vykalit</i>	<i>vypromiňovat</i>
<i>vykápnout</i>	<i>vyprosíkovat si</i>
<i>vykartovat</i>	<i>vyprotézovat</i>
<i>vykejvat</i>	<i>vyreprodukovat se</i>
<i>vykreslit se</i>	<i>vyresetovat</i>
<i>vykroužkovat</i>	<i>vyřešeršovat</i>
<i>vykřížkovat</i>	<i>vyrožnit</i>
<i>vykšeftovat</i>	<i>vyselfičkovat si</i>
<i>vykutrovat</i>	<i>vyseznamovat</i>

vyshakovat

vysmahnout

vysportovat

vystařit

vyšejkrovat

vyšmírovat

vyšpiónit

vytrollit

vytroubit

vytunit

vytúrovat

vyútočit si

vyvařit si

vyveslovat si

vyvlnit

vyvrákat

vyvrčet

vyvuvuzelovat si

vyzenovat se

vyzjistit